

บทที่ 8

ราชวงศ์ซ้อง : อารยธรรมจีนเกิดใหม่

วาระสุดท้ายของราชวงศ์ถังอาจจะมีสาเหตุมาจากภัยพิบัติอันสืบเนื่องมาจากปัญหาเรื้อรังภายในยากที่จะแก้ไขได้ แต่สาเหตุหนึ่งที่ต้องพิจารณาคือ ภัยอนารยชน

อนารยชน : ป่าเถื่อนแต่ทรงพลัง

ตั้งแต่ปลายสมัยถัง อนารยชนเตอร์กจากเอเชียกลางและมองโกลจากเอเชียในรุกรานจีน แม้เมื่อสิ้นราชวงศ์ถังแล้ว ภัยอนารยชนก็ยังคุกคามจีนอย่างรุนแรงสืบต่อเนื่องยาวนาน ระหว่าง ค.ศ. 1000-1500 ทั้งคนจีนและอนารยชนได้กระทำศึกทั้งรบรุกและตั้งรับต่อกันในลักษณะที่ผลัดกันรุกผลัดกันรับเพื่อปกครองจีน อนารยชนยอมรับรุกรานเมื่อโอกาสอำนวยหลายกรณีคือ อำนาจรัฐหรือราชวงศ์เสื่อมถอยอำนาจ บ้านเมืองเกิดภาวะกลียุค อนารยชนผู้รุกรานจีนได้รับความช่วยเหลือจากคนจีนทั้งทหารและพลเรือน และอนารยชนมีพลังอำนาจทางทหารเหนือกว่าจีน เมื่อได้ครอบครองจีนทั้งแผ่นดินหรือเพียงบางส่วน อนารยชนผู้รุกรานยินยอมให้คนจีนปกครองตนเองและใช้คนจีนเป็นเครื่องปกครองจีนทั้งแผ่นดิน อนารยชนมีความพร้อมที่จะให้อารยธรรมจีนกลืนเพราะนิยมอารยธรรมจีนว่าเหนือกว่าของตนมากและเพราะต้องการใช้อารยธรรมเป็นสื่อสร้างความกลมกลืนในการอยู่ร่วมกันกับคนอื่น

อนารยชนผู้รุกรานและตั้งมั่นอาณาจักรในแผ่นดินจีนนิยมรับอารยธรรมจีน แต่ปรับปรุงให้เหมาะกับวัฒนธรรมของตน ดังจะเห็นได้ว่า อนารยชนจะอนุรักษ์ดินแดนเดิมของตนไว้เป็นพื้นที่พิเศษให้อารยธรรมจีนแผ่อิทธิพลไปถึง ถิ่นอำนาจเดิมนั้นจะมีวิถีชีวิตภาษาและวัฒนธรรมแบบเดิมในการปกครองดินแดนจีน อนารยชนนิยมสร้างระบบบริหารราชการเป็นระบบคู่ซ้อนกัน (Dual Administration) คนจีนเป็นผู้บริหารโดยมีอนารยชนเป็นผู้ควบคุมและกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด อนารยชนนิยมจ้างชนต่างชาติมากกว่าคนจีนให้รับราชการ กองทัพอนารยชนมีทั้งที่เป็นกองทัพอนารยชนและกองทัพจีนจากการเรียกเกณฑ์ ราชวงศ์จินของอนารยชนหยุดยั้งรับพระราชประเพณีบูชาเทพยดาและพระบรมมหาบุรุษกษัตริยาธิราช ยอมรับคตินิยมอำนาจที่สวรรค์ประทาน นิยมการปกครองโดยธรรมตามคตินิยมเม่งจื้อ ยอมรับคตินิยมจักรวาล เป็นต้น และท้ายสุดราชวงศ์อนารยชนเผชิญวิกฤตจักรแห่งราชวงศ์เหมือนราชวงศ์ของคนจีนเพราะได้ปรับเปลี่ยนตนเองทั้งกายและใจจนกลายเป็นราชวงศ์จีนไป

แผ่นดินแยกเป็นสอง

เมื่อราชวงศ์ถังสิ้นสุดอำนาจลงแล้ว จีนแตกแยกแบ่งฝ่ายกันเองภายใน บรรดาแม่ทัพตั้งตนเป็นใหญ่ขึ้นทั่วไป อนารยชนเตอร์กและมองโกลผู้รุกรานก็ได้รุกรานเข้าครอบครองจีนภาคเหนือ ทั้งแม่ทัพจีนและอนารยชนได้ตั้งราชวงศ์ขึ้นปกครองจีนดังนี้

1. ภาคเหนือ มีราชวงศ์ปกครองสืบต่อเนื่องกันตามลำดับมากมายหลายราชวงศ์ ระหว่าง ค.ศ. 907-960 ในบริเวณภูมิภาคเมืองหลวงโลหยางและไคเฟิง (K'aifeng) โดยราชวงศ์ส่วนใหญ่ตั้งชื่อราชวงศ์ตามราชวงศ์เดิมที่มีชื่อเสียงเกียรติคุณในประวัติศาสตร์และมักเติมคำว่า "Later" นำหน้าชื่อราชวงศ์เพื่อแสดงการสืบต่อพระราชวงศ์นั้น ๆ ใน "สมัยต่อมา" ("Later") เช่น ราชวงศ์เหลียงสมัยต่อมา (Later Liang) เป็นต้น ราชวงศ์ที่สำคัญในระบอบเวลาดังกล่าวที่มีชื่อและมีคำว่า "สมัยต่อมา" นำหน้าชื่อได้แก่ ราชวงศ์เหลียง (Later Liang, ค.ศ. 907-923) ถัง (Later T'ang, ค.ศ. 923-936) จีน (Later Chin, ค.ศ. 936-946) ของอนารยชนเตอร์ก เหลียว (Liao, ค.ศ. 946-947) ฮั่น (Later Han, ค.ศ. 947-951) ของอนารยชนเตอร์ก และ โจว (Later Chou, ค.ศ. 951-960)

2. ภาคใต้ มีราชอาณาจักร 10 ราชอาณาจักร คือ ราชอาณาจักรอู่ (Wu, ค.ศ. 902-937) ผิงใต้ (Southern P'ing, ค.ศ. 907-963) ถังใต้ (Southern T'ang, ค.ศ. 937-975) ฉู (Ch'u, ค.ศ. 927-951) ชูสมัยแรก (Earlier Shu, ค.ศ. 907-925) หมิน (Min, ค.ศ. 909-944) ชูสมัยต่อมา (Later Shu, ค.ศ. 934-965) อู่หยวย (Wu Yueh, ค.ศ. 907-978) ฮั่นใต้ (Southern Han, ค.ศ. 907-971) และฮั่นเหนือ (Northern Han, ค.ศ. 951-979)

ในศตวรรษที่ 10 อนารยชนผู้รุกรานยังมีได้คุกคามจีนรุนแรงถึงขนาดครอบครองทั้งแผ่นดินคนจีนเองและอนารยชนก็ยังสามารถตั้งราชวงศ์เป็นอิสระทั่วไปได้ ในระหว่าง ค.ศ. 907-960 ทั้ง 5 ราชวงศ์ในภาคเหนือและ 10 อาณาจักรในภาคใต้ได้พยายามเสริมสร้างอำนาจให้มั่นคงโดยเรียนรู้ปัญหาของราชวงศ์ถึงเป็นบทเรียน ในภาคเหนือ ทั้ง 5 ราชวงศ์พยายามจัดระบบการคลังให้มีประสิทธิภาพ จัดเก็บรายได้จากการผูกขาดเกลือ เครื่องบรรณาการ และภาษีอากร ควบคุมการปกครองและการคลังส่วนภูมิภาค ตั้งกองทัพวังชมขวัญโดยส่งไปตรวจตราส่วนภูมิภาค เพื่อป้องกันการกบฏ ความพยายามดังกล่าวไร้ผล ราชวงศ์ในภาคเหนือและ 10 อาณาจักรในภาคใต้มีอำนาจปกครองเพียงชั่วระยะเวลาสั้นมาก

ใน ค.ศ. 960 แม่ทัพจีนชื่อ จ้าวควงหยิน (Chao K'uang yin) ได้ยึดอำนาจแล้วสถาปนาราชวงศ์ซ้อง (Song, ค.ศ. 960-1279) ขึ้นปกครองจีนโดยสถาปนาเมืองไคเฟิงเป็นเมืองหลวง แผ่นดินจีนได้กลับรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อีกครั้งหนึ่ง ราชวงศ์ซ้องนี้ถือเป็นราชวงศ์สุดท้ายในประวัติศาสตร์ที่ตั้งตนเป็นใหญ่ได้ด้วยการยึดอำนาจ การที่จีนกลับเป็นปึกแผ่นได้อีกครั้งนั้น ได้แสดงให้เห็นว่า อารยธรรมจีนได้ตั้งมั่นเจริญรุ่งเรืองจนยากที่จะถูกทำลายได้ในระยะยาวนาน ภาวะกลียุคหลังราชวงศ์ถังสิ้นอำนาจมีอายุเพียง 53 ปี (ค.ศ. 907-960) เมื่อเทียบ

กับภาวะกลียุคอันยาวนานหลายร้อยปีภายหลังสิ้นราชวงศ์ฉินและราชวงศ์ฮั่น (ยาวนาน 350 ปี) การปกครองแบบรวมอำนาจมีรากฐานมั่นคงมาก สามารถจะยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางภาวะกลียุค และสามารถพลิกฟื้นสถานการณ์ได้โดยไม่ถูกทำลายล้างแต่อย่างใด อีกประการหนึ่ง คนจีนถือว่าภาวะไร้เอกภาพและระเบียบแบบแผนเป็นภาวะการฉีดยุติธรรมชาติและน่าเสียดาย ดังมีคำเปรียบเปรยเสมอว่า ฟ้าไม่สามารถจะมีดวงอาทิตย์ 2 ดวงได้ฉันใด จีนก็ไม่สามารถจะมีรัฐสองรัฐได้ฉันนั้น¹

ราชวงศ์ซ้องได้เจริญรอยตามพระราชประเพณีของการขนานพระสมัญญานามรัชกาลแรกว่า พระปฐมบรมจักรพรรดิ รัชกาลที่สองว่า พระมหาบุรุษพัชัตริย์ แผ่นดินจีนรวมกันเป็นหนึ่ง โดยยังมีความไม่มั่นคงในพรมแดนภาคเหนือเหมือนเดิม ภัยอนารยชนที่คุกคามจีนอย่างหนักมี 2 กลุ่มทรงพลังคือ อนารยชนมองโกลกลุ่มคีตาน (Khitans หรือ Ch'i-tan) และอนารยชนตุนกุกกลุ่มหุยเจิน (Jurchens หรือ Juchen หรือ Ruzhen) ทั้งสองกลุ่มมาจากเอเชียใน

จักรวรรดิคีตานภายใต้ราชวงศ์เหลียว (Liao, ค.ศ. 907-1125) ได้คุกคามจีนอย่างหนักด้วยความพยายามที่จะควบคุมจีนภาคเหนือ ราชวงศ์ซ้องเองก็เพียรที่จะยึดดินแดน 16 จังหวัดชายแดน (บริเวณรอบนครปักกิ่ง) คืนจากคีตาน สงครามระหว่างสองจักรวรรดิในลักษณะผลัดกันรุกผลัดกันรับเป็นเวลา 20 ปีได้ลงเอยใน ค.ศ. 1004 ด้วยการที่ต้องทำสนธิสัญญาชันทวน (Shan-Yuan) โดยจีนเป็นฝ่ายยอมรับว่าดินแดน 16 จังหวัดชายแดนเป็นของคีตานและต้องส่งเครื่องราชบรรณาการประจำปีให้แก่คีตาน

นอกจากราชวงศ์ซ้องจะต้องเผชิญภัยคีตานแล้ว ยังต้องโรมรันกับอนารยชนอีกกลุ่มคือ เผ่าตันกุก (Tanguts) ของทิเบต ซึ่งได้ตั้งจักรวรรดิซีเซีย (Hsi Hsia) ใน ค.ศ. 1038 ราชวงศ์ซ้องไม่พร้อมที่จะเผชิญศึกอนารยชนสองด้านเช่นนั้น จึงต้องดำเนินสันติวิธีทางการทูตด้วยการส่งเครื่องบรรณาการให้ทั้งสองฝ่าย อนารยชนตันกุกผู้รุกรานแต่เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ใน ค.ศ. 1044 จำต้องรับเครื่องราชบรรณาการจากจีน ทั้งอนารยชนคีตานและตันกุกได้เพิ่มเครื่องราชบรรณาการสูงขึ้นเสมอ จีนต้องจ่ายอมและเพียรรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจกับทั้งสองฝ่าย การส่งเครื่องราชบรรณาการแก่อนารยชนเป็นกลไกสำคัญที่เคยได้ผลมาแล้วในอดีต เมื่อจีนไม่พร้อมที่จะรบซึ่งจะต้องสิ้นเปลืองทรัพยากรในแผ่นดินมหาศาล แต่ในระยะยาวนาน ราชวงศ์ซ้องต้องดำเนินกุศโลบายที่เคยได้ผลในอดีตเช่นกันคือ การทลายพลังอนารยชนคีตานให้สลายทางสู่วิธีการยุยงปลุกปั่นคีตานให้แตกกระจายเป็นปรปักษ์ต่อกัน (“use barbarians against barbarians”) ราชวงศ์ซ้องได้สนับสนุนให้อนารยชนตุนกุกกลุ่มหุยเจินปลดแอกคีตานใน ค.ศ. 1114 สถาปนาราชวงศ์ฉิน (Chin, ค.ศ. 1115-1234) ขึ้น จีนได้ร่วมกับกลุ่มหุยเจินทำลายล้างจักรวรรดิคีตานจนราบคาบใน ค.ศ. 1125 กลุ่มคีตานต้องอพยพไปตั้งมั่นอำนาจใหม่ในดินแดนตุรกีสถานตะวันออก (Eastern Turkistan, จีนเรียกปัจจุบัน) เรียกว่าอาณาจักรคารา-คีไต (Kara-Khitai, ค.ศ. 1141-1211) กลุ่ม

คือตามได้สิ้นเชิงแล้วหมดสิ้นความเป็นภัยคุกคามจีนนับแต่นั้นมา อย่างไรก็ตาม การล้มล้างคือตามลงนั้นนับเป็นการดำเนินนโยบายที่ไม่ชาญฉลาดนัก เพราะแม้ว่าจีนจะได้ใช้นโยบายยุยงปลุกปั่นให้อันารยชนประหัดประหารกัน แต่อันารยชนหยุดยั้งผู้ชนะได้กลายเป็นภัยที่น่าสะพรึงกลัวสำหรับจีนยิ่งกว่ากลุ่มคือตามซึ่งเพียงแต่คุกคามจีนตามแนวชายแดนเท่านั้น

ในรัชสมัยจักรพรรดิฮุยจง (Hui Tsung, ค.ศ. 1100-1125) ราชวงศ์ซ่งต้องเผชิญภัยหยุดยั้งคุกคามอย่างหนัก พร้อมกับความเสี่ยงในการปกครอง เศรษฐกิจและการทหาร แม้จะมีความพยายามที่จะปฏิรูปกั๊วไรฟ นักปฏิรูปหวางอันซือ (Wang An-shih, ค.ศ. 1021-1086) เองก็มิได้แตกต่างจากนักปฏิรูปหวางหมาง (Wang Mang) ของสมัยฮั่นที่พยายามจะแก้ปัญหา การปฏิรูปเกิดจากความจำเป็นเฉพาะหน้า มิได้เกิดจากความดลบันดาลใจของลัทธิอุดมการณ์หรือเกิดจากความคิดริเริ่ม การปฏิรูปที่ล้มเหลวยอมทำให้ความทุกข์ยากของราษฎรมิได้บรรเทาเบาบางลงทั้งแผ่นดินจึงเกิดกบฏชาวนาและการลุกฮือขึ้นหลายครั้ง แต่ถึงกระนั้น ความไม่สงบภายในก็มีได้เป็นสาเหตุสำคัญเท่าเทียมกับอันารยชนคุกคามจีนที่ทำให้ราชวงศ์ซ่งได้ครองแผ่นดินเพียงกึ่งหนึ่งเท่านั้น

นับตั้งแต่จักรวรรดิคือตามต้องล่มจมด้วยน้ำมือของอันารยชนตุนกุสกลุ่มหยุดยั้งใน ค.ศ. 1125 แล้ว จีนหวังจะได้รับดินแดน 16 จังหวัดชายแดนคืน แต่นอกจากจะมีได้รับดินแดนคืนแล้ว จีนยังต้องเผชิญอันารยชนหยุดยั้งที่ทรงพลังยิ่งกว่าคือตามด้วย ราชวงศ์ซ่งไม่พร้อมที่จะรบด้วย จึงต้องดำเนินการทูตส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่ราชวงศ์จินครั้งแล้วครั้งเล่าจนแทบจะสิ้นเนื้อประดาตัวถึงกระนั้น ราชวงศ์ซ่งก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นสงคราม ใน ค.ศ. 1126 พวกหยุดยั้งของราชวงศ์จินได้บุกเข้ายึดเมืองไคเฟิง จับกุมองค์จักรพรรดิฮุยจงและจักรพรรดิองค์ใหม่ไว้ได้ กองทัพหยุดยั้งได้รุกคืบหน้าไล่ตามกองทัพจินข้ามแม่น้ำแยงซี เข้ายึดเมืองหางโจวและหนิงโป แต่แม้จะเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ พวกหยุดยั้งก็ต้องถอยทัพกลับไปตั้งมั่นในภาคเหนือเพราะไม่คุ้นเคยกับสภาพภูมิศาสตร์ของภาคใต้และองค์จักรพรรดิเองก็เสด็จสวรรคตกลางทาง

นับตั้งแต่ ค.ศ. 1127 แผ่นดินจีนจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของสองราชวงศ์คือ ราชวงศ์จินของกลุ่มหยุดยั้งผู้ปกครองจีนภาคเหนือโดยมีอาณาเขตจดแม่น้ำหวาย (Huai) จักรวรรดิมีพื้นที่เกือบจะครอบคลุมทั้งแผ่นดินจีน ใน ค.ศ. 1153 ราชวงศ์จินได้สถาปนานครปักกิ่งเป็นเมืองหลวงแปดปีต่อมา ได้สถาปนาเมืองไคเฟิงเป็นเมืองหลวง แผ่นดินจีนที่เหลือคือ ภาคกลางและภาคใต้อยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์จินเดิมคือ ราชวงศ์ซ่ง สมัยที่สองของราชวงศ์ซ่งเรียกว่า ราชวงศ์ซ่งภาคใต้ (Southern Song, ค.ศ. 1127-1279) มีเมืองหางโจวเป็นเมืองหลวง นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่อันารยชนสามารถรุกคืบหน้าเข้าครองแผ่นดินถึงกึ่งหนึ่ง

ระหว่าง ค.ศ. 1127-1279 ราชวงศ์ซ่งได้พยายามจะรวมจีนเข้าด้วยกันโดยพยายามจะขับกลุ่มหยุดยั้งออกไป แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะราชวงศ์มีการเมืองภายในแตกแยกกันเอง ในขณะที่ราชวงศ์ต้องการกู้เอกราชจากพวกหยุดยั้งในภาคเหนือ พวกชนชั้นเจ้าที่ดินในภาคใต้ไม่เห็นด้วย

กลับต้องการสันติสุขโดยประสานผลประโยชน์กับกลุ่มทุนเงินมากกว่า การศึกจึงประสบความสำเร็จ ราชวงศ์ซ้องต้องจำยอมสงบศึกและทำความตกลงเป็นเมืองขึ้น (Vassal) ส่งเครื่องราชบรรณาการมูลค่ามหาศาลเป็นไหมและแร่เงินให้แก่พวกทุนเงินตั้งแต่ ค.ศ. 1141 จนถึง ค.ศ. 1165 ราชวงศ์ซ้องจึงเป็นไท และพยายามจะช่วงชิงดินแดนภาคเหนือคืนหลายครั้ง

อาจจะกล่าวได้ว่า ภัยอนารยชนมีบทบาทสำคัญในการบั่นทอนพลังกำลังของราชวงศ์ซ้องทั้งที่อนารยชนคี่ตันและทุนเงินยังมีได้เป็นภัยใหญ่หลวงถึงขั้นล้มล้างราชวงศ์ซ้อง แต่ก็ทำให้จักรวรรดิจีนค่อย ๆ ลื่นสุดพลังกำลังจนตกอยู่ในสภาพเหมือนคนง่อยเปลี้ยเสียขา ความเจริญรุ่งเรืองโดยมิได้พัฒนาการทหารให้เข้มแข็งและการขาดความรู้ศึกทวงแหวนแผ่นดินเกิดนั้นได้กลายเป็นจุดอ่อนที่ทำให้อนารยชนคี่ตันและทุนเงินสามารถใช้พลังอำนาจทางทหารทำลายจักรวรรดิอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนสิ้นสุดพลังกำลังที่จะต่อต้านภัยอนารยชนมองโกลอันเปรียบประดุจคลื่นใหญ่อีกละลอกที่ถาโถมเข้าสู่จักรวรรดิจีนในศตวรรษที่ 13 ได้ คี่ตันและทุนเงินจึงเป็นสองกลุ่มอนารยชนทรงพลังที่ได้บุกเบิกกรุยทางให้สะดวกแก่กองทัพมองโกลในการพิชิตจีนใน ค.ศ. 1279 การบุกทะลวงเข้าสู่จีนโดยคี่ตันและทุนเงินระหว่าง ศตวรรษที่ 9 ถึงที่ 13 จึงอาจจะถือได้ว่า โดยเนื้อแท้แล้ว เป็นกระบวนการบุกจีนกระบวนการเดียวกันที่สืบต่อเนื่องและมีการเกี่ยวข้องกันมาก ตั้งแต่ราชวงศ์ถังสิ้นอำนาจจนถึงวาระสุดท้ายของราชวงศ์ซ้องใน ค.ศ. 1280²

แม้ราชวงศ์ซ้องจะมีได้มีอำนาจแผ่ไพศาลทั้งจักรวรรดิอย่างสืบต่อเนื่อง แต่จุดอ่อนทางการเมืองนี้มีได้เป็นอุปสรรคที่เกิดขวางความเจริญก้าวหน้าแต่อย่างใด ทั้งราชวงศ์ของจีนคือ ซ้องและราชวงศ์ของอนารยชนคือจิน ล้วนส่งเสริมการสร้างความสำเร็จ เมื่อราชวงศ์ซ้องตั้งมั่นในภาคใต้ซึ่งเป็นอยู่ช้ำอยู่น้ำสำคัญ ภาคใต้อีกกลายเป็นศูนย์กลางแห่งความสำเร็จของจีน นครหลวงหางโจวมีประชากรอยู่คับคั่งถึง 1 ล้านคน เป็นมหานครที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกร่วมสมัย³ การค้าเจริญรุ่งเรืองมากตามบริเวณแม่น้ำและชายฝั่งทะเล การค้าทางทะเลไปไกลถึงเอเชียอาคเนย์และอินเดีย การผลิตสินค้าและบริการรุ่งเรืองขึ้นพร้อมกับเทคโนโลยีที่ได้พัฒนาไปถึงระดับสูงมาก ความสำเร็จทางเศรษฐกิจได้ทำให้เกิดชุมชนเมืองขึ้นมากมายตามริมฝั่งน้ำและชายฝั่งทะเล

ความสำเร็จทางเทคโนโลยี

ยุคสมัยยิ่งใหญ่ที่สุดของจีนคือ สมัยราชวงศ์ซ้อง มีความเจริญก้าวหน้าล้ำยุคกว่าที่ใดในโลกในด้านเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีในการปกครองพร้อมปรัชญาการเมืองและวัฒนธรรมการเมืองของชนชั้นปกครอง หรือเทคโนโลยีในการพัฒนาเศรษฐกิจ การพิมพ์และศิลปกรรมก็ตาม เทคโนโลยีล้วนก้าวหน้าล้ำหน้าโลกตะวันตก จนหมดยุคเทคโนโลยีสำหรับจีนเมื่อสิ้นราชวงศ์ซ้อง อาจจะกล่าวได้ว่า สมัยราชวงศ์ซ้องภาคเหนือเปรียบเสมือนเป็นสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ของจีน โดยเป็นการฟื้นฟูก่อนยุโรปถึง 200 ปี⁴ ความโดดเด่นสำคัญยิ่งทางเทคโนโลยีของจีนสมัยราชวงศ์ซ้องคือ การพิมพ์ จิตรกรรมและระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ

เทคโนโลยีเจริญมากในสมัยซ่ง ที่สำคัญได้แก่

1. เทคโนโลยีผลิตสินค้าและบริการ ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องจูงใจให้มีความคิดริเริ่มแสวงหาเทคโนโลยีในการผลิตสินค้าและบริการและแสวงหาเทคโนโลยีในการจัดการธุรกิจการค้า ถูกคิดเป็นตัวอย่างอุปกรณ์ในการคำนวณตัวเลขในวงการค้า

2. เทคโนโลยีในการผลิตแร่โลหะต่าง ๆ ที่สำคัญคือ เหล็กและเหล็กกล้า ส่งเสริมให้มีการผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ด้วยเหล็กและเหล็กกล้า จีนเรียนรู้การสร้างปืนใหญ่เบื้องต้นในรูปของการสร้างเครื่องยิงหรืออาวุธชุดส่งเพื่อใช้ในกลยุทธ์ปิดล้อมแบบป้อมค่ายประชิด (Siege warfare) ผลิตดินปืนเพื่อใช้ทำหอกเพลิง (Fire-lances) และเพื่อผลิตวัตถุระเบิด อาวุธทันสมัยเหล่านี้ทำให้จีนสามารถโจมตีกำแพงป้อมปราการ ระเบิดทุ่งดินปืนและสามารถทำให้เกิดไฟไหม้ขึ้นได้ภายในกำแพงเมือง เทคโนโลยีการทหารนี้ได้แพร่หลายไปถึงอนารยชนด้วย จีนจึงต้องปราชัยด้วยน้ำมือของพวกอนารยชนใหญ่เงินผู้ใช้วิทยาการทหารล้ำหน้าของจีน

3. การต่อเรือ ในด้านการค้าทางทะเล ราชวงศ์ซ่งมีศักยภาพสูงในการต่อเรือขนาดใหญ่และในการเดินเรือถึงขนาดเดินเรือข้ามมหาสมุทร แต่ราชวงศ์ขาดเครื่องจูงใจและเครื่องส่งเสริมในการตั้งต้นเป็นมหาอำนาจชายทะเล (A maritime power)

4. การพิมพ์ การศึกษาของจีนเติบโตใหญ่มากในสมัยซ่งเพราะมีการริเริ่มเทคโนโลยีการพิมพ์ที่ทำให้สามารถผลิตหนังสือได้เป็นปริมาณมาก จีนเป็นผู้ริเริ่มการพิมพ์ด้วยการใช้แม่พิมพ์ (Block printing) ด้วยการสร้างแม่พิมพ์ไม้แกะเป็นตัวหนังสือและภาพดั่งได้บรรยายมาแล้ว ในสมัยราชวงศ์ซ่ง การพิมพ์เจริญยิ่งขึ้นเมื่อมีการริเริ่มผลิตกระดาษด้วยเยื่อไม้ใน ค.ศ. 1011 และมีการสร้างแม่พิมพ์ตัวอักษรเป็นคำ ๆ มากมายนับแสนชิ้น วิธีพิมพ์ใช้แม่พิมพ์จุ่มสีหรือหมึกแล้วกดหรือประทับลงบนกระดาษเรียงกันเป็นข้อความ การพิมพ์โดยแม่พิมพ์เช่นนี้สิ้นเปลืองค่าลงทุนน้อยและเรียบง่ายเหมาะสมกับตัวหนังสือจีนที่มีมากมายนับเป็นพัน ๆ ตัว ต่อมาใน ค.ศ. 1030 จีนได้พัฒนาการพิมพ์เป็นแบบสร้างแม่พิมพ์ด้วยโลหะหรือกระเบื้อง หรือทองแดง แล้วนำมาเรียงกันเป็นตัว ๆ เป็นแม่พิมพ์ตัวเรียง (Movable type) การพิมพ์แบบเรียงพิมพ์เช่นนั้นที่ลงทุนถูก และกระดาษเยื่อไม้ราคาถูกเป็นเทคโนโลยีสำคัญที่ทำให้การศึกษาเจริญ หนังสือกลายเป็นเส้นโลหิตสำคัญ (Lifeblood) ที่ขยายการศึกษาในมวลหมู่ชนชั้นปกครอง สังคมซ่งกลายเป็นสังคมแรกในโลกที่มีหนังสือจากการพิมพ์ โลกตะวันตกได้รับเทคโนโลยีการพิมพ์จากจีนนั้นโดยผ่านเอเชียตะวันออกไกลและเอเชียกลางในศตวรรษที่ 15

5. เทคโนโลยีการปกครอง ราชวงศ์ซ่งได้พัฒนาการเมืองการปกครองทันสมัยยิ่งขึ้นโดยพัฒนาระบบการสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ ตั้งผู้ว่าราชการเป็นข้าราชการพลเรือน และจัดระบบรายได้รัฐแบบรวมอยู่ที่ส่วนกลาง

6. การแพทย์ จีนรู้จักการใช้กระเบาเป็นยารักษาโรคเรื้อนแล้วในสมัยราชวงศ์ซ่งภาคใต้

ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเกิดจากความคิดริเริ่มหรือพัฒนาจากเดิมภายใต้การควบคุมของรัฐ เทคโนโลยีพัฒนาโดยมีช่องว่างเกิดขึ้นระหว่างความรู้อันหลักแหลมกับความเปลี่ยนแปลงชั้นพลิกแผ่นดิน (Revolutionary change)⁵ กล่าวคือ ความคิดริเริ่มประดิษฐ์คิดค้นมิได้มีความสืบต่อเนื่องให้มีประโยชน์มหาศาลเท่าที่ควร เช่น จีนรู้จักสร้างรถล้อเดียวสำหรับเป็นพาหนะบรรทุกสรรพสิ่ง นับเป็นนวัตกรรมที่สำคัญยิ่งและมีประสิทธิภาพดีกว่าที่ใด ๆ ในโลก แต่การเกษตรก็มิได้พัฒนาไปเท่าที่ควรจากผลผลิตนวัตกรรมนั้น ไม่มีการริเริ่มคิดค้นประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้เพิ่มเติม แม้จะมีการริเริ่มระบบการชลประทานเพื่อส่งเสริมการเกษตร จีนมีโภชนาการมากมายเพราะเรียนรู้การปลูกพืชหลายประเภท หาได้สืบเนื่องมาจากการมีเครื่องมือเครื่องใช้ใหม่ไม่การค้ำไม่เติบโตใหญ่เท่าที่ควร แม้จะมีเทคโนโลยีการพัฒนาการคลังและการเงิน เพราะรัฐบาลบังคับให้ตั้งสมาคมพ่อค้ารับผิดชอบกันเอง รัฐผูกขาดการผลิตและจัดจำหน่ายสินค้าที่มีกำไรงาม พ่อค้าไม่สามารถจะประกอบการค้าได้โดยอิสระ เศรษฐกิจการค้าจึงเติบโตอย่างมีขอบเขตจำกัด

จีนรู้จักผลิตดินปืนแต่ไม่ประสบความสำเร็จในการปฏิวัติชีวิตคนจีน ดินปืนให้อำนาจการยิงเพียงพอที่จะใช้ผลิตอาวุธวัดระเบิดเพื่อปราบกบฏ การรวมอำนาจประสบความสำเร็จ แผ่นดินรวมกันเป็นหนึ่งภายใต้จักรพรรดิพระองค์เดียว แต่จีนมิได้คิดพัฒนาดินปืนให้ก้าวหน้าไปกว่านั้น จีนรู้จักประดิษฐ์เข็มทิศและต่อเรือขนาดใหญ่ รู้จักการเดินทางเรือข้ามมหาสมุทร แต่จีนก็มิได้ใช้เทคโนโลยีการเดินทางเรือให้เป็นประโยชน์ในการรู้จักโลกกว้างและสมาคมกับโลกภายนอก จีนมีความสามารถเป็นเลิศในงานฝีมือประณีตศิลป์ประเภทเครื่องทองสัมฤทธิ์ รู้จักการหล่อโลหะเหล็กก่อนยุโรปถึง 1,500 ปี แต่จีนมิได้คิดสำรวจศักยภาพของเทคโนโลยีด้านนั้น แม้แต่ถ่านหิน จีนรู้จักวิธีการผลิตในสมัยราชวงศ์หยวนต่อมา แต่ไม่คิดพัฒนาการผลิตถ่านหินเพื่อใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง เทคโนโลยีของจีนมีการริเริ่มเปลี่ยนแปลง (Innovation) ในระดับที่ต่ำมาก เพราะจีนพึงพอใจที่จะคิดริเริ่มเปลี่ยนแปลงด้วยเหตุจำเป็น เพื่อประโยชน์เฉพาะหน้ามากกว่าจะคิดศึกษาให้ได้ผลประโยชน์ไกลผลในระยะยาวนานแบบชาวตะวันตก

วิถีชีวิตเศรษฐกิจ

ระหว่าง ค.ศ. 907 เมื่อราชวงศ์ถังสิ้นสุดอำนาจจนถึง ค.ศ. 960 ภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคนำในความอุดมสมบูรณ์และเป็นศูนย์กลางแห่งอารยธรรมจีน ภูมิภาคนี้เป็นเขตเกษตรมีประชากรหนาแน่น และเป็นศูนย์กลางการค้าภายในและภายนอกจักรวรรดิ ครั้นราชวงศ์ซ่งได้ปกครองแผ่นดิน ราชวงศ์ได้ยึดถืออุดมคติของคตขงจื้อที่ถือว่า ความอุดมสมบูรณ์ของเศรษฐกิจจะทำให้สังคมมีสภาพแวดล้อมอันเหมาะสมจำเป็นต่อการทำให้สังคมมีศีลธรรมจรรยา รายได้หลักของราชวงศ์มาจากการเกษตร ราชวงศ์จึงเห็นความสำคัญของปัจจัยการผลิตคือ ที่ดินและแรงงานมนุษย์

1. ปัญหาประชากรสัมพันธ์กับปัญหาที่ดิน

ในต้นสมัยซ้อง ประชากรเพิ่มอย่างรวดเร็ว นับว่าเป็นคุณแก่การบริหารราชการแผ่นดิน แต่มิได้มีความหมายสำคัญว่าการผลิตจะเติบโตใหญ่ด้วย เพราะประชากรเพิ่มมากขึ้นหมายถึงปากท้องที่ต้องกินต้องใช้เพิ่มขึ้น การผลิตไม่ทันกับอัตราเพิ่มของประชากร ประชาชนแทบจะไม่สามารถยังชีพได้ จึงไม่สามารถจะเสียภาษีให้แก่รัฐได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย รายได้รัฐจากภาษีลดลงมาก ประชากรที่เพิ่มขึ้นจึงมิได้เป็นคุณแก่ท้องพระคลัง อีกประการหนึ่ง การถือครองที่ดินมีปัญหาอันสืบเนื่องมาจากเหตุประชากรเพิ่มขึ้นด้วย พื้นที่เพาะปลูกมีขนาดเล็กลงสำหรับชาวนา และการใช้ที่ดินอย่างหนักเพื่อการเพาะปลูกอย่างสืบต่อเนื่องโดยไม่มีระยะเวลาพักฟื้นดิน ทำให้ดินมีคุณภาพต่ำลง ได้ผลผลิตลดลงมากเมื่อเทียบต่อหน่วยพื้นที่ ผลผลิตต่ำไม่เพียงพอที่จะใช้ชำระภาษีและยังชีพตนเอง การขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นไปได้ยากอีกด้วยเหตุประเพณีการแบ่งที่ดินมรดกเท่ากันแก่บุตรหลานที่ดินขนาดใหญ่ถูกแบ่งซอย ตระกูลที่มีที่ดินขนาดใหญ่ในไม่กี่ชั่วคนมักเผชิญภาวะตกต่ำด้วยเหตุประเพณีแบ่งมรดกเท่ากัน ชาวนาถือครองที่ดินขนาดเล็กมาก ไม่เพียงพอแก่การยังชีพจนต้องขายที่ดินไป แล้วเช่าที่ดินแทนหรือรับจ้างแรงงาน ในสมัยราชวงศ์ซ้องภาคเหนือ ชาวนาประมาณกึ่งหนึ่งต้องเช่าที่นาโดยชำระค่าเช่าเป็นผลผลิตกึ่งหนึ่ง ที่ดินส่วนใหญ่ตกอยู่ในความครอบครองของตระกูลมั่งคั่งทรงอำนาจในราชการและมีอภิสิทธิ์มากพอที่จะไม่ต้องเสียภาษีที่ดินให้แก่รัฐ การถือครองที่ดินของตระกูลเหล่านี้ที่มีมากขึ้นย่อมทำให้รัฐมีรายได้จากภาษีที่ดินลดลง ความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาผู้เช่าที่นา กับเจ้าที่ดินมิได้ใกล้ชิดเหมือนเดิมแล้ว ชาวนามีสถานภาพกึ่งทาสติดที่ดิน

2. การปฏิรูปเศรษฐกิจ

สภาพการเกษตรที่มีปัญหาที่ดินย่อมเป็นเหตุจูงใจให้ราชวงศ์ต้องพิจารณาวิธีแก้ไขเสนาบดีหวางอันซื่อได้อาสาแก้ไขปัญหาดังกล่าวซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหาการเกษตร วิธีการแก้ไขของเขายังไม่เคยมีการทดลองปฏิบัติกันมาก่อน หวางอันซื่อได้เข้าควบคุมนโยบายการคลังไว้ มิให้สำนักข้าหลวงคลังจัดการ เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้รัฐและเสริมสร้างกองทัพให้เข้มแข็ง เขาได้ควบคุมการค้าทั้งหมดไว้ หวางอันซื่อกำหนดให้รัฐเป็นผู้ซื้อผลผลิตจากแหล่งหนึ่งไปขายอีกแหล่งหนึ่ง เป็นการอำนวยความสะดวกแก่การแลกเปลี่ยนสินค้า ทำให้ราคามั่นคงและก่อให้เกิดผลกำไรแห่งรัฐ เขาได้ให้ชาวนากู้ยืมเงินด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้จนสามารถจะเสียภาษีให้แก่รัฐ เป็นการแปรรูปผลกำไรจากการกู้ยืมของภาคเอกชนมาเป็นผลกำไรจากการที่รัฐเป็นนายทุนเงินกู้เสียเอง เขาสั่งการให้สำรวจที่ดินผืนใหม่เพื่อจัดความไม่เสมอภาคและกำหนดอัตราภาษีที่ดินตามขีดความสามารถของการผลิตต่อหน่วยพื้นที่ (Graduated land taxes) หวางอันซื่อได้แปรเปลี่ยนระบบใช้แรงงานเกณฑ์ (Corvée services) ให้เป็นระบบเสียภาษีแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน และสั่งการให้ประเมินทรัพย์สินเอกชน ตั้งกฎระเบียบในการกำหนดราคาสินค้า ตั้งโรงรับ

จำนำเพื่อขยายสินเชื่อถูกแก่ผู้ประกอบการรายย่อย และท้ายสุดเขาดำเนินการบำรุงระบบควบคุม น้ำเพื่อส่งเสริมการเกษตร

การปฏิรูปเศรษฐกิจแบบหวางอันซือเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ชาวนาและผู้ยากไร้มาก ประชาชนในภาคใต้สนับสนุนการปฏิรูปมาก เพราะที่ดินในภาคใต้ที่เป็นของชาวนามีขนาดเล็กมาก ชนชั้นที่ได้รับความกระทบกระเทือนจากการปฏิรูปคือ ชนชั้นปกครองซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ (Scholar-officials) ผู้เป็นชนชั้นเจ้าที่ดินและนายทุนเงินกู้ด้วย ปฏิปักษ์ยังมาจากพ่อค้าและนายทุนเงินกู้ บรรดาชนชั้นปกครองได้ประณามสาปแช่งหวางอันซือว่าเป็นเสมือน “คำพิพากษาชี้ขาดประวัติศาสตร์” (“The Verdict of history”) อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปของหวางอันซือได้ปฏิวัติการเกษตรของจีนได้ผลทันตา คือ ผลผลิตการเกษตรเพิ่มขึ้น การเพาะปลูกนิยมปลูกพืชผลหลายประเภทและเป็นการเพาะปลูกเพื่อการค้าด้วย (Cash crops) การเพาะปลูกยังมีกรรมวิธีที่ดีขึ้น เพราะมีความคิดริเริ่มประดิษฐ์อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์เครื่องยนต์กลไก (Mechanic devices) แม้แต่การผลิตแร่โลหะและถ่านหินก็ได้ปริมาณเพิ่มมาก แต่จีนยังไม่รู้จักวิธีการใช้ถ่านหินและเหล็กให้เป็นพลังกำลังอันสำคัญสำหรับเครื่องยนต์กลไก

เมื่อถึงกลางสมัยซ่ง ความเป็นอยู่ของชาวนายังไม่ดีขึ้น แม้จะไม่มี การเก็บภาษีรายหัว อีกต่อไปแล้วก็ตาม ในภาคใต้ เมื่อราชวงศ์ซ่งได้ตั้งมั่นการปกครอง การเกษตรได้ผลผลิตเพิ่ม มีการปลูกพืชพันธุ์ใหม่ที่มาจากต่างแดนเช่นข้าวพันธุ์โตเร็วจากเวียดนาม มีการบำรุงระบบควบคุมน้ำและส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูกจนสามารถผลิตข้าวได้เพิ่มถึงสองเท่าระหว่างศตวรรษที่ 11 ถึงที่ 12 การปลูกฝ้ายกลายเป็นการเพาะปลูกที่เห็นเป็นธรรมดาไปแล้ว ฝ้ายกลายเป็นวัตถุดิบในการทอผ้านับแต่นั้นมา

3. การค้าขาย : การปฏิวัติ

ระหว่างศตวรรษที่ 8 ถึงที่ 13 ท่ามกลางความเติบโตใหญ่ของอารยธรรมและสถาบันหลักในสังคม เศรษฐกิจจีนได้พัฒนาไปอย่างกว้างขวางจนทำให้ราชวงศ์ซ่งมีรายได้มั่งคั่งกว่าอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การพัฒนาการค้าจนถึงขั้นเป็นการปฏิวัติการค้า (Commercial Revolution)

3.1 การค้าภายใน

ในต้นสมัยซ่ง ประชากรเพิ่มหนาแน่นตามเมืองใหญ่ ๆ กลายเป็นชุมชนเมือง (Urban concentration) โดยเฉพาะตามริมฝั่งคลองหลวงและหุบเขาแม่น้ำแยงซี เมืองใหญ่ ซึ่งเป็นศูนย์การบริหารราชการ (Administration center) กลายเป็นศูนย์การค้าด้วย ประชากรที่เพิ่มมากล้วนต้องการสินค้าและบริการ อีกประการหนึ่ง เส้นทางคาราวานส่งคมนาคมทางบกทางน้ำ สะดวกปลอดภัยและมีค่าบริการถูกมากด้วย การค้าจึงเจริญก้าวหน้ามาก แต่ยังคงมีลักษณะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้า (Barter system) ระหว่างท้องถิ่นด้วยตนเอง รัฐเป็นผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยน

สินค้าโดยผ่านการจัดเก็บภาษี การผูกขาดและการควบคุมด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ พ่อค้าเป็นเพียงผู้ค้าปลีกย่อย (Dealer) จำหน่ายสินค้าฟุ่มเฟือย การค้าขายให้ความสำคัญแก่สินค้าและบริการเฉพาะประเภท (Specialization) เจ้าภาษีมักเป็นผู้ทำหน้าที่ขายส่งหรือเป็นผู้แทนในการรวบรวมส่งสินค้าและบริการให้แก่พ่อค้าที่ดำเนินกิจการขนส่งสินค้าและบริการ (Transport merchants) พ่อค้าประเภทนี้มีตั้งแต่พ่อค้าสัญจร (Peddler) ไปจนถึงพ่อค้าที่ได้รับสิทธิ์ผูกขาดการค้าขาย พ่อค้ารายใหญ่เป็นพ่อค้าขายส่ง จัดส่งสินค้าให้ผู้แทนในท้องถิ่น เพื่อส่งไปจำหน่ายตามร้านค้า ส่วนพ่อค้ารายย่อยค้าขายโดยตรงกับลูกค้า การค้าขายของจีนสมัยซ่ง เป็นการค้าของเอกชนและเป็นการค้าขายส่งและการค้าขายปลีกอย่างกว้างขวางมาก ตลอดจนมีการค้าสัญจรด้วย การค้าภายในรุ่งเรืองพร้อม ๆ กับการค้าระหว่างประเทศด้วย

3.2 การค้าระหว่างประเทศ

ในการค้าทางบกกับอนารยชนในเอเชียกลางและกับราชวงศ์อนารยชนในภาคเหนือในสมัยซ่งภาคใต้ สินค้าเข้าที่จีนปรารถนาคือ ม้าจากทิเบต จากชนกลุ่มเตอร์ก มองโกลและตุนกุกส์ สินค้าออกที่ต่างชาติปรารถนามากคือ ชา ไหม และผลิตผลจากจีนภาคใต้ ส่วนการค้าทางทะเลที่ได้เคยรุ่งโรจน์มาแล้วในสมัยฮั่นและสมัยถัง ก็ได้พัฒนายิ่งขึ้นในสมัยซ่งเพราะจีนมีการผลิตสินค้าและบริการเป็นที่ต้องการมากสำหรับชนต่างชาติ และเพราะจีนมีเทคโนโลยีสูงในการต่อเรือขนาดใหญ่จนคนได้นับร้อยคน และเดินเรือข้ามมหาสมุทรโดยใช้เข็มทิศ กระตุกเรือที่ปรับตัวได้และใช้ในเรือทำด้วยฝ้ายแทนไม้ไผ่ แม้ผู้เดินเรือจีนคืออาหรับมุสลิม แต่จีนพยายามส่งเสริมให้คนจีนเดินเรือแทน อีกประการหนึ่ง เอเชียกลางซึ่งเคยเป็นดินแดนที่จีนค้าขายด้วยโดยผ่านพ่อค้าคนกลางชาวอาหรับ ส่วนใหญ่เป็นชาวเปอร์เซีย นั้น ได้ตกเป็นของพวกมุสลิม เส้นทางการค้าทางบกถูกปิดตาย จีนต้องพึ่งเส้นทางการทะเลแทน แต่การค้าทางทะเลก็ตกอยู่ในมือพ่อค้าอาหรับ อย่างไรก็ตามการค้าระหว่างประเทศย่อมมีทั้งพ่อค้าจีนเดินทางไปค้าขายโดยตรง และพ่อค้าต่างชาติเดินทางมาค้าขายกับจีน

การค้าทางทะเลมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองฉวนโจว (Ch'uan-chou) ในมณฑลฝูเจี้ยน พ่อค้าจีนได้ครอบงำเส้นทางการค้าระหว่างน่านน้ำทะเลจีนตะวันออกกับเกาหลี และระหว่างทะเลจีนใต้กับเกาะสุมาตรา จีนนับเป็นชาติแรกในโลกที่เปิดการค้าทางทะเลอย่างกว้างขวาง ก่อนชาวตะวันตกจะเปิดการค้าทางทะเลในศตวรรษที่ 16 พ่อค้าจีนกลายเป็นชาวเรือเป็นครั้งแรก จักรวรรดิจีนเองก็กลายเป็นมหาอำนาจเหนือน่านน้ำสากลในโลกตะวันออก

ในการค้าระหว่างประเทศนั้น จีนเป็นฝ่ายได้เปรียบดุลการค้ามากเพราะส่งออกสินค้าและบริการในปริมาณมากกว่าส่งสินค้าเข้า สินค้าเข้าที่สำคัญคือ เครื่องเทศ ม้าและแร่ธาตุ สินค้าออกที่ขึ้นชื่อต้องการกันมากคือ สินค้าฟุ่มเฟือย ทองแดง ไหมและเครื่องถ้วยเปลือกไข่ ลูกค้าจีนมีทั้งชาวเอเชีย ชาวตะวันตกและชาวแอฟริกา ตามเมืองท่ากวางโจว (Guangzhou หรือ Canton, กวางตุ้ง)

เอ๋หมิง (Amoy หรือ Xiamen, เซี่ยเหมิน) ฟูโจว (Fuzhou) และนครหลวงหางโจว เต็มไปด้วยนิคมชนต่างชาติ มีพ่อค้ามุสลิมมาค้าขายมาก

ในสมัยซ่งภาคใต้ อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า รายได้รัฐส่วนใหญ่มาจากการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าระหว่างประเทศ รัฐจัดเก็บภาษีการค้าประเภทต่าง ๆ และผูกขาดการผลิตและการค้าสินค้าและบริการที่มีผลกำไรตอบแทนมหาศาล

3.3 การผลิต การค้าและธุรกิจ

ความต้องการสินค้าและบริการทั้งภายในและภายนอกประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ต้องคิดค้นเทคโนโลยีใหม่เพื่อผลิตให้ได้ปริมาณมากคุณภาพดี แบบอย่างการผลิตให้ความสำคัญกับแรงงานฝีมือ (Skilled-intensive pattern) มาก การใช้แรงงานเองคำนึงถึงหลักการแบ่งงานกันทำ (Division of labour) และการแยกประเภทแรงงานตามความรู้ ความชำนาญ (Expertise) เป็นครั้งแรก ในภาคการเกษตร จุดมุ่งหมายการผลิตก็เปลี่ยนแปลงด้วย จากเดิมผลิตเพื่อยังชีพตนเอง เป็นการผลิตเพื่อการค้า สนองตอบความต้องการของตลาด มีการเพาะปลูกพืชพันธุ์นานาชนิด และมีการเพาะปลูกพืชพันธุ์เพื่อการค้า (Cash crops) เป็นการเฉพาะประเภท (Specialization) ด้วยการค้าขายที่มีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกประเทศนั้น ต้องอาศัยกลไกหลายประการเพื่อพัฒนาการค้าให้มีประสิทธิภาพ ราชวงศ์ซ่งได้ริเริ่มการใช้ลูกคิดเป็นอุปกรณ์คำนวณได้รวดเร็วขึ้น ความต้องการเงินทวิขึ้นจนผลิตเหรียญกษาปณ์ทองแดงไม่พอกับความต้องการ ต้องใช้เหรียญทำด้วยเหล็ก เอกชนได้รับอนุญาตให้ผลิตธนบัตรใช้หมุนเวียนในท้องตลาดทั่วจักรวรรดิ แต่ผลิตธนบัตรมากจนไร้ค่า รัฐต้องประกาศห้ามผลิตธนบัตรแล้วรัฐเป็นผู้ผลิตแต่ผู้เดียว บรรดานายธนาคารนิยมรับฝากเงินโดยให้เป็นตัวสัญญาใช้เงิน (Certificate of deposit) ที่มีอายุการไถ่ถอนส่วนใหญ่ 3 ปี และถือเป็นเงินสด (Cash) ได้ โดยต้องเสียค่าธรรมเนียมในอัตราร้อยละ 3 ใน ค.ศ. 1024 รัฐได้ยึดกิจการออกตัวสัญญาใช้เงินแล้วรัฐเข้าทำการแทน การออกตัวประเภทนี้เป็นเงินตราประเภทธนบัตร (Paper money) เป็นครั้งแรกในโลก นอกจากนั้นการค้าขายยังมีบริการรับโอนเงินต่างแดนและมีบริการให้กู้ยืมด้วย

เมื่อการค้าเจริญโดยรัฐมีบทบาทร่วมกับพ่อค้าเอกชน องค์กรของพ่อค้าก็มีความสำคัญขึ้น สมาคมพ่อค้า (Kung Hang, Trade Guilds) ที่รวมตัวกันตามอาชีพและตามย่านการค้าหรือถนนสายหลักของตลาดนั้นก็เพิ่มมากขึ้น เฉพาะเมืองหลวงแห่งเดียวก็มีสมาคมหลายร้อยสมาคม ประธานสมาคมมีหน้าที่จัดเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมผูกขาด (Monopoly fees) ประธานจึงเป็นเจ้าภาษีอีกตำแหน่งหนึ่งโดยปริยาย สมาคมที่ใหญ่ๆ มักดำเนินกิจการขนส่งและค้าขายสินค้าหลัก อันจำเป็นแก่การครองชีพและสินค้าฟุ่มเฟือยซึ่งล้วนให้กำไรงาม บางสมาคมดำเนินกิจการรับฝากพืชผลและให้กู้ยืมเงิน แม้สมาคมพ่อค้าจะถูกรัฐบังคับให้รวมตัวจัดตั้งขึ้นในระยะแรก แต่ต่อมาสมาคมกลายเป็นองค์กรจัดตั้งรักษาผลประโยชน์ของพ่อค้า รัฐเองแม้จะระวังเข้มงวดกวดขันการค้า

ขายโดยให้มีตลาดหลวงเพียง 2 แห่งในนครฉางอันที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการเอง แต่ต่อมารัฐไม่สามารถควบคุมการค้าขายได้ เพราะการค้าขายเจริญก้าวหน้ามากที่สุดวิสัยที่จะควบคุมได้ สังคมจีนได้กลายเป็นสังคมที่มีการค้าขายมาก (Commercialized) อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ตลาดเอกชนมีทั่วไป การค้าไม่จำกัดสถานที่และเวลาแล้ว ที่สำคัญคือ การค้าระหว่างประเทศมีบทบาทสำคัญมากจนก่อให้เกิดการปฏิวัติการค้าขึ้นภายในจักรวรรดิด้วย

3.4 ลักษณะความเปลี่ยนแปลง

แม้เศรษฐกิจและเทคโนโลยีเจริญรวดเร็ว แต่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างสุดขีด เพราะเป็นความเจริญโดยมีพื้นฐานอยู่ที่การมีแรงงานถูกเหลือเฟือ การผลิตเพิ่มก็คือการเพิ่มแรงงานในการผลิตเท่านั้น ไม่เกิดความจำเป็นที่จะต้องคิดหาวิธีการผลิตแบบอื่นดังที่โลกตะวันตกจำเป็นต้องใช้เครื่องจักรแทนแรงงานในศตวรรษที่ 18 การเพิ่มแรงงานถูกเพื่อขยายการผลิตนั้นเป็นการลงทุนน้อยมากและไม่ส่งเสริมให้มีการลงทุนต่อเนื่อง การใช้เทคโนโลยีมีเฉพาะในด้านการเพิ่มผลผลิตงานฝีมือที่เป็นที่นิยมสูงคือ โหม เครื่องถักเย็บปักโครเช่ เครื่องเขิน เป็นต้น เมื่อราชวงศ์ซ้องย้ายมาปกครองภาคใต้ซึ่งเป็นอยู่ชาวอู๋น้ำและเป็นศูนย์กลางกิจกรรมเศรษฐกิจมาก่อน ภาคใต้อีกมีมั่งคั่งกว่าภาคเหนือ ราชวงศ์จึงมีรายได้จากการค้ามากกว่าการเกษตร จนสามารถบำรุงกองทัพและระบบราชการได้ เมืองหลวงหางโจวใหญ่กว่าเมืองไค펑มาก แม้เมื่ออนารายชนมองโกลพิชิตเมืองได้แล้วใน ค.ศ. 1279 ก็ยังเป็นเมืองที่ชนต่างชาติ อาทิ นายมาร์โค โปโล (Marco Polo) ยกย่องว่าเป็นเมืองมหานครที่สวยงามที่สุด สง่างามที่สุดของโลก^๑ มีร้านค้าเรียงรายตามเส้นทางถนนหลักของมหานคร มหานครมิได้เป็นแต่ศูนย์กลางราชการหรือศูนย์กลางแห่งอำนาจรัฐเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเมืองพาณิชย์ (Commercial city) อีกด้วยเป็นเมืองแรกในประวัติศาสตร์ จักรวรรดิจีนจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นจักรวรรดิแห่งการค้าและธุรกิจ

การปฏิวัติการค้าจนเกิดการค้าระหว่างประเทศทางทะเลนั้นจะเกิดขึ้นเพียงสมัยเดียวเท่านั้นคือ สมัยซ้อง การปฏิวัติการค้าได้เปลี่ยนจักรวรรดิจีนจนก่อให้เกิดเอกลักษณ์ปรากฏมาจนถึงยุคสมัยใหม่ศตวรรษที่ 19 ที่สำคัญคือ จีนได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็วโดยมีคุณลักษณะหลายประการอันเป็นเอกลักษณ์ของความเจริญของชุมชนเมืองสมัยใหม่ (Modern urban civilization) ที่เรียกว่านครธรรม เมืองบางเมืองมีประชากรถึง 1 ล้านคน แต่ความเจริญของชุมชนเมืองมิได้ก่อให้เกิดผลมากมายต่อสังคมจีนในสมัยนั้น ความมั่งคั่งยังมาจากการรับราชการและการค้ามากกว่าการสะสมที่ดิน อำนาจหน้าที่ในราชการสามารถปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ และเสริมสร้างความมั่งคั่งได้ดีกว่าการสะสมที่ดิน ปัญญาชนที่มีฐานะดีล้วนมีพื้นเพมาจากตระกูลพ่อค้า ความเป็นชนชั้นพ่อค้าในอดีตกลายเป็นเสมือนโครงกระดูกในตู้สำหรับปัญญาชน ชนชั้นอื่นในสังคมส่วนใหญ่ยังนิยมลงทุนซื้อที่ดินมากที่สุดอยู่นั่นเอง ที่ดินยังคงมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงที่สุดสำหรับราษฎร

เศรษฐกิจเงินในต้นสมัยซ่งนับว่ามั่งคั่งมาก รัฐมีรายได้เพิ่มมหาศาลอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลาเพียง 60 ปีแรก แต่หลังจากนั้น รายได้รัฐลดฮวบด้วยเหตุปัญหามตะของเงิน คือ ประชากรล้นประเทศ การจัดเก็บภาษีขาดประสิทธิภาพ รัฐมีรายจ่ายเกินรายรับและวงราชการมีความแตกแยกแบ่งฝ่าย รายจ่ายรัฐหมดไปกับการจ่ายค่าเครื่องราชบรรณาการให้แก่ราชวงศ์อนารยชนคือ ราชวงศ์เหลียวและซีเซียทุกปี เครื่องราชบรรณาการล้ำค่าได้แก่ ไหมและแร่เงิน เครื่องราชบรรณาการมีมูลค่าเทียบค่าอัตราร้อยละ 2 ของรายได้รัฐ ราชวงศ์ยังต้องสิ้นเปลืองรายได้ประมาณร้อยละ 80 ของรายได้รัฐไปกับการบำรุงรักษากองทัพขนาดใหญ่และระบบราชการซึ่งมีคนล้นงาน รายได้ข้าราชการต่ำจนเกิดการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ ท้ายสุด การฉ้อราษฎร์บังหลวงย่อมเร่งให้เกิดความแตกแยกแบ่งฝ่ายขึ้นในวงราชการ

การเมืองการปกครอง

เมื่อประมาณ 1,000 ปีก่อนสมัยซ่ง การปกครองมีระบอบจักรพรรดิราชย์ พระราชอำนาจมีความเด็ดขาดทั้งในทางทฤษฎีและภาคปฏิบัติ แต่ความเด็ดขาดเช่นนี้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับจักรพรรดิด้วยว่าทรงไว้ซึ่งพระราชจริยวัตรเข้มแข็งเพียงใด คณะผู้ปกครองของจักรพรรดิล้วนมีสถานภาพเป็นนักรบนักปกครอง ถือเป็นชนชั้นสูงผู้ทรงอิทธิพลและความมั่งคั่ง สามารถที่จะทำทนายพระราชอำนาจจนการปกครองนั้นมีลักษณะเป็นการปกครองโดยชนชั้นสูง (Aristocratic Rule) สถาบันกษัตริย์ประสบความสำเร็จพอสมควรในการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินเพื่อจำกัดอำนาจและอิทธิพลของชนชั้นสูง ดังเช่น ความพยายามในการสร้างรัฐการเมือง (A politicized state) เพื่อให้มีการรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง มาตรการสำคัญที่ถูกทดลองใช้เป็นมาตรการของราชการคือ การใช้หลักความคิดปรัชญาโหม่หน่าวให้คล้อยตามคติความชอบธรรมของการรวมอำนาจและมาตรการใช้พลังกำลังบีบบังคับให้สยบยอม

ในระเบียบแบบแผนคติขงจื้อนั้น จักรพรรดิทรงสถิตสูงสุดยอดเหนือโครงสร้างการเมืองการปกครองในฐานะที่ทรงเป็นผู้บริหารราชการและผู้รักษาระเบียบแบบแผนในสังคม จักรพรรดิขงจื้อจะดำรงคงอยู่ได้ด้วยการปกครองที่มีระบบราชการและมีกองทัพปกป้อง ปราบกบฏเพื่อรักษาความสงบสุขและความมั่นคงปลอดภัยของจักรวรรดิ การทหารและการพลเรือนคือพลังอำนาจรองรับจักรวรรดิขงจื้ออย่างแท้จริง จะขาดด้านใดด้านหนึ่งมิได้ เมื่ออนารยชนใช้พลังอำนาจทางทหารเข้าพิชิตจีน อนารยชนได้รวมตัวเป็นเอกภาพในระบอบของจีน พระราชอำนาจไม่ว่าจะของจักรพรรดิจีนหรือจักรพรรดิอนารยชนยังคงถือว่า การรวมอำนาจทางการเมืองไว้ที่ส่วนกลางมีความสำคัญสูงสุดเหนือกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและพัฒนาวัฒนธรรมอย่างหลากหลาย⁷ คตินิยมนี้แข็งแกร่งทรงพลังยิ่งขึ้นเมื่อได้รับการเสริมพลังด้วยอุดมการณ์ของขงจื้อใหม่ซึ่งย้ำความจงรักภักดีต่ออำนาจหน้าที่ในระเบียบแบบแผนแบบตามลำดับชั้นของสังคม (A hierarchical social or-

der) และการเห็นคุณค่าของการยังชีพด้วยการเกษตรสำคัญกว่าความเติบโตใหญ่ของการค้าและการติดต่อกับโลกภายนอก ซึ่งล้วนเป็นความเติบโตใหญ่ที่ยากแก่การควบคุม

1. ความชอบธรรม

ความชอบธรรมของราชวงศ์ซ้องภาคใต้มีหลายประการตามลำดับ เริ่มด้วยความชอบธรรมจากการพิชิตในการศึกสงคราม ผู้สถาปนาราชวงศ์ผู้เป็นนักรบมีความเชื่อมั่นว่า ถ้าสามารถปราบดาภิเษก ปราบเสี้ยนหนามแผ่นดินได้แล้ว อำนาจอันสวรรคตประทານย่อมจะเป็นที่ยอมรับว่าเป็นของผู้ชนะ ความชอบธรรมจะบังเกิดขึ้นโดยธรรมชาติวิสัย แม้บรรดาข้าราชการจะดูแคลนการใช้อำนาจทหารว่าเป็นการแสดงความป่าเถื่อนนิยมความรุนแรง แต่อำนาจย่อมมาจากพลังทหารมากกว่าจะมาจากพลังพลเรือนผู้ไฝ่สันติ คติปรีชาเกี่ยวกับรัฐบาลแบบขงจื้อมีอยู่ว่า แบบอย่างความเป็นผู้นำและความเมตตาธรรมอันปรากฏในพระราชจริยวัตรอันทรงธรรม ย่อมจะทำให้ประชาชนปรารถนาจะใกล้ชิดและถวายพระราชอำนาจอันสวรรคตประทານนั้นแต่จักรพรรดิ ความชอบธรรมยังอาจมาจากการดำเนินการทางการเมือง อาทิ การส่งเสริมพระราชประเพณีบูชาพระมหาบูรพกษัตริย์ การตั้งพระราชพิธีส่งเสริมการแสดงสัญลักษณ์ การแสดงทฤษฎีหลักนิยมทางวิชาการ การควบคุมเหตุเภทภัยโดยแสดงการข่มขู่ป้องปราม การตรวจตราระวังป้องกัน และการที่ประชาชนยอมรับนับถือในสัญลักษณ์ทั้งปวงที่แสดงความชอบธรรมแห่งพระราชอำนาจ นอกจากการแสดงความชอบธรรมแล้ว ราชวงศ์ซ้องตระหนักดีว่า ความชอบธรรมที่มั่นคงย่อมมาจากการปกครองที่มีประสิทธิภาพประสิทธิผลเป็นที่พอใจของประชาชน จนบังเกิดความเชื่อถือ ความเชื่อมั่นและไว้วางใจในราชวงศ์

2. ระเบียบบริหารของรัฐส่วนกลาง

ในสมัยซ้อง พระราชอำนาจเด็ดขาดและสามารถตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินได้ สามารถจะริเริ่มหรือแทรกแซงเกินคาดคิด รุนแรงไร้ความปราณี และทรงไว้ซึ่งขีดความสามารถในการบันดาลความหายนะอย่างรุนแรงได้ จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการกำหนดวินัยฉัยราชการแผ่นดิน

ราชวงศ์ซ้องตระหนักดีว่า การปกครองของจีนมีปัญหาอมตะยากแก่การแก้ไข 2 ประการคือ อำนาจอันทรงพลังไม่มีขอบเขตจำกัดของแม่ทัพท้องถิ่นและระบบบริหารราชการที่เสื่อมโทรมอันเป็นมรดกที่ราชวงศ์ซ้องรับสืบทอดมาจากราชวงศ์ถัง ปัญหาการบริหารมีน่านับการ ที่สำคัญคือการเมืองที่ยึดถือพวกพ้องวงศาตมณญาติ (Partisan Politics) กล่าวคือ ตระกูลใหญ่ทรงอำนาจ คำจุนเกือบหนุนข้าราชการและญาติพี่น้อง ปัญหาการตรวจสอบการปฏิบัติราชการ การบังคับเรียกเกณฑ์แรงงาน การจัดการที่ดิน การควบคุมน้ำ การจัดตั้งกองกำลังกึ่งทหารประจำถิ่น การตรา

กฎหมายและกฎระเบียบข้อบังคับ และปัญหาบรรดาเจ้านายและชั้นที่ทุจริตคิดมิชอบและประพฤติมิชอบในวงราชการ ราชวงศ์ซ้องจึงเพียรปรับปรุงการบริหารราชการอย่างตลอดทั่วถึงเพื่อให้มีการรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลางมากกว่าอดีต

จักรพรรดิทรงสร้างองค์กรใหม่ที่ล้วนขึ้นต่อพระองค์หรือเสริมอำนาจให้แก่องค์กรเดิม ดังนี้

1. คณะเสนาบดีไม่เป็นทางการ (Informal cabinet) ทำหน้าที่เป็นคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ประกอบด้วยสมาชิกประมาณ 5-9 คน ที่ปรึกษาชั้นสูงตำแหน่งจ่ายเซียง (Tsai-hsiang) ของคณะมักมี 3 คน แต่ไม่มีอำนาจมากเสมือนเป็นนายกรัฐมนตรีในความหมายปัจจุบันดังที่มีมาในสมัยถัง ที่ปรึกษาของคณะนี้ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกและเป็นผู้นำขององค์กรบริหารหลัก คือ คณะราชเลขาธิการ (Secretariat chancellery)

2. คณะองคมนตรี (Privy Council) เป็นองค์กรเดิม สมาชิกหลายคนเป็นสมาชิกของคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน คณะนี้มีหน้าที่ใหม่คือ ทำหน้าที่เป็นสำนักกิจการทหาร (Bureau of Military Affairs)

3. คณะราชบัณฑิต (Board of Academicians) เป็นคณะมีมาแต่เดิมสมัยถัง แต่สมัยซ้องทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์

4. สำนักข้าหลวงการคลัง (Finance Commission) เป็นองค์กรจัดตั้งใหม่มีหน้าที่กำกับดูแลการคลัง การบัญชี ภาษีอากร การจดทะเบียนที่ดินและการขึ้นทะเบียนกำลังผู้คน

5. สำนักผู้ตรวจราชการ (Board of Censors) มีหน้าที่วิจารณ์นโยบายและรับเรื่องร้องทุกข์ ต่อมาทำหน้าที่ตรวจสอบการปฏิบัติราชการโดยร่วมมือกับสำนักวิจารณ์นโยบาย (Bureau of Policy Criticism) และองค์กรอื่น ๆ อีกที่มีหน้าที่ทำนองนั้น

การจัดตั้งองค์กรและปรับปรุงองค์กรเดิมล้วนทำให้ราชการแผ่นดินมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังเช่น การจัดตั้งสำนักข้าหลวงการคลังทำให้ราชวงศ์มีรายได้ในศตวรรษที่ 11 เพิ่มขึ้นถึง 3 เท่า ตามโครงสร้างการบริหารราชการที่ปรับปรุงใหม่นั้น จักรพรรดิทรงสามารถควบคุมราชการได้อย่างใกล้ชิด จนพระราชอำนาจยิ่งเด็ดขาดมากขึ้น

3. การปกครองภูมิภาค

ราชวงศ์ซ้องกำหนดพื้นที่การปกครองระดับมณฑล (Province) ให้เป็นหน่วยกำกับดูแล (Circuits as units of supervision) มากกว่าจะเป็นหน่วยบริหาร (Units of administration) ชำราาชการในพื้นที่เป็นผู้กำกับดูแลการบริหารราชการ พื้นที่หน่วยบริหารคือ ระดับจังหวัด (Prefecture) ทำหน้าที่บริหารราชการ พื้นที่ระดับต่ำลงไปอีกคือ อำเภอ (County) มีเจ้าหน้าที่ (Magistrates) บริหาร ในระดับมณฑลซึ่งมีหน้าที่กำกับดูแลจะไม่มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ มีข้าหลวงหรือผู้อำนวยการ (Directors) 4 คน ทำหน้าที่ 4 ประเภท คือ กำกับราชการการคลัง การศาล การทหารและการ

จัดเสียบึงขึ้นยุงฉางหลวง ข้าหลวงไม่มีอำนาจควบคุมการปฏิบัติราชการของข้าราชการในการทั้ง 4 ประเภทดังกล่าว

4. ระบบราชการ

อันที่จริงแล้ว ระบบราชการพลเรือนได้พัฒนาระบบมาตั้งแต่ก่อนสมัยซ้องแล้ว บรรดาราชวงศ์ก่อนราชวงศ์ 5 ราชวงศ์ในภาคเหนือได้ริเริ่มเปิดโอกาสให้สามัญชนเข้ารับราชการ เพื่อลดอำนาจของชนชั้นสูงและประกันความจงรักภักดีที่ข้าราชการสามัญชนจะมีต่อราชวงศ์ที่เปิดโอกาสให้พระราชอำนาจเริ่มมีความมั่นคงเด็ดขาดมากขึ้นและการปกครองโดยชนชั้นสูงกำลังจะสิ้นสุดลงแล้ว ระบบราชการเริ่มมีบทบาทมาก

ราชวงศ์ซ้องได้พัฒนาข้าราชการให้มีคุณภาพมากกว่าเดิมเพื่อให้ระบบราชการมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การพัฒนาข้าราชการได้คำนึงถึงหลักการสำคัญของลัทธิขงจื้อใหม่ การพัฒนาตนเองให้มีระเบียบวินัยเพื่อประโยชน์แก่ระเบียบแบบแผนในสังคมนับว่าเป็นสิ่งจำเป็น เพราะประชาชนถูกปลูกฝังอบรมให้เห็นความจำเป็นยิ่งยวดของการมีระเบียบแบบแผน (Order) ในสังคม แม้ทุกราชวงศ์ในประวัติศาสตร์ย่อมมีลักษณะทหารเพราะใช้กำลังทหารสถาปนาราชวงศ์ขึ้นมา แต่เมื่อบ้านเมืองตั้งมั่นแล้ว ระบบราชการต้องเป็นระบบราชการพลเรือนมิใช่ระบบราชการทหาร ทหารจะครองเมืองมิได้เป็นเด็ดขาด เพราะทหารมีเชื้อเพลิงคืออาวุธเป็นอันตรายต่อราชวงศ์ ด้วยคติดังกล่าว ระบบความเชื่อคติขงจื้อในเรื่องรัฐจึงมีข้อบกพร่อง กล่าวคือ การปกครองจะใช้พลังอำนาจทหารปราบปรามเพื่อรักษาราชบัลลังก์มิได้ จำเป็นต้องมีข้าราชการบริหารราชการแผ่นดินเป็นการอาศัยพึ่งพากันระหว่างจักรพรรดิกับข้าราชการ ในภาคปฏิบัติ ความสมดุลอาจปรากฏระหว่างการศึกษอบรมเพื่อเป็นผู้เจริญ (Wen, Cultivation) กับพลังกำลัง (Wu, Force) ถ้านักบริหารผู้เป็นปัญญาชนขงจื้อเป็นแม่ทัพปราบกบฏ ปัญญาชนนักวิชาการหลายคนได้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญการทหารและเป็นแม่ทัพ แต่อำนาจที่มีอยู่นั้นต้องอยู่ภายใต้วงล้อมแห่งพระราชอำนาจ ผู้นำของราชวงศ์และราชวงศ์ต่อมาล้วนระแวงระวังมิให้ข้าราชการฉ้อฉลอำนาจ โดยการส่งเสริมระบบราชการให้มีประสิทธิภาพ พื้นฐานแห่งประสิทธิภาพคือ ระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการพลเรือน ระบบราชการจึงเป็นผลผลิตของระบบสอบคัดเลือก ผู้เป็นข้าราชการไม่มีความเป็นอิสระในการสร้างสมความมั่งคั่งเพื่อเสริมสร้างฐานะตนเองขึ้นมาทำลายพระราชอำนาจเหมือนในอดีต ระบบสอบคัดเลือกที่ได้พัฒนาตั้งแต่สมัยถังได้ก้าวหน้าถึงระดับสมบูรณ์แบบในสมัยซ้องนี้เอง อาจกล่าวได้ว่า พลังแห่งการปกครองของราชวงศ์ซ้องคือ ระบบราชการพลเรือนซึ่งขึ้นอยู่กับระบบสอบคัดเลือก

ราชวงศ์ซ้องได้สนับสนุนส่งเสริมระบบสอบคัดเลือกโดยส่งเสริมจัดตั้งสถานศึกษาทุกระดับทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค กำหนดหลักสูตรการศึกษาเน้นหนักการเมืองการปกครอง

การทหารและการแพทย์ เป็นการศึกษาตำราคลาสสิกตามแบบอย่างของปรมาจารย์ขงจื้อ ความคิดปฏิรูปของหวางอันชือ (Wang An shih, ค.ศ. 1021-1086) มีอิทธิพลก่อเกิดการขยายสำนักศึกษาของราชการ แข่งขันกับสำนักศึกษาของเอกชนซึ่งมีอิทธิพลครอบงำการศึกษาในสมัยนั้นมาก ข้อสอบมีความริเริ่มใหม่คือ กำหนดประเมินความรู้ในวรรณคดีและความสามารถในแก้ไขปัญหานโยบายและการบริหารราชการ การสอบเป็นการสร้างผู้มีคุณวุฒิ (Degree holder) สมกับการเป็นชนชั้นผู้รู้ (Shi, Class of literati) หรือชนชั้นผู้ดี (Gentlemen) ตามการศึกษาอบรมในแนวทางขงจื้อ ผู้รู้จะรู้สึกว่าจะต้องมีคุณสมบัติชอบต่อการดำรงไว้ซึ่งระเบียบแบบแผนทั้งทางโลกและทางธรรม ลัทธิขงจื้อใหม่กำหนดแนวทางและเป็นปรัชญาชีวิตที่ก่อเกิดขึ้นจากการถกแถลงในแวดวงชนชั้นข้าราชการผู้เป็นนักวิชาการ (Scholar-official class) ในภาคเหนือสมัยซ่งภาคเหนือ

ตั้งแต่ ค.ศ. 1065 ราชวงศ์ซ่งจัดสอบคัดเลือกทุก ๆ 3 ปี ครั้ง ให้มีการสอบสามระดับ ตั้งแต่ระดับจังหวัดที่จะคัดเลือกผู้สอบได้ไว้ประมาณร้อยละ 10 ของจำนวนผู้สมัคร เพื่อส่งเข้าสอบระดับเมืองหลวง ผู้สอบได้ประมาณร้อยละ 10 จะถูกส่งเข้าสอบระดับสูงในพระมหาราชวัง ในชั้นสูงสุดนี้ การสอบมีจุดมุ่งหมายเพื่อจัดลำดับผู้สอบไล่ได้ ผู้สอบไล่ได้จะได้รับตำแหน่งราชการตามความรู้ความสามารถที่ประเมินจากการสอบว่าอยู่ในระดับใด เป็นการแสวงหาคนดีมีวิชาเข้าสู่ราชการ แต่เนื่องจากราชการมีตำแหน่งน้อยมาก มีผู้ที่ได้รับคัดเลือกเป็นข้าราชการจึงน้อยมาก ดังเช่น กลางสมัยซ่ง ระบบราชการมีข้าราชการน้อยมากเพียง 20,000 คน บัณฑิตจากการสอบเองก็มือน้อย 3 ระดับจากต่ำไปสูง บรรดาบัณฑิตส่วนใหญ่ที่มีได้รับการคัดเลือกเข้ารับราชการหรือสมัครใจไม่รับราชการ ย่อมประกอบอาชีพส่วนตัวในบ้านเกิด เป็นที่นับหน้าถือตาว่าเป็นปัญญาชนผู้รู้ ถือเป็นผู้นำท้องถิ่น

ระบบราชการที่มาจากการสอบคัดเลือกโดยมีการพัฒนาอย่างดีมีกฎระเบียบแบบแผนในการจัดสอบย่อมทำให้ได้ข้าราชการใหม่ที่เป็นบัณฑิต แม้ข้าราชการที่เป็นบัณฑิตนั้นจะมีปริมาณน้อยมาก แต่มีอิทธิพลครอบงำการกำหนดวิถิจนัยนโยบายในระดับสูง ผู้ที่ได้รับราชการและเป็นผู้นำท้องถิ่นย่อมดำเนินการศึกษาต่อไปเพื่อเข้าสอบใหม่จนกว่าจะสอบได้ หรืออาจเป็นผู้นำท้องถิ่นตลอดไปจนมีอิทธิพลครอบงำท้องถิ่นเกิดของตน การศึกษาและการสอบคัดเลือกจึงเป็นการสร้างชนชั้นผู้รู้เพื่อปกครองเงินทั้งทางตรงและทางอ้อม ปิดโอกาสมิให้ผู้มีความรู้ดีมีวิชาคิดกระด้างกระเดื่องต่อรัฐ ชนชั้นผู้รู้ถือเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ ผู้สนับสนุนระบอบการปกครองที่ได้เปิดโอกาสให้ชนชั้นผู้รู้เองมีบทบาทร่วมในการปกครองทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ชนชั้นผู้รู้จึงเป็นผู้ค้ำจุนระบอบการปกครองจักรพรรดิราชย์และเป็นผู้สืบต่อการศึกษาแนวทางขงจื้อ ตลอดจนเป็นผู้สืบต่ออารยธรรมจีนคดียขงจื้อ

ทั้งนี้ มีข้อควรพิจารณาด้วยว่า การจัดสอบคัดเลือกเปิดโอกาสให้คนจีนที่ไร้ชาติตระกูลสามารถเข้ารับราชการได้มากมิใช่น้อย ระหว่าง ค.ศ. 1148-1256 ผู้สอบไล่ได้ประมาณกึ่งหนึ่งมา

จากครอบครัวสามัญชนที่ไม่เคยมีประวัติรับราชการมาก่อนสามชั่วคน ราชวงศ์ชองเองก็ได้พยายามเปิดโอกาสเสมอภาคแก่ผู้เข้าสอบ สกัดกั้นการใช้เส้นสายอิทธิพล ด้วยการกำหนดให้ผู้สมัครสอบต้องมีผู้รับรองความประพฤติ ไม่ว่าจะสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ หรือจะสอบเพื่อเลื่อนยศชั้นตำแหน่ง ระบบรับรอง (Sponsor system) ทำให้ผู้รับรองความประพฤติผู้สมัครสอบมีความระมัดระวังในการเสนอชื่อผู้สมัครเข้าสอบ เพราะต้องรับผิดชอบในความประพฤติของบุคคลที่ตนรับรอง อีกทั้งการสอบเองเปิดโอกาสให้ผู้สมัครสามารถสอบได้ไม่มีการกำหนดอายุ ผู้เข้าสอบส่วนใหญ่มีอายุในเกณฑ์เฉลี่ยประมาณ 35 ปี และสามารถศึกษาและสอบไปได้เรื่อย ๆ จนกว่าจะได้ระดับที่ตนพอใจ การศึกษาและการสอบเปิดโอกาสให้บุคคลตลอดชีวิตผู้นั้น

ระบบสอบคัดเลือกกลายเป็นสถาบันที่มีโครงสร้างและการดำเนินการสลับซับซ้อนเต็มไปด้วยพิธีรีตอง เป็นการใหญ่หลวงมาก ระบบสอบกลายเป็นแก่นแท้แห่งชีวิตชนชั้นสูงไป และมีบทบาทสำคัญเกี่ยวข้องกับความคิดเห็น สังคม การบริหารราชการและการเมืองการปกครองตลอดมา จนถึง ค.ศ.1905 อาจกล่าวได้ว่า ราชวงศ์ชองได้สร้างระบบการสอบตำราคลาสสิกได้อย่างสมบูรณ์ยิ่ง เพื่อเป็นเครื่องมือในการอบรมข้าราชการให้มีความเคารพเชื่อฟังอยู่ในโอวาทของอำนาจรัฐ อนุรักษชนผู้รุกรานเข้าครอบครองจึงนิยมนการสร้างระบบราชการจากระบบสอบคัดเลือก แม้อนุรักษชนเองจะได้อำนาจรัฐจากการใช้อำนาจทหารเข้าพิชิตจีน แต่ราชบัลลังก์ก็ยอมมั่นคงบนพื้นฐานของระบบราชการพลเรือนเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ระบบสอบคัดเลือกที่รับคนเข้ารับราชการน้อยมากเช่นนั้นได้ก่อให้เกิดผลเสียเช่นกัน มีการใช้เส้นสายอิทธิพลของตระกูลหรือขุนนางผู้มีอำนาจเพื่อให้ผู้สมัครสอบไล่ได้ และหรือได้รับราชการ ข้าราชการที่มีการศึกษาดีส่วนใหญ่มาจากตระกูลดีมีฐานะดี ผู้สอบไล่ได้ส่วนใหญ่มีฐานะดีมาจากเมืองหลวงและบริเวณหุบเขาแม่น้ำแยงซีตอนบน ฐานะดีหนุนนำให้ครอบครัวหรือตระกูลสามารถบันดลให้บุตรหลานมีการศึกษาดีจนมีโอกาสอบไล่ได้มากกว่าผู้สมัครที่มีฐานะต่ำต้อยกว่า การศึกษาอบรมบุตรหลานของผู้มีฐานะดีมักเป็นการศึกษาพิเศษส่วนตัว และเป็นการศึกษาในสถานศึกษา สามารถอาศัยความกว้างขวางและอิทธิพลของตระกูลเกื้อหนุนให้ผู้นั้นได้รับการรับรองเข้าสอบตามระดับ ตระกูลสูงส่งของสมัยชองได้รับอภิสิทธิ์ในการรับรองบุตรหลานเป็นผู้สมัคร (Yin' privilege of recommendation) และได้รับอภิสิทธิ์ให้ผู้สมัครสามารถสอบไล่ได้หรือรับรองให้สอบซ้ำแล้วซ้ำอีกได้ การรับรองขยายไปถึงการรับรองบุตรหลานเป็นข้าราชการเพื่อรักษาชนชั้นข้าราชการ (Official class) ไว้ในปลายสมัยชอง การซื้อขายตำแหน่งราชการแพร่หลายมาประมาณร้อยละ 30 ของข้าราชการสมัยชอง จึงมาจากการสอบคัดเลือกเท่านั้น ผิดจุดมุ่งหมายที่จัดสอบเพื่อหาคนดีมีวิชามาอนุรักษระเบียบแบบแผนใหม่ และมีความจงรักภักดีต่อความคิดเรื่องการปกครองแบบพลเรือน

เมื่อการสอบมีผู้สอบไล่ได้น้อยลง และผู้สอบไล่ได้มักไม่สามารถสอบระดับเมืองหลวง และระดับพระมหाराชาวงได้ ข้าราชการจึงมีคุณวุฒิต่ำ แต่ก็ทำให้ผู้สอบไล่ได้ไม่วาระดับใดถือเป็นผู้รู้ที่นำหน้าถือยำเกรงในสายตาประชาชน เป็นชนชั้นอภิสิทธิ์โดยปริยายไม่ว่าจะรับราชการ หรือเป็นผู้นำในถิ่นเกิดของตน บัณฑิตหรือผู้รู้มักแสวงหาความมั่งคั่ง อำนาจและเกียรติภูมิในถิ่นเกิดมากกว่า จะหวังแต่ตำแหน่งราชการ แม้จะเป็นที่ยอมรับว่า บัณฑิตนักนิยมขงจื้อเหมาะที่จะเป็นผู้บริหาร ไม่ใฝ่ใจในการใช้กำลังยึดอำนาจ ด้วยถือว่า การใช้ความรุนแรงย่อมก่อเกิดความรุนแรงทวียิ่งขึ้น แต่ผู้เป็นข้าราชการเองก็มีเครือข่ายเกี่ยวข้องกับครอบครัว วิชาการและความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นเครื่องเชื่อมระหว่างภาคราชการกับสามัญชน การดำรงตำแหน่งเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งเท่านั้นและไม่ถือเป็นความจำเป็นนักในการที่จะตั้งตนเป็นผู้นำ ผู้นำต้องมีความสัมพันธ์กว้างขวางกับข้าราชการท้องถิ่น หัวหน้าแซ่ หัวหน้าครอบครัวและอดีตข้าราชการ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผู้นำท้องถิ่นต้องทรงอำนาจ และมีมนุษยสัมพันธ์ดีด้วย เพื่อเป็นเครื่องสร้างบารมีให้มีฐานะเป็นที่ยอมรับในสังคมของตน ดุลยภาพตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจปรากฏชัดแล้วในศตวรรษที่ 10 กล่าวคือ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมปรากฏในลักษณะของการแข่งขันผลประโยชน์กันระหว่างข้าราชการ เจ้าที่ดิน และชาวนา กับฝ่ายพ่อค้าและช่างฝีมือที่มีแนวโน้มจะเติบโตใหญ่เป็นชนชั้นกลาง การจัดตั้งระบบราชการพลเรือนใหม่ได้ทำให้ฝ่ายข้าราชการ เจ้าที่ดินและชาวนา เป็นฝ่ายมีพลังแข็งแกร่ง แม้ว่าฝ่ายพ่อค้าและช่างฝีมือน่าจะมีบทบาททรงพลังอำนาจมากหลังจากที่ราชวงศ์ซ้องได้ถอยไปตั้งราชวงศ์ในภาคใต้ตั้งแต่ ค.ศ. 1127 การค้าขายภายในตามเส้นทางฝั่มแม่น้ำแยงซี ชายฝั่งทะเลทางใต้ และการค้าทางทะเลแทนที่มุสลิมในน่านน้ำทะเลใต้ได้ทำให้พ่อค้าและช่างฝีมือมั่งคั่งมีหน้ามีตาในสังคม ระบบราชการพลเรือนได้ควบคุมฝ่ายพ่อค้าและช่างฝีมือให้มีความมั่งคั่งเต็มที่ โดยการกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับในการดำเนินการค้า การผลิตสินค้าและบริการ และการจัดเก็บภาษีอากรและค่าธรรมเนียมสูง โอกาสที่พ่อค้าและช่างฝีมือจะเติบโตใหญ่ทรงพลังขึ้นมาท้าทายรัฐจึงถูกควบคุมให้มึ้น้อยมาก ระบบราชการสามารถรักษาความได้เปรียบของฝ่ายตนไว้ได้จนถึงศตวรรษที่ 20

5. การทหาร

ราชวงศ์ซ้องได้จัดระเบียบการทหารใหม่ เริ่มต้นด้วยการยุบเลิกกองกำลังกึ่งทหาร (Militia) ที่เคยปกป้องจักรวรรดิและยุบเลิกระบบอันมีประสิทธิภาพของกองทัพประจำท้องถิ่นซึ่งเคยรักษาความสงบสุขภายในและป้องกันมิให้เกิดกบฏขึ้น การทหารที่จัดตั้งขึ้นใหม่ประกอบด้วยกองทัพทหารอาชีพประจำในเมืองหลวง ทหารส่วนใหญ่มาจากผู้ยากไร้ขาดการฝึกปรือ กองทัพอาชีพเหล่านี้ไม่มีหน่วยทหารม้า เพราะราชวงศ์ซ้องมิได้มีอำนาจครอบครองเขตทุ่งหญ้าสั้น นักปฏิรูปหวางอันชือได้ปฏิรูปการทหารโดยฟื้นฟูระบบสามหัวหน้า (Three Chiefs system) ขึ้นในท้องถิ่น โดย

ให้จัดตั้งและบำรุงกองกำลังกึ่งทหารที่มีการฝึกอบรมทหารอย่างดี และกำหนดให้ชาวนาทูก
ครอบครัวมีหน้าที่เลี้ยงม้าเพื่อใช้ในกองกำลังกึ่งทหารม้า (Cavalry militia)

ในการรบกับพวกอนารยชน กองทัพจีนใช้วิทยาการทหารใหม่คือ ดินปืน ระเบิด
หอกเพลิง และเครื่องยิงเป็นอาวุธชนิดที่ต้องใช้พลยิงน้อยคน ถึงกระนั้น กองทัพจีนก็มีได้มี
ศักยภาพ จุดอ่อนนี้ต้องทดแทนด้วยการเพิ่มปริมาณ ขยายหน่วยรบจาก 378,000 ใน ค.ศ. 976
เพิ่มขึ้นเป็น 1,259,000 ในปี ค.ศ. 1041 ซึ่งหมายถึงการสิ้นเปลืองงบประมาณประมาณร้อยละ 80
ของรายได้รัฐเพื่อการทหาร

แม้ชนชั้นผู้รู้ผู้นิยมขงจื้อที่เป็นหรือมิได้เป็นข้าราชการ จะถือว่าพลังอำนาจทางทหารเป็น
หนึ่งในมาตรการนาหนักการที่จะปกครองควบคุมรัฐ อาทิเช่น เป็นมาตรการปราบหรือป้องปรามมิ
ให้เกิดกบฏ และปกป้องจักรวรรดิจากภัยรุกราน ในการชิงอำนาจทุกรูปแบบ พลังอำนาจทางทหาร
ก็เป็นเครื่องชี้ขาดแพ้หรือชนะ การสถาปนาราชวงศ์และการผลัดแผ่นดินก็ล้วนสำเร็จผลด้วยพลัง
อำนาจทางทหาร แต่ชนชั้นผู้รู้ล้วนมีความรังเกียจอาชีพทหาร ไม่ยินยอมที่จะนับเป็นอาชีพที่ 5
สำหรับสังคมจีน อาชีพทั้ง 4 คือ อาชีพผู้รอบรู้หรือบัณฑิต (Shi, Scholar) อาชีพชาวนา (Nong,
Farmer) ช่างศิลป์ (Gong, Artisans) และอาชีพพ่อค้า (Shang) การกำหนดสี่อาชีพนี้เป็นการ
กำหนดโดยกลุ่มนิตินิยม (Legalist) ในปลายสมัยโจว ความรังเกียจอาชีพทหารสืบเนื่องมาจากการ
ที่ลัทธิขงจื้อและลัทธิขงจื้อใหม่ถือว่า อาชีพทหารเป็นอาชีพใช้อาวุธสร้างความรุนแรงและแสดง
อำนาจป่าเถื่อน การใช้ทั้งความรุนแรงและแสดงอำนาจป่าเถื่อนถือเป็นศัตรูต่อทั้งสองลัทธิที่
ต้องการให้สังคมมีศีลธรรมจรรยา ประชาชนมีความประพฤติปฏิบัติดีโดยชอบ

แม้การทหารมีระเบียบการจัดสอบคัดเลือก มีลำดับชั้นตำแหน่งยศชั้นเหมือนการพลเรือน
แต่การทหารไม่มีระบบที่มั่นคงและเป็นสถาบันหลักเหมือนการพลเรือน กองกำลังทหารทุก
ประเภทส่วนใหญ่ขึ้นการบังคับบัญชาต่อองค์จักรพรรดิ โดยมีสำนักกิจการทหารเป็นองค์การบริหาร
จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดในการแต่งตั้งเลื่อนลดปลดย้าย ปูเนบ่าเหน็จความดีความ
ชอบและลงโทษแม่ทัพนายกอง กองทัพมิได้ขึ้นการบังคับบัญชาต่อราชการพลเรือน แม่ทัพระดับสูง
ล้วนเป็นตำแหน่งโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเพื่อการศึกเฉพาะกิจ และตำแหน่งถูกยุบเลิกเมื่อหมดความ
จำเป็น ผู้เป็นแม่ทัพส่วนใหญ่เป็นข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่และหรือชั้นที่ผู้ใหญ่ แม้ดำรง
ตำแหน่งแม่ทัพ ก็ไม่มีอำนาจแท้จริง ถึงกระนั้น แม่ทัพผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่นิยมมักไม่เป็นที่ไว้วาง
พระราชหฤทัย มักจบชีวิตลงอย่างไม่เป็นปกติธรรมดา บรรดาแม่ทัพ ผู้ว่าราชการ และบรรดาผู้
บังคับบัญชากำลังทหารประจำถิ่นและชายแดนซึ่งล้วนส่วนใหญ่เป็นข้าราชการพลเรือน มีอำนาจ
หน้าที่จำกัดและต้องถูกตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจกันเอง ตำแหน่งทหารระดับสูงดังกล่าวเป็น
ตำแหน่งเฉพาะตัวบุคคล มิได้เป็นตำแหน่งสืบตระกูล แม้แต่กองกำลังทหารส่วนใหญ่ก็ประจำเมือง
หลวง ส่วนกลางคือองค์จักรพรรดิทรงควบคุมกองทัพทุกประเภททั่วทั้งแผ่นดิน ทหารเป็นอาชีพที่

ไม่มีสถานะเป็นหน่วยราชการมั่นคงถึงขนาดเป็นสถาบันอย่างแท้จริง ประเพณีนิยมการทหารดังกล่าวทำให้ข้าราชการพลเรือนถือว่ากองทัพเป็นเพียงกลไกแห่งรัฐ ไม่มีความหมายสำคัญจำเป็นยิ่งยวดที่จะต้องเป็นองค์กรหลักของราชการ ทหารจึงขาดศักดิ์ศรีเกียรติภูมิเทียบมิได้กับข้าราชการพลเรือนถึงกระนั้น ประวัติศาสตร์ได้พิสูจน์เสมอว่า กองทัพที่มีได้มีสถาบันหลักและศักดิ์ศรีก็ยังคงเป็นพลังอำนาจที่น่าขามเกรง ประวัติศาสตร์มีหลายครั้งที่เต็มไปด้วยสมัยขุนศึก และเผชิญปัญหาอำนาจทางทหารซุ่มหรือครอบงำระบบราชการ การพัฒนาระบบราชการส่วนใหญ่ค้ำเนื่องถึงการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเสมอโดยการควบคุมทหาร และการมีการปกครองแบบรวมอำนาจ

ด้วยความเชื่อฝังใจตามคติขงจื้อที่เกี่ยวกับหลักการแห่งรัฐที่ว่า การปกครองที่ดีมีความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขนั้น ต้องเป็นการปกครองโดยผู้ปกครองผู้มีความประพฤติปฏิบัติดีโดยชอบ (Government by virtue) มิได้เห็นความสำคัญของการทหาร ทำให้ราชวงศ์ทั้งหลายของจีนตั้งแต่สมัยชองไม่มีลักษณะหี้ยมหากู ใช้พลังอำนาจทางทหาร ผู้ปกครองเชื่อมั่นในการปกครองโดยสันติวิธีมากกว่ายุทธวิธี และดูหมิ่นดูแคลนอาชีพทหารว่าเหมาะสมสำหรับสังคมที่ต่ำทรามป่าเถื่อนเท่านั้น คนดีมีวิชาในแผ่นดินล้วนแต่เป็นข้าราชการพลเรือน ไม่นิยมเป็นทหาร เพราะดูแคลนว่าอุปมาอุปไมยเหมือนการไม่ใช้เหล็กดีที่สุดทำตะปู ทั่ง ๆ ที่ทุกราชวงศ์ ในประวัติศาสตร์ล้วนได้อำนาจมาด้วยปลายคมหอกดาบ ชนชั้นปกครองไม่ยินยอมให้ทหารเป็นใหญ่ครองบ้านเมือง

ราชวงศ์ชองเองที่ถูกอนารยชนบุกเข้าครอบครองภาคเหนือได้ก็เพราะราชวงศ์ไม่ส่งเสริมการทหาร กำลังแสนยานุภาพไม่มีศักยภาพทางทหารเทียบเท่าอดีตสมัยฮั่นและสมัยถัง จักรวรรดิมีพรหมแดนที่หดเข้ามามากกว่าจะแผ่ไพศาลออกไปในสมัยชอง จีนไม่มีอำนาจครอบครองเวียดนามเหนือและเอเชียภาคกลาง จำต้องเผชิญภัยการรุกรานของอนารยชนเสมอคือ อนารยชนเผ่าตันกุตของทิเบต (Tangut) ผู้ตั้งราชวงศ์ซีเซียในภาคตะวันตก และอนารยชนคีตานผู้ตั้งราชวงศ์เหลียวในภาคเหนือ ความไม่นิยมยุทธวิธีเห็นชัดจากกุศโลบายในการสมาคมกับอนารยชนตามชายแดน ราชวงศ์ชองนิยมใช้สันติวิธีทางการทูตเจริญไมตรีและยินดีให้เครื่องราชบรรณาการเป็นอาภิมสลิ้นจ้างเพื่อซื้อทางไมตรีจากอนารยชน เป็นการลงทุนที่ถูกมากเมื่อเทียบกับการใช้กำลังทหารกระทำศึกสงครามประกาศพระบรมเดชานุภาพเหมือนอดีต

ศักยภาพทางทหารของราชวงศ์ชองอ่อนแอ เห็นได้ชัดจากการที่ไม่สามารถปราบอนารยชนสองเผ่าดังกล่าว ซ้ำยังต้องเผชิญอนารยชนมองโกลที่มาจากเอเชียในด้วย ราชการทหารที่ไม่มั่นคงจึงทำให้ราชวงศ์ชองต้องเผชิญปัญหาความไม่มั่นคงจากภัยอนารยชนรุกรานตลอดสมัยของราชวงศ์ชอง เมื่อสิ้นสมัยชอง จักรวรรดิจีนสิ้นกิตติศัพท์การทหารยิ่งใหญ่ในเอเชียบูรพาแล้วอดีตอันยิ่งใหญ่ทรงพลังสมัยฮั่นและสมัยถังไม่หวนกลับคืนมาอีก

เมื่อราชการพลเรือนครอบงำการทหารโดยถือว่าการครอบงำเป็นส่วนหนึ่งของการควบคุมโดยรัฐ ย่อมทำให้รัฐมีสถานภาพทางทหารอ่อนแอ คนจีนชาติจิตวิญญาณที่จะรบและชาติ

ความผูกพันต่อเชื้อชาติจีนที่จะทำให้อาสาศึกจนตัวตาย เมื่ออนารยชนรุกราน คนจีนขาดความกระตือรือร้นที่จะป้องกันจักรวรรดิ ผู้รุกรานเองก็ใช้สงครามจิตวิทยาสัญญาจะปกครองตามประเพณีจีน การต่อต้านและการปกป้องจักรวรรดิจึงอ่อนมาก เมื่อสิ้นบ้านสิ้นเมืองแล้ว คนจีนก็ได้รู้สึกรู้ว่าเป็นการเสียสิ้นเอกราช เพราะอนารยชนผู้รุกรานยินยอมกลืนชาติตน โดยยอมรับปฏิบัติตามวิถีชีวิตและอารยธรรมจีน ประพฤติตนกลมกลืนไปกับวิถีทางวัฒนธรรมจีน จนไม่กี่ชั่วอายุคน ก็กลายเป็นจีน ดังจะเห็นตัวอย่างการกลืนอนารยชนมองโกลและแมนจูผู้ปกครองจีน

6. ระเบียบปฏิบัติเพื่อควบคุมข้าราชการ

ราชวงศ์ซ่งได้กำหนดระเบียบปฏิบัติหลายประการสำหรับระบบราชการ ที่ขึ้นชื่อคือ การกำหนดยศและตำแหน่ง โดยไม่กำหนดอำนาจหน้าที่ชัดเจน หรือการนิยามมอบหมายอำนาจหน้าที่ให้ปฏิบัติเป็นเฉพาะกิจ ไม่ถือเป็นอำนาจหน้าที่ประจำ ขณะที่ปรีกษาราชการแผ่นดินมีหน้าที่ควบคุมราชการพลเรือนเท่านั้น จักรพรรดิทรงควบคุมราชการทหารทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ระบบราชการจีนมีหน่วยราชการเฉพาะกิจที่มีได้ขึ้นต่อระบบราชการพลเรือนโดยตรง เช่น สำนักข้าหลวงการคลัง หน่วยราชการเฉพาะกิจมักจัดตั้งโดยพระบรมราชโองการและขึ้นตรงต่อพระราชสำนัก บรรดาข้าราชการพลเรือนแม้จะมีการสอบคัดเลือกเข้ารับราชการน้อย อาทิปีละประมาณ 200 คน ระหว่าง ค.ศ. 997-1127 ข้าราชการพลเรือนที่เป็นบัณฑิตมีความสามารถมากกว่าข้าราชการที่มาจากเส้นสายอิทธิพล และมักดำรงตำแหน่งสำคัญ เป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นชนชั้นสูงตระกูลนักอักษรศาสตร์ ตระกูลสูงประเภทนี้มักมีบุตรหลานที่ได้รับการศึกษาอบรมให้สอบเข้าเป็นข้าราชการสืบทอดหลายชั่วคน มาตรฐานข้าราชการพลเรือนยังมาจากกฎระเบียบ ห้ามข้าราชการมีการติดต่อสัมพันธ์กับข้าราชการอื่นโดยมีความเกี่ยวข้องโดยการแต่งงานระหว่างตระกูลและโดยสายโลหิตเป็นวงศ์ญาติญาติ แม้แต่การห้ามผู้สืบสายราชินิกุลและราชินีกุล ตลอดจนวงศ์ญาติญาติของพระมเหสีเทวีและพระสนมเอกดำรงตำแหน่งราชการชั้นสูง การเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่งต้องพิจารณาปัจจัยแวดล้อมประกอบคือ อายุราชการในตำแหน่งเดิม การเปรียบเทียบความดีความชอบ การจัดสอบพิเศษคัดเลือกผู้มีความสามารถเพื่อหน้าที่เฉพาะ การเปรียบเทียบคุณวุฒิและลำดับที่สอบได้จาก การสอบคัดเลือก การดูประวัติการศึกษา การพิจารณาฐานะ ของผู้รับรองข้าราชการผู้นั้น เป็นต้น ผู้เสนอชื่อผู้ใดต้องรับรองและคำประกันความประพฤติของผู้นั้นถึงขั้นเอาชีวิตตนเป็นเครื่องคำประกันถ้าผู้นั้นล่วงพระราชอาญา บรรดาข้าราชการตามระบบระเบียบเช่นนั้นจึงยากที่จะสร้างฐานอำนาจได้ ระบบราชการเองก็มีโครงสร้างใหญ่สลับซับซ้อนและมีกฎระเบียบมากมายปรับเปลี่ยนจนยากที่จะควบคุมราชการทั้งหมดไว้ได้ ในระบบราชการนี้ พระราชสำนักสถิตเหนือสุดยากที่จะมีพลังอำนาจใดทำได้ โครงสร้างพื้นที่การบริหารมีใครจะพัฒนาให้เติบโตใหญ่ ในขณะที่ประชากรเพิ่ม 6 เท่าโดยอยู่ภายใต้การนำและการดูแลของผู้ดีซึ่งเป็นบัณฑิตนอกราชการที่เป็นผู้นำ

ในท้องถิ่น (Gentry) ทำให้โครงสร้างการบริหารมิได้ปรับปรุงเท่าที่ควร เพราะไม่มีความจำเป็นรีบด่วนจากการขาดข้าราชการในระดับท้องถิ่น

ผู้นำในอุดมคติขงจื้อคือ ผู้ที่ดำรงชีพอย่างพอประมาณ พินิจพิจารณาไตร่ตรองความคิดเห็นของคณะผู้บริหารของตน และระมัดระวังในการจัดเก็บภาษีพอประมาณ การปกครองที่ดีต้องมีคุณภาพแห่งอำนาจในระบบราชการ ผู้นำย่อมปกครองโดยใช้ระบบราชการเป็นกลไกแห่งรัฐ และไตร่ตรองความคิดเห็นและข้อเสนอจากระบบราชการเพื่อประกอบการวินิจฉัยสั่งการ ราชวงศ์ซ้องได้ยึดถือปฏิบัติตามอุดมคติดังกล่าวในสมัยแรกๆ แต่ต่อมาตั้งแต่รัชสมัยจักรพรรดิเซิงจุง (Sheng-tsung, ค.ศ. 1067-1085) อุดมคตินี้ได้ถูกละเลยไป เมื่อมีการปฏิรูปการเมืองที่มุ่งรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง ทอดทั้งศิลปการจัดสรรและการรักษาคุณภาพแห่งอำนาจในระบบราชการ มีการแผ่ขยายอำนาจรัฐเข้าไปในสังคมมากโดยหลักการให้ทุกหนแห่งปฏิบัติตามนโยบายรัฐโดยมิได้คำนึงถึงความแตกต่างทางเชื้อชาติภาษาวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ผู้ต่อต้านจึงรวมตัวกันต่อสู้อำนาจรัฐ กลุ่มต่อต้านได้แก่ ชนชั้นสูง เจ้าที่ดิน พ่อค้าและนายทุนเงินกู้ ในสมัยราชวงศ์ซ้องภาคใต้ จักรพรรดิโปรดที่จะให้ตราพระราชกฤษฎีกาและให้ทูลเกล้าฯ ถวายบันทึกความเห็น บรรดาข้าราชการก็เจริญรอยตามพระราชนิยม ไม่นิยมอ้างตัวบทกฎหมาย หากแต่นิยมอ้างประเพณี ปฏิบัติจนขาดความคิดริเริ่ม นิยมประสานผลประโยชน์ประนีประนอม และการนิยมหลักการรับผิดชอบร่วมกันมากกว่าจะกล่าวรับผิดชอบแต่ผู้เดียว ประเพณีปฏิบัติในวงราชการ เช่นนี้ถือว่าเป็นการเสนอสนองผ่อนปรนเกื้อกูลกันเอง (Mutual accommodation)

ในวงราชการเอง เดิมมีประเพณีแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันจนทำให้ราชวงศ์ต้องล่มจมมาหลายครั้งแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการชิงอำนาจกันระหว่างจักรพรรดิกับพวกพ้องญาติมิตรของพระมเหสีเทวีระหว่างบัณฑิตกับชนที่ หรือระหว่างข้าราชการส่วนกลางกับส่วนภูมิภาคและกับทหารก็ตาม ในสมัยซ้องที่ระบบราชการมีความมั่นคงเป็นระบบระเบียบแล้ว การแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันได้เกิดขึ้นภายในวงราชการ โดยมีลักษณะเป็นการแข่งขันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ จากทั่วทุกหนทุกแห่งในแผ่นดิน และเป็นการแข่งขันกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่มีนโยบายปกครองแผ่นดินแตกต่างกัน ความขัดแย้งด้วยเรื่องนโยบายมักสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งว่าด้วยวิธีการแก้ไขปัญหา ความขัดแย้งเช่นนั้นได้ทำให้เกิดความแตกแยกแบ่งฝ่ายระหว่างฝ่ายนิยมตามประเพณีปฏิบัติ (Traditionalists) กับฝ่ายที่ต้องการปฏิรูปอย่างรีบด่วน ดังเช่น ความขัดแย้งด้วยเหตุหวางอันชื้อพยายามปฏิรูปเศรษฐกิจและการบริหารราชการได้ทำให้เกิดกลุ่มต่อต้านซึ่งเป็นผู้เสียผลประโยชน์คือ ชนชั้นสูง นายทุนเงินกู้ และเจ้าที่ดิน ยังมีการต่อต้าน หวางอันชื้อก็ยิ่งใช้อำนาจเด็ดขาด จนวงราชการและกลุ่มต่าง ๆ ขาดพลังที่จะถ่วงดุลอำนาจได้ อันที่จริง การปฏิรูปแบบหวางอันชื้อเป็นการหวนกลับไปใช้วิธีการเก่าแต่ทว่าก่อให้เกิดความขัดแย้งด้วยเหตุไม่เห็นด้วยกับนโยบายและวิธีการแบบหวางอันชื้อ การขัดขวางต่อต้านเกิดขึ้นเป็นขบวนการ มีทั้งการหมายมุ่งทำลายมิให้ดำเนินการได้ ผู้ปฏิบัติเองก็ไม่พร้อมที่

จะปฏิบัติเพราะไม่รู้วิธีจัดการ ใน ค.ศ. 1076 หวางอันซื่อจึงถูกบีบบังคับให้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งประธานคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เมื่อสิ้นแผ่นดินจักรพรรดิเซิงจุง รัชการทวนคืนกลับไปสู่ประเพณีปฏิบัติ พลิกกลับการปฏิรูปแบบหวางอันซื่อหมด ความขัดแย้งด้วยเรื่องนโยบายปฏิรูปแบบหวางอันซื่อได้กลายเป็นกรณีตัวอย่างเพื่อศึกษาสำหรับวงราชการจีนต่อมา อาจกล่าวได้ว่า ความนิยมในความแตกแยกแบ่งฝ่าย (Factionalism) ในวงราชการเกิดจากความขัดแย้งด้วยเรื่องผลประโยชน์ อำนาจและนโยบาย ก่อเกิดการเป็นปฏิปักษ์ที่ต้องชิงอำนาจกัน เอาชนะกันเพื่อให้มีการดำเนินนโยบายและวิธีการตามแบบของกลุ่มตน การชิงอำนาจและการพลิกกลับนโยบายครั้งแล้วครั้งเล่า แล้วแต่ฝ่ายใดมีอำนาจหรือได้เปรียบ ย่อมไม่เป็นคุณประโยชน์แต่ประการใดสำหรับประชาชน

การเป็นปฏิปักษ์ย่อมสืบเนื่องมาจากผลประโยชน์ขัดกันระหว่างผลประโยชน์ของชนชั้นผู้ปกครองกับผลประโยชน์ของราษฎรผู้ยากไร้ ความขัดแย้งที่พัฒนาเป็นการตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ต่อหวางอันซื่อย่อมสะท้อนความเฉื่อยชาของการบริหารราชการแผ่นดินในรัฐที่มีระบบราชการอย่างจีนที่มักจะไม่สามารถปรับระบบให้ทันสถานการณ์ ระบบราชการของจีนไม่มีความอดทนเพียงพอต่อความคิดริเริ่มอันใดที่นอกกรอบกรอบ และนิยมต่อต้านความเปลี่ยนแปลงฉับพลันทันทีที่จะเกิดขึ้นในระบบที่ตนเคยคุ้น

ความเปลี่ยนแปลงในการเมืองการปกครองในสมัยชอง จากเดิมเป็นการปกครองโดยหมู่คณะของชนชั้นสูง (Aristocratic Oligarchy) มาเป็นการปกครองโดยระบบราชการที่ผ่านการศึกษาดอบรมและการสอบคัดเลือกและการปกครองท้องถิ่นโดยบัณฑิตซึ่งเป็นผู้นำท้องถิ่นนั้น เป็นความเปลี่ยนแปลงที่มุ่งหมายเสริมสร้างพระราชอำนาจให้เด็ดขาด จนท้ายสุดสถาบันกษัตริย์ลอยตัวอยู่เหนือสังคมและข้าราชการ ก่อเกิดช่องว่างเป็นเสมือนห้วงมหรรณพระหว่างจักรพรรดิกับประชาชน ระบบการปกครองประสบความสำเร็จในการป้องกันมิให้มีการชิงราชบัลลังก์ได้อีก ไม่มีแม่ทัพ จักรพรรดินี ข้าราชการหรือผู้ใดทรงอำนาจพอที่จะสามารถชิงราชย์ได้อีก และไม่สามารถจะแอบอ้างพระบรมราชโองการและพระราชอำนาจพิเศษได้ ราชวงศ์จะล้มได้โดยเหตุอันารยรุกรานเท่านั้น และโดยเหตุประชาชนลุกฮือหรือพระบรมวงศานุวงศ์ทรงชิงอำนาจกันเอง กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว การสร้างระบบการปกครองแบบราชวงศ์ชองยังไม่สามารถที่จะทำให้ราชวงศ์ชองหนีวัฏจักรแห่งราชวงศ์ได้ เพียงแต่วัฏจักรต่อจากนี้ไปจะเกิดขึ้นโดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ การบริหารราชการเสื่อมทรามและการคลังที่เต็มไปด้วยปัญหายุ่งยาก⁹

สังคม

1. โครงสร้างสังคม

ตั้งแต่ปลายสมัยโจว ถึงต้นสมัยฮั่น สังคมจีนแบ่งเป็น 4 ชนชั้นคือ นักวิชาการ ขาวนา

ช่างศิลป์ และพ่อค้า ในสังคมแบบนี้ อาชีพทหารไม่นับเนื่องเป็นชนชั้นและเป็นอาชีพที่น่ารังเกียจ ไม่สมควรที่จะยอมรับว่ามีตัวตนด้วยซ้ำในสังคม แต่เมื่อถึงสมัยซ่ง โครงสร้างชนชั้นเริ่มเปลี่ยนแปลงเห็นชัดเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มข้าราชการ เจ้าที่ดินและชาวนา และกลุ่มพ่อค้าและช่างศิลป์

2. เหตุแห่งความเปลี่ยนแปลง

ในสมัยซ่ง ความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้โครงสร้างชนชั้นต้องเปลี่ยนแปลงด้วยนั้นคือ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง

2.1 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

ระหว่าง ค.ศ. 907-960 เมื่อสิ้นสมัยถัง อนุราชชนรุกรานจนคนจีนต้องอพยพลงใต้ การค้าทางทะเลก็ส่งเสริมให้ชุมชนเมืองมีความมั่งคั่งสุขสมบูรณ์และมีความเจริญที่มีลักษณะหลากหลายตามที่ตั้งชุมชนเมืองที่ใหญ่เป็นสองฝั่งแม่น้ำ ที่ราบ หุบเขาซึ่งมีการชลประทานและการบุกเบิกที่ทำการเพาะปลูกกันมาก นครไคเฟิง ซึ่งเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์ซ่งภาคเหนือตั้งอยู่ตรงหัวโค้งของต้นน้ำคลองหลวงก่อนที่คลองหลวงจะไปเชื่อมกับแม่น้ำฮวงโห นครไคเฟิงจึงเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจในที่ราบจีนภาคเหนือ (North China Plain) และเป็นจุดยุทธศาสตร์ในภาคเหนือที่สามารถจะตั้งระบบป้องกันและตั้งรับอนุราชชนที่จะรุกรานจีน อีกทั้งนครไคเฟิงห่างจากหุบเขาแยงซีตอนล่างซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยน้ำ เพียง 300 ไมล์ ลักษณะที่ตั้งของเมืองแก้ปัญหาความยากลำบากในการเดินทางและการขนส่งระหว่างภาคเหนือกับภาคใต้ซึ่งเคยอาศัยระบบแม่น้ำฮวงโหมาก่อนได้ เส้นทางขนส่งส่วยสาอากรภาษีและพืชผลมาสู่ไคเฟิงสะดวกและง่ายกว่าเดิม ไม่ต้องเดินทางไกลไปถึงเมืองหลวงเดิมในภาคเหนือ อาทิ โลหยาง หรือฉางอัน

ศูนย์กลางชีวิตสังคมในสมัยซ่งอยู่ตามมหานครทั้งหลาย มีแหล่งสถาบันบันเทิงรมย์ ประเภทที่มีร้านสุรา ร้านอาหาร ร้านน้ำชา สถานหญิงบริการเป็นอาชีพพิเศษที่มักมีร้านอาหารรวมอยู่ด้วย โรงมหรสพ และกวีตามท้องถนน เช่น นักเล่นนิทาน นักแสดงหุ่น เป็นต้น ความบันเทิงรื่นรมย์เหล่านี้มีทั่วไปสะท้อนวิถีชีวิตชาวกรุงที่แตกต่างกับวิถีชีวิตชนบทระหว่างศตวรรษที่ 11 ถึงที่ 16 การแข่งขันในสังคมเกิดขึ้นระหว่างผลประโยชน์ที่ดินกับผลประโยชน์ชุมชนเมือง ผลประโยชน์เป็นเครื่องกำหนดชนชั้น

2.2 ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

แม้การศึกษาและการสอบคัดเลือกข้าราชการจะมีมาช้านานแล้ว แต่การศึกษาและโดยเฉพาะการสอบนั้นพัฒนาเป็นระบบมีระเบียบแบบแผนและมีสถานะเป็นสถาบันแน่นอนมั่นคงในสมัยซ่ง การสอบตามลำดับชั้นตอนตั้งแต่ระดับจังหวัด มณฑล เมืองหลวงและหน้าพระที่นั่งได้กำหนดลำดับชั้นของชนชั้นหนึ่งชั้นในสังคมคือ ชนชั้นผู้ดีผู้ใช้คุณวุฒิเป็นเครื่องกำหนดความเป็นชนชั้น

3. ชนชั้นผู้ดี

สังคมสมัยชองกำหนดชนชั้นหนึ่งชั้นคือ ชนชั้นผู้ดี (Gentry) ชนชั้นนี้มีความเป็นมาในประวัติศาสตร์ชานานแล้ว แต่ได้ปรากฏเป็นชนชั้นอย่างแท้จริงในสมัยชอง ชนชั้นผู้ดีพัฒนามาจากกลุ่มผู้รู้ (shi) ระบบสอบคัดเลือกและระบบการศึกษาโดยมีสำนักศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างชนชั้นผู้ดีขึ้น กล่าวคือ รัฐส่งเสริมการศึกษาอบรมเพื่อสร้างคนให้มีวิชาความสามารถที่จะเป็นข้าราชการ และใช้ระบบสอบเพื่อคัดเลือกกลุ่มผู้รู้ที่เก่งที่สุดให้เข้ารับราชการ แต่โดยที่ระบบราชการพลเรือนมีตำแหน่งไม่เกิน 20,000 คน ผู้สมัครมีจำนวนมากกว่านั้น บรรดาผู้รู้ที่มีได้รับการคัดเลือกหรือสมัครใจไม่รับราชการได้มีบทบาทโดดเด่นในฐานะผู้รู้ในท้องถิ่นของตน ทั้งผู้รับราชการ (Scholar-Gentry) และมีได้รับราชการแล้วได้ชื่อว่าเป็นชนชั้นผู้ดี ความเป็นชนชั้นผู้ดีมาจากการศึกษาและการสอบไล่เท่านั้นเป็นเกณฑ์สำคัญ บางครั้งจึงเรียกชนชั้นนี้ว่า ชนชั้นผู้มีความรู้ หรือบัณฑิต (Degree-holder) คุณวุฒิมีหลายระดับ ผู้ดีผู้ทรงคุณวุฒิสูงสุด (Upper gentry) มีปริมาณน้อยมาก ในขณะที่ผู้ดีผู้ทรงคุณวุฒิระดับแรกมีปริมาณนับล้านเป็นผู้ดีระดับล่าง (Lower Gentry) ชนชั้นนี้ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่มีฐานะดีเพียงพอที่จะให้การศึกษาอบรมบุตรหลานตั้งแต่เยาว์วัยให้เฝ้าการศึกษา สามารถควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติดีโดยชอบ มีจิตใจที่ดีงาม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่มักมากในกามคุณ มีการพัฒนาตนเองให้สมชายชาติบุรุษอาชาไนย สังคมชนชั้นผู้ดีจึงมีความเกี่ยวข้องถือว่าครอบครัวเป็นพื้นฐานสังคมในการสร้างบุตรหลานเป็นชนชั้นผู้ดี

คุณวุฒิเป็นเครื่องกำหนดความเป็นผู้ดี การมีฐานะดีและถือครองที่ดินมิได้เป็นเครื่องกำหนดที่สำคัญ ถึงกระนั้น ผู้ดีส่วนใหญ่ย่อมมาจากครอบครัวที่มีฐานะดี ผู้ดีจึงมักเป็นเจ้าของที่ดิน ครอบครัวที่ถือครองที่ดินก็มักมีบุตรหลานเป็นผู้ดี ครอบครัวผู้ดีเป็นแหล่งสร้างชนชั้นผู้ดีและสร้างระบบราชการ ครอบครัวเป็นเสมือนอู่ข้าวอู่น้ำของผู้ดีและเป็นที่พักพิงในยามเกษียณราชการหรือแก่เฒ่าลง ชนชั้นผู้ดีจึงมีความผูกพันต่อครอบครัวของตนมาก เอกลักษณะของชนชั้นผู้ดีคือ ความเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทรงภูมิปัญญา มีชื่อเสียงมั่งคั่งหรือความมีอำนาจอิทธิพล คุณวุฒิเป็นใบเบิกทางไปสู่สถานภาพอภิสิทธิ์ชน ไม่ว่าจะรับราชการ (Scholar-official) หรือเป็นผู้นำในท้องถิ่น ชนชั้นผู้ดีย่อมมีอำนาจอิทธิพลทางการเมืองเพราะเป็นชนชั้นผู้ปกครองที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม ชนชั้นผู้ดีไม่ถือเป็นชนชั้นสูง (Aristocrats) ใหม่ในความหมายเดิม เพราะชนชั้นผู้ดีตั้งแต่สมัยชองอยู่ในสังคมที่มีเอกลักษณ์คือ ความนิยมถือครองที่ดินและระบบราชการที่เป็นผู้นำทางการเมืองโดยมีระบบสอบคัดเลือกเป็นพื้นฐานวัดเกณฑ์มาตรฐานทางภูมิปัญญา ชนชั้นผู้ดีมิได้เป็นชนชั้นเจ้าที่ดินตามระบอบศักดินา เพราะสังคมชองมิได้เป็นสังคมศักดินา แต่จะถือเป็นชนชั้นที่อาศัยที่ดินเป็นสำคัญก็ได้ เพราะชนชั้นผู้ดีมิได้มีสถานภาพตามปัจจัยเศรษฐกิจกำหนด

ตั้งแต่สมัยถึงจนถึงสมัยศตวรรษที่ 19 ข้าราชการทั้งแผ่นดินมีเพียงประมาณ 18,000-20,000 คน แต่มีผู้ดีที่เป็นผู้นำท้องถิ่นประมาณ 1.25 ล้านคน¹⁰ ชนชั้นผู้ดีมักมีเคหสถานภายใน

กำแพงเมือง ถือเป็นตระกูลเจ้าที่ดินอยู่ท่ามกลางข้าราชการและประชาชน มีกิจการข้องเกี่ยวกับ เบื้องบนและเบื้องล่าง มีความสามารถในการจัดการกับระบบของจารีตประเพณีและสิทธิโดยนิตินัย ในการใช้ที่ดินซึ่งเหลือวิสัยราษฎรจะจัดการเองได้ แต่บทบาทสำคัญของผู้ที่อยู่ทำการทำหน้าที่ ปกครองประชาชนแทนรัฐ

เนื่องจากการเมืองการปกครองของจีนมิได้แผ่ขยายครอบคลุมไปถึงระดับท้องถิ่นคือ ตำบล หมู่บ้าน ข้าราชการก็มีประมาณ 20,000 คน ไม่สามารถจะตรวจตราสอดส่องกิจการบ้านเมืองได้อย่างทั่วถึง ราชวงศ์จึงต้องอาศัยชนชั้นผู้ดีทั้งแผ่นดินทำหน้าที่แทนรัฐในการเป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้ดีมีหน้าที่เสมือนผู้แทน (Broker) ปกครองโดยนัย โดยที่ผู้ดีมักมีฐานะดีและเป็นที่ยอมรับนับหน้าถือตาในสังคม ผู้ดีจึงทำหน้าที่ปกครองท้องถิ่นแทนรัฐ แม้ความเป็นผู้นำชุมชนจะมีได้เป็นความมี มนุษยธรรมใจบุญใจกุศล ชนชั้นผู้ดีในท้องถิ่นเป็นผู้จัดเก็บภาษีอากรค่าธรรมเนียม ดำเนินกิจการ สาธารณูปโภคสาธารณูปการโดยเป็นผู้ริเริ่มและผู้ประสานงาน ตลอดจนเป็นคนกลางประสาน ระหว่างรัฐกับประชาชน บทบาทของผู้ดีเป็นบทบาทสาธารณะ เป็นผู้นำในกิจการทั้งปวง ทั้งงาน ราชการงานหลวง งานกุศล งานบรรเทาสาธารณภัย การป้องกันชุมชน การรักษาความสงบสุข ด้วย บทบาทครอบจักรวาลอย่างทรงพลังเช่นนี้เอง เมื่อบ้านเมืองเริ่มเข้าสู่ภาวะเสื่อม พ่อค้าจึงได้ใช้อำนาจเงินตราซื้อตำแหน่งเป็นผู้ดีและเป็นผู้นำในชุมชน

ตระกูลผู้ดีเหนือกว่าราษฎรเพราะเป็นตระกูลผู้รู้ ตระกูลผู้สืบทอดการสร้างผู้รู้และ ข้าราชการ และเป็นตระกูลที่มักมีฐานะดีมีที่ดิน อีกทั้งเป็นตระกูลผู้สืบทอดอารยธรรมจีน ชนชั้นสูง ตั้งแต่สมัยชองไม่นิยมกีฬาล่าสัตว์หรือรบทัพจับศึกอีกแล้ว ธรรมชาติคือบ่อเกิดแห่งความดลบันดาล ใจชนชั้นสูงให้พัฒนาภูมิปัญญาและศิลปกรรม ดังนั้น ชนชั้นผู้ดีจึงมิได้เป็นแต่เพียงปัญญาชน ข้าราชการ หรือผู้นำเท่านั้น หากแต่ยังเป็นชนชั้นศิลปิน มีความชำนาญในศิลปการใช้เส้นสายพู่กัน เป็น จินตกวี นักประพันธ์ นักอักษรศาสตร์ จิตรกร และนักคิด แม้จนถึงเป็นนักปรัชญา โดยส่วนบุคคล แล้ว ผู้ดีมีหน้าที่หลากหลายต่อชุมชน มีบทบาทบริหารราชการหรือมีบทบาททางการเมือง แต่ผู้ดีมีความข้องเกี่ยวสัมพันธ์กับครอบครัวซึ่งเป็นฐานสนับสนุนความเป็นอยู่ของผู้ดี การมีบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมเช่นนั้น ทำให้ผู้ดีเป็นคณะหรือกลุ่มของเหล่าตระกูลมากกว่าจะเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตามลำพังตัวบุคคล ความเป็นชนชั้นผู้ดีจึงมีความหมายที่อธิบายได้ไม่ชัดเจนนัก เพราะผู้ดีมีบทบาทซ้อนในสังคมทุกระดับ แต่ที่เข้าใจได้ไม่ยากก็คือ ผู้ดีคือชนชั้นอภิสิทธิ์

4. ชาวนา

ชาวนาในสมัยชองมีฐานะที่ดูผิวเผินเป็นทาสติดที่ดิน (Serf) และน่าจะอยู่ในสังคม คักดินาอย่างแท้จริง แต่สังคมจีนมิได้มีลักษณะคักดินาซึ่งหมายถึงที่ดินจะโอนมิได้และผู้คนบนที่ดิน ต้องติดที่ดินตลอด จะละทิ้งที่ดินมิได้เลย ที่เรียกว่า ทาสติดที่ดิน ชาวนาจีนมีฐานะเป็นไทแก่ตนเอง

ถ้ามีเงินทองเพียงพอ ก็มีสิทธิ์ซื้อที่ดินได้ แต่ด้วยเงินทองที่ไม่มากก็ทำให้ซื้อที่ดินได้ขนาดเล็กมาก การซื้อขายที่ดินมักเป็นการซื้อขายที่ดินขนาดเล็กแบ่งซอยถี่ยิบ (Parcelization) ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนาผู้เช่าที่ดินมักไม่ราบรื่นทำให้เกิดปัญหาการเกษตรมาก ผู้ยากไร้ต้องละทิ้งที่นาเข้าไปทำงานทำในเมืองและเผชิญอบายมุขมาก รัฐเองก็ไม่สามารถจะบรรเทาทุกข์แก่ผู้ใช้แรงงานจากชนบทได้ ผู้ยากไร้มักลงเอยด้วยการเป็นทหาร หรือรัฐต้องบรรเทาทุกข์เฉพาะกิจโดยตั้งยุงฉางหลวงพิเศษเลี้ยงดูผู้ยากจน หรือองค์กรกุศลของเอกชนซึ่งมีมากมายตั้งแต่ปลายสมัยถึงได้รับหน้าที่การกุศลเฉพาะด้าน เช่น เลี้ยงดูเด็กกำพร้า ผู้ชราภาพ โดยสภาพทั่วไปแล้ว ความยากไร้เป็นสภาพปกติในสังคมที่บางครั้งเป็นภาวะสุดที่จะทนทานต่อไปได้อีกแล้ว จึงมักจะเกิดกบฏชาวนาครั้งแล้วครั้งเล่าโดยน้อยครั้งมากที่จะกบฏได้สำเร็จ บางครั้งถ้าลุกฮือมิได้ ก็มีขบวนการใต้ดินในรูปแบบของสมาคมลับ (Secret society) ภาวะความยากไร้เป็นภาวะที่ยากจะแก้ไขได้เมื่อปัญหาได้ทับถมต่อเนื่องไปเป็นพันปี

5. พ่อค้า

แม้การปฏิวัติการค้าจะเกิดขึ้นในสมัยถังและสมัยซ่ง จนพ่อค้าน่าจะมีบทบาทสำคัญในการแปรเปลี่ยนพลิกโถมสังคมจีนได้ดังเช่นที่เกิดในโลกตะวันตกในศตวรรษที่ 18 เป็นต้นไป แต่พ่อค้ามิได้มีบทบาทเช่นนั้น เพราะสังคมจีนเป็นสังคมที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานสืบต่อเนื่องระบบราชการเป็นระบบของชนชั้นผู้ดีที่ตั้งมั่นมาช้านานยากที่จะล้มล้างได้ อุดมการณ์ทางการเมืองแบบลัทธิขงจื้อใหม่ทำให้ลัทธิอุดมการณ์ทางการเมืองของจีนมีพลังแข็งแกร่งดุจชัคกลืนสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีใหม่และความเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจ พ่อค้ามิได้มีความพึงพอใจในสถานภาพของตน มักยินดีที่จะใช้อำนาจเงินตราของตนไปแลกกับสถานภาพอันสูงส่ง มากกว่าจะใช้เงินทองไปลงทุนขยายกิจการ หรือมักนิยมสะสมที่ดินตั้งตนเป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน ให้บุตรหลานได้รับการศึกษาแล้วสมัครสอบเป็นข้าราชการ หรือพ่อค้าเองซื้อตำแหน่งราชการ เลื่อนสถานภาพขึ้นสู่การเป็นผู้ดี ความเป็นพ่อค้าและมีอำนาจเงินตราจึงเป็นเพียงเครื่องเปลี่ยนสถานภาพสำหรับพ่อค้าในสังคมจีนตั้งแต่สมัยซ่ง

สังคมจีนในลักษณะนี้มีชนชั้นผู้ดีที่เป็นประชากรไม่ถึงร้อยละ 1 ของประชากรเท่านั้น เป็นชนชั้นผู้รู้ผู้ปกครอง แม้จีนจะพัฒนาการพิมพ์ด้วยเทคโนโลยีล้ำยุค มีการพิมพ์เผยแพร่ตำรับตำราวิทยาการหลากหลาย แต่เป็นการผลิตสนองตอบชนชั้นเดียวคือ ชนชั้นผู้ดี ประชาชนทั่วไปมิได้เรียนรู้หนังสือแต่อย่างใด บรรดามหานครก็มีได้ส่งเสริมให้มีการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี วิถีชีวิตวัฒนธรรมและภูมิปัญญามิได้มีกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นอิสระเต็มที่แต่อย่างใด แม้สังคมจีนจะได้ชื่อว่าเป็นสังคมของปัญญาชนผู้ครองเมืองก็ตาม

6. สถานภาพของสตรี : เสมือนต่ำด้อยไร้ค่า

สังคมจีนในสมัยซ่งเป็นสังคมอันน่าร่ำรวยสำหรับบุรุษเท่านั้น สตรีเปรียบเสมือนดอกไม้เครื่องบำรุงบำเรอบุรุษในครอบครัวและสังคม มิได้มีค่าความหมายเยี่ยงมนุษย์ผู้มีเกียรติและศักดิ์ศรีดังบุรุษ ความต่ำด้อยด้อยศักดิ์ศรีปรากฏจากการริเริ่มประเพณีมัดเท้าสตรีในตระกูลสูงจนเสียรูปแทบจะประคองกายตนเองมิได้เมื่อก้าวเดิน ประเพณีนี้เกิดจาการสนิยมของบุรุษ บุรุษเห็นว่าเท้าสตรีที่เล็กงอเข้าหาตัวเป็นรูปดอกบัวหรือพลับพลึง (Lily) ดูเข้ายวนหน้าทูลุณอม การมัดเท้าต้องมัดเมื่ออายุ 5 ขวบ ใช้ผ้าพันเท้าตัดเท้าให้ผิดรูปผิดร่าง โครงสร้างกระดูกเท้าเสียรูป แม้เจ็บปวดรวดร้าวเพียงใด เด็กหญิงก็ต้องอดทน เท้าสตรีที่ดูเล็กบอบบางเป็นสัญลักษณ์แห่งการเป็นสตรีชั้นสูง ทว่าเป็นตราบาปครั้งใหญ่สำหรับสตรีเสมือนเครื่องประจานติดตัวตลอดชีวิต

สถานภาพสตรียังคงต่ำอีกแง่มุมหนึ่งคือ ตั้งแต่สมัยซ่ง ครอบครัวผู้มีฐานะสูงส่งหรือมั่งคั่งนิยมการมีภรรยาเป็นจำนวนมาก (Custom of concubinage) ระบบครอบครัวขยายใหญ่เป็นสถาบันมากลูกมากภรรยา (Institution of concubinage) การมีภรรยาเกินกว่าหนึ่งนั้นมิใช่ข้อสำคัญ แต่เพียงว่า ภรรยาคนแรกต้องเป็นที่ยอมรับสำหรับภรรยาคนต่อไป แม้เมื่อตกเป็นแม่มา้ยก็ไม่สามารถแต่งงานใหม่ได้ สตรีจึงตกอยู่ในฐานะเป็นเสมือนเครื่องบำรุงบำเรอบุรุษ ต้องใช้ชีวิตที่หวานอมขมกลืน และต้องมีความอดทนและอดกลั้นอย่างสูงในฐานะที่เป็นผู้ที่มิมีสถานภาพอันเสียเปรียบในสังคมที่บุรุษเป็นใหญ่ สตรีถูกบีบคั้นให้ตั้งตนอยู่ในกรอบจารีตประเพณีสลับซับซ้อนมิให้เป็นอิสระเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถตัดสินใจชะตาชีวิตตนเองตามลำพังได้ ประเพณีมัดเท้าสตรีชั้นสูงจึงกลายเป็นเอกลักษณ์แห่งสถานภาพของสตรี ถือเป็นสัญลักษณ์ทางเพศและสัญลักษณ์แห่งความมั่งคั่งของบุรุษ สตรีตกเป็นทาสของจารีตประเพณีอย่างสุดที่จะไถ่ถอนปลดแอกได้

7. วิถีชีวิตในสังคม

เมื่อถึงสมัยราชวงศ์ซ่งภาคใต้ โครงสร้างสังคมเริ่มปรากฏรูปแบบใหม่ซึ่งจะกลายเป็นโครงสร้างสังคมจีนจนถึงศตวรรษที่ 19 โครงสร้างใหม่มีชนชั้นผู้ดีครอบงำ จนรัฐจีนได้ชื่อว่าเป็นรัฐชนชั้นผู้ดี (A Gentry State) หรือชนชั้นบัณฑิตผู้ดี (Scholar-Gentry) ภายในโครงสร้างใหม่นี้ ความมั่งคั่งยังคงมีความสำคัญ การศึกษาอบรมถือเป็นยอดแห่งความสำคัญ สถานภาพที่สืบต่อกันในวงศ์สกุลมีบทบาทน้อยลงมาก ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงชนชั้นในสังคมมีความเป็นไปได้ เพราะสังคมจีนมีสภาพเศรษฐกิจอันหลากหลายจนสามารถจะยอมรับหลักการว่าด้วยความเสมอภาค (Egalitarian) ได้ สถานภาพทางสังคมขึ้นอยู่กับระดับภูมิปัญญามากกว่า ชาติตระกูลและความมั่งคั่ง

ลัทธิขงจื้อใหม่ได้กำหนดลักษณะอันสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ส่วนตัวต่อกัน โดยกฎระเบียบกำหนดบทบาทที่มาจากสถานภาพในระบบเครือญาติ มาจากเพศ วัยและกฎหมาย ครอบครัวเปรียบประดุจรัฐขนาดเล็กที่มีการควบคุมในระดับสูง ทุกคนในครอบครัวต้องน้อมรับการ

ควบคุมกัน หัวหน้าครอบครัวต้องมีความคิดล่วงหน้า ไตร่ตรองพิจารณารอบด้าน และพร้อมที่จะประนีประนอม ระบบแซ่ (Clan system) หรือโคตรตระกูล ยังคงเป็นระบบที่สืบต่อเนื่องไม่ขาดสาย และระบบแซ่คือเครื่องยึดเหนี่ยวตระกูลผู้ปกครองอาทิ ราชวงศ์ให้อยู่รวมกัน ในสังคมของมหานคร (Society of city) และสังคมของชาวกอง ชนชั้นสูงมีวิถีชีวิตที่ใฝ่การศึกษา ต็มตำในสวรรณคดี ศิลปกรรม ใฝ่ศึกษาค้นคว้าวิชาการ และสนใจชนบทเพราะนิยมความสงบ และความงามของธรรมชาติ ทั้งชนชั้นสูง ชาวนา พ่อค้า ช่างศิลป์ ต่างมีสังคมและโลกส่วนตัว มีวัฒนธรรมเฉพาะของชนชั้นของตนเท่านั้น แม้จะมีคุณลักษณะสำคัญเหมือนกันก็ตาม ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า วิถีชีวิตของทุกชนชั้นล้วนมีแบบอย่างเฉพาะแตกต่างจากกัน

ภูมิปัญญา

ความคิดเห็นของคนจีนในสมัยซ่งเน้นหนักที่วิธีการดำรงชีวิตอย่างดีและชาญฉลาด ความคิดเห็นเรื่องความเสมอภาคในสิทธิทั้งปวง (Egalitarianism) มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือว่า ผู้ปกครองที่ดีต้องมีคุณธรรมและมีสติปัญญาหลักแหลมมากกว่าจะเป็นผู้นำโดยเหตุชาติตระกูล ระบบราชการได้ยอมรับความเชื่อนี้ ดังจะเห็นได้ว่า ความสามารถคือคุณสมบัติของผู้เป็นข้าราชการ มิใช่ชาติตระกูลดังอดีตอีกแล้ว นักปราชญ์ราชบัณฑิตยังมีความเชื่อมั่นอีกว่า ระบบจักรวาลและค่านิยมต่าง ๆ ของจีนล้วนมีความเหมาะสมสำหรับคนจีนและผู้รุกราน ในด้านทฤษฎีการเมืองแล้ว คนจีนพร้อมที่จะยอมรับอนารชนปกครองคนจีน แต่ความเชื่อถือสำคัญยังคงเป็นลัทธิขงจื้อ คนจีนยังคงเชื่อว่า แม้ระบอบจักรพรรดิราชย์ตามคติขงจื้อจะมีข้อบกพร่องและมีสิ่งชั่วร้าย แต่ก็ยังเป็นระบอบที่สามารถจะแก้ไขปรับปรุงได้ จึงควรจะดำรงไว้ซึ่งระบอบจักรพรรดิราชย์ตามคติขงจื้อ ลัทธิขงจื้อได้กำหนดมาตรฐานแห่งความประพฤติที่สมบูรณ์ปราศจากความเห็นแก่ตัว แต่ต่อมาก็มีความพยายามที่จะปฏิรูปลัทธิ โดยศึกษาตีความหมาย ตำราคลาสสิก

นับตั้งแต่ราชวงศ์ฮั่นสิ้นสุดอำนาจลงใน ค.ศ. 220 ศาสนาพุทธก็รุ่งเรืองมากตามลำดับ เป็นเวลาถึง 800 ปี จนถึงสมัยราชวงศ์ซ่งเถลิงอำนาจใน ค.ศ. 960 จึงตกต่ำลง ในหลายร้อยปีที่รุ่งเรืองนั้น ลัทธินิยมอื่นของจีนโดยเฉพาะลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋าก็ยังสามารถยืนหยัดเป็นกระแสรองอยู่ได้ ศาสนาพุทธไม่สามารถจะตั้งมั่นแทนที่ลัทธินิยมอื่นของจีน คนจีนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เชื่อถือปฏิบัติตนตามลัทธิเต๋าลัทธิขงจื้อด้วย ลัทธินิยมเด่นทั้งสองลัทธิไม่สามารถจะแข่งขันแข่งกับศาสนาพุทธได้ในด้านหลักธรรมของศาสนา และศาสนาพุทธก็ไม่สามารถจะล้มล้างลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋ได้เช่นกันเพราะทั้งสองลัทธิเป็นปรัชญาการเมืองและปรัชญาสังคม แม้จะกำหนดธรรมจริยาแต่ไม่มีหลักธรรมของศาสนาให้เปรียบเทียบกับศาสนาพุทธได้ ความดำรงอยู่ของศาสนาพุทธในท่ามกลางลัทธินิยมของจีนได้สะท้อนให้เห็นคตินิยมของราชการจีนซึ่งอีกนัยหนึ่งก็คือ คตินิยมขงจื้อเองที่ว่า ศาสนาดำรงองค์ประกอบทั้งปวงได้ トラบเท่าที่รัฐยังอดทนได้'

1. ลัทธิขงจื้อ

ลัทธิขงจื้อยืนหยัดดำรงคงอยู่ได้ในยุคสมัยที่ความนิยมตกต่ำลง มีเหตุผลหลายประการที่ควรแก่การพิจารณา กล่าวคือ ลัทธิขงจื้อเป็นปรัชญาการเมืองหลักของรัฐ ดังปรากฏจากการที่ระบบการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเป็นข้าราชการ ส่วนใช้วิธีการศึกษาตามตำรับตำราคัมภีร์ของขงจื้อ และระบบการสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการก็ประเมินความรู้โดยใช้ตำรับตำราคัมภีร์ของขงจื้อ เป็นเกณฑ์มาตรฐาน ทั้งในแวดวงข้าราชการและปัญญาชนตลอดจนในแวดวงการศึกษาและการสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ ลัทธิขงจื้อเป็นลัทธิเดียวที่โดดเด่นเป็นลัทธิของข้าราชการและปัญญาชน ศาสนาพุทธไม่สามารถแทนที่ลัทธิขงจื้อได้ในแง่นี้ เพราะศาสนาพุทธสอนให้สละทางโลก ไปสู่ทางธรรม ศาสนาพุทธมิได้มีหลักธรรมหรือปรัชญาหลักที่ข้องเกี่ยวกับทางโลกโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการเมืองการปกครอง สังคมและเศรษฐกิจแบบเดียวกับลัทธิขงจื้อ ศาสนาพุทธและลัทธิขงจื้อเป็นหลักคำสอนที่แตกต่างกันเป็นแนวทางขนานมากกว่าจะเป็นแนวทางร่วมที่จะให้เปรียบเทียบได้ว่าดีกว่ากันเพียงใด ยิ่งกว่านั้น ศาสนาพุทธแทนที่ลัทธิขงจื้อมิได้ในสถาบันหลักเบื้องต้นของสังคมคือครอบครัว ครอบครัวจีนยึดมั่นปฏิบัติตามคำสอนของลัทธิขงจื้อ ทั้งระบบราชการและระบบครอบครัวได้ดำรงคงไว้ซึ่งลัทธิขงจื้อ คำสอนขงจื้อยังคงเป็นที่เชื่อถือปฏิบัติตามไม่เปลี่ยนแปลงจารีตประเพณีและพิธีกรรมตามวิถีชีวิตจีนยังคงเจริญรอยตามคตินิยมขงจื้อเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม แม้ลัทธิขงจื้อตั้งมั่นในสังคมจีน แต่ในยุคสมัยที่ศาสนาพุทธรุ่งเรืองนั้น ลัทธิขงจื้อสร้างแต่นักวิชาการขงจื้อ (Confucian scholars) มีนักวิชาการหรือบัณฑิตน้อยมากที่เป็นนักนิยมขงจื้อ (Confucianists) กล่าวคือ เป็นผู้นิยมลัทธิ เชื่อถือปฏิบัติตามคำสอน จนมีบุคลิกภาพเฉพาะแตกต่างจากหมู่เหล่าอื่น นักวิชาการขงจื้อที่มีจุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อเตรียมสมัครสอบเป็นข้าราชการ ย่อมศึกษาคัมภีร์ตำรับตำราคลาสสิกเป็นหลัก นิยมศึกษาตัวตำรา บทอรรถาธิบาย (Annotation) และบทวิเคราะห์วิจารณ์ตีความ คำ ถ้อยคำในตำราคลาสสิก (Exegesis) ซึ่งล้วนเป็นความรู้ที่จะใช้ประเมินในการสอบ การศึกษาตามแนวทางเช่นนี้ทำให้วงการวิชาการขงจื้อมีแต่การศึกษาที่ต้องประกอบด้วยความรู้ละเอียดสาหัสอย่างยิ่งยวด แต่ขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ความรู้แนวใหม่

การศึกษาแนวทางดังกล่าวมีพลังแข็งแกร่งมากขึ้นแล้วในยุคสมัยศาสนาพุทธรุ่งเรือง อันสืบเนื่องมาจากการพิมพ์ที่เผยแพร่ตำราได้อย่างกว้างขวาง มีการจัดตั้งสำนักศึกษาชั้นสูงขึ้นไปเรียกว่า สำนักวิชาการ (Academies)¹² สำนักวิชาการเหล่านี้เติบโตใหญ่มีบทบาทสำคัญทางวิชาการ แทนที่วัดของศาสนาพุทธ และได้กลายเป็นสถานศึกษาที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของลัทธิขงจื้อ รูปลักษณะใหม่ของลัทธินี้แตกต่างจากลัทธิขงจื้อเดิมมากจนเรียกกันว่า ลัทธิขงจื้อใหม่ (Neo-Confucianism)

1.1 ความเป็นมาของลัทธิขงจื๊อใหม่

ในสมัยซ่ง ก๊วยนารายชนคุกคามถึงขนาดทำให้ราชวงศ์ซ่งต้องตั้งมั่นในภาคใต้ ก๊วยเซินมีส่วนทำให้ปัญญาชนเกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อวัฒนธรรมต่างดาวและคนต่างดาว และเกิดความรู้สึกยิ่งเห็นคุณค่าของอารยธรรมจีนมากขึ้น ปัญญาชนจีนจึงเห็นความสำคัญของลัทธิขงจื๊อ มีการศึกษาสำรวจลัทธิทั้งในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์และจิตวิญญาณที่ทำให้ลัทธิกลายเป็นลัทธิประเพณีที่ยืนยง ลัทธิของขงจื๊อกลับทะยานขึ้นมาใหม่และมีการศึกษาดำราคาคลาสิกเพื่อแสวงหาคุณปัญญาของตัวลัทธิที่จะเป็นคุณประโยชน์โดยตรง บรรดาผู้รู้ในสมัยซ่งมีความเห็นว่า การพัฒนาของนักคิดลัทธิขงจื๊อเป็นการพัฒนาปรัชญาใหม่และเป็นการฟื้นฟูคุณปัญญาของลัทธิขงจื๊อคลาสิก เพื่อนำคุณปัญญานั้นไปใช้ให้ก่อเกิดประโยชน์แก่ยุคสมัยของตน นักวิชาการมีจิตใจที่สร้างสรรค์มากกว่านักวิชาการของสมัยฮั่นและสมัยถังที่นิยมศึกษาละเอียดยุค นักวิชาการในสมัยซ่งได้ใช้กรรมวิธี มากมายในการศึกษาดำราคาคลาสิก โดยศึกษาด้านนริฤกติศาสตร์ เน้นหนักที่การศึกษาว่าวรรณกรรมนั้นจริงหรือปลอมและเนื้อหาที่มีความหมายประการใดบ้าง (Philology) ศึกษาวิชาการว่าด้วยตำแหน่งและสัมผัสของเสียง (Phonology) วิชาภูมิศาสตร์เชิงประวัติศาสตร์ (Historical Geography) และประวัติศาสตร์เชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical history)

ปัญญาชนขงจื๊อใหม่ล้วนมีความหวังที่จะสร้างสังคมจีนในยุคสมัยของตนให้เป็นสังคมในอุดมคติแบบขงจื๊อ ปัญญาชนเหล่านี้เชื่อว่า สังคมในอุดมคติเช่นนั้นเคยมีปรากฏในสมัยโบราณ ปัญญาชนขงจื๊อใหม่ไม่มีความคิดหรือหลักการใดเป็นหลักใหญ่ที่เป็นที่ยอมรับทั่วไปในแวดวงปัญญาชนขงจื๊อใหม่เอง เพราะนักคิดเหล่านั้นนิยมคิดหลายแนวทางและมีความปรารถนาอันลึกลับผิดแผกแตกต่างกัน แม้ปัญญาชนขงจื๊อใหม่เคารพนับถือตำราคาคลาสิก แต่ลัทธิขงจื๊อที่นับถือเช่นกันมิได้มีทฤษฎีเป็นแบบเดียวกัน ตำราคาคลาสิก มีเนื้อเรื่องปรัชญาความคิดที่หลากหลายมาก เปิดโอกาสให้ศึกษาวิเคราะห์และตีความได้หลายแนวทาง ปัญญาชนขงจื๊อใหม่จึงนิยมอ้างอิงตำราคาคลาสิก เพื่อสนับสนุนแนวความคิดของตน ในที่นี้ ใคร่เสนอเฉพาะนักคิดที่สำคัญของสมัยซ่งผู้มีบทบาทสำคัญร่วมกันในการสร้างลัทธิขงจื๊อแนวใหม่

1.2 นักคิดผู้สร้างลัทธิขงจื๊อแนวใหม่

ในระยะแรก นักคิดส่วนใหญ่มีความปรีวิตกที่เห็นลัทธิขงจื๊อตกต่ำและตื่นตัวที่จะศึกษาลัทธิกันใหม่ ปัญญาชนจีนขึ้นชื่อได้แก่

ก. หันหยู่ (Han Yu, ค.ศ. 786-824) เขาเห็นว่าศาสนาพุทธและลัทธิเต๋าเป็นลัทธินิยมตรงกันข้ามกับลัทธิขงจื๊อและสังคมนิยม โดยเฉพาะศาสนาพุทธนั้น ถือได้ว่าเป็นศาสนาต่างดาวแปลกปลอมเข้าไปเป็นอันตรายต่ออารยธรรมจีนซึ่งมีลัทธิขงจื๊อเป็นรากฐานสำคัญ หันหยู่เรียกร้องให้กำจัดศาสนาพุทธ ทั้งนี้มีข้อควรสังเกตว่า ข้อเรียกร้องต่อต้านความเป็นต่างดาวนั้นไม่เคยเป็นองค์ประกอบสำคัญของลัทธิขงจื๊อมาก่อน ความคิดของหันหยู่จึงมีอิทธิพลแต่งเติมให้ลัทธิ

ขงจื้อใหม่มีลักษณะต่อต้านความเป็นต่างชาติ หันตัวเองได้เรียกร้องให้หวนกลับไปศึกษาความคิดเห็นหลักของอาจารย์และมีการศึกษาที่ควรดำเนินไปตลอดชีวิต เขาเป็นผู้ค้นพบ**คัมภีร์เม่งจื้อ** และ **Ta hsueh (Great Learning)** ซึ่งเป็นบทหนึ่งของตำรา **I li (Classic of Rituals)** ตำราทั้งสองนั้นเป็นที่ยกย่องนับถือกันมากในแวดวงปัญญาชนขงจื้อ หันตัวเองก็เป็นนักประพันธ์ร้อยแก้วเรื่องนามและเป็นนักวิจารณ์ศาสนาพุทธ อาจจะนับได้ว่า หันอยู่เป็นนักนิยมขงจื้อใหม่ (Neo-Confucianist) ผู้ยิ่งใหญ่คนแรก

ข. **หูหยวน (Hu Yuan, ค.ศ. 993-1059)** เป็นผู้แทนนักวิชาการและอาจารย์ประเภทใหม่ เขาได้ยึดถือแบบอย่างขงจื้อและเม่งจื้อเป็นอาจารย์ในอุดมคติ และถือว่าความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์มีความสำคัญมากในการศึกษา ความเป็นผู้นิยมลัทธิขงจื้อต้องเป็นความนิยมศรัทธาส่วนตัวที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์

1.3 นักคิดนักปฏิรูป

นอกจากความตื่นตัวในการศึกษา **ตำราคลาสสิกใหม่**แล้ว ยังมีนักคิดอีกมากที่ต้องการจะปฏิรูปสังคมจีนให้เป็นไปตามแบบเดิมของสมัยโจวที่ขงจื้อชื่นชม นักคิดที่ขึ้นชื่อได้แก่ **โอวหยางสิว (Ou-yang Hsiu, ค.ศ. 1007-1070)** เขาถึงขนาดโทษว่า สังคมจีนเสื่อมทรามลงเพราะเห็นศาสนาพุทธดีกว่าคำสอนของลัทธิขงจื้อ ศาสนาพุทธได้ทำให้การเมืองการปกครองจีนเต็มไปด้วยการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงจนเสื่อมทรุดไปทั้งระบบ เขาเสนอให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสังคมจีนใหม่ให้ถึงขั้นปฏิรูปสถาบันพื้นฐานของสังคมให้เจริญรอยตามอุดมคติโบราณ ความคิดปฏิรูปได้ปรากฏเป็นจริงในสมัยรัฐบุรุษฟานจงเหียน (**Fan Chung-yen, มีอำนาจในระหว่าง ค.ศ. 989-1052**) ผู้เป็นแม่ทัพด้วย ท่านผู้นี้ได้กำหนดแผนปฏิรูปการปกครองจีนถึง 10 ประการ แต่การปฏิรูปก็เป็นไปได้ยากเพราะจะต้องเป็นการปฏิรูปทั้งระบบอย่างกว้างขวางทั่วทั้งแผ่นดิน ถึงกระนั้น การปฏิรูปได้เริ่มต้นจริงจังเมื่อฟานจงเหียนพ้นอำนาจหน้าที่ไปแล้วคือ ในรัชสมัยของจักรพรรดิเซินจง (**Shen-tsung, ค.ศ. 1068-1085**) ผู้ริเริ่มคืออัครมหาเสนาบดีหวางอันซือ (**Wang An-shih, ค.ศ. 1021-1086**) เป็นการทดลองว่าสถาบันหลักของสมัยโจวมีความเหมาะสมเพียงใดต่อยุคสมัยต่อมา

1.4 เอกลักษณะของลัทธิขงจื้อใหม่

การฟื้นฟูลัทธิขงจื้อในสมัยซ่งมีลักษณะเด่นคือ มีความสนใจวิทยาการกว้างขวางและมีความตื่นตัวทางภูมิปัญญาสูงมาก วิทยาการหนึ่งที่สนใจศึกษากันมากคือ อภิปรัชญา (**Metaphysics**) ซึ่งเป็นวิทยาการว่าด้วยความคิดเห็นเรื่องปรัชญาอย่างลึกซึ้งซึ่งยากที่จะอธิบายได้โดยหลักเหตุผล (**Philosophical speculations**) ความคิดเห็นลึกซึ้งล้วนเริ่มต้นขึ้นตามสำนักวิชาการ ที่ขึ้นชื่อมากได้แก่

ก. สำนักของโจวตุนยี่ (Chou Tun-yl, ค.ศ. 1017-1073) เขาได้กำหนดค่านิยามระบบจักรวาลแบบขี้อและอภิปรัชญาใหม่ เขามีความเห็นที่ปรากฏการณ์เหลือคนหาของการสร้างสรรค์ส่วนแตกกิ่งก้านสาขามีรากเหง้ามาจากสิ่งที่เรียกว่า “สูงสุดยิ่งใหญ่” (“Great Ultimate”) โดยผ่านกระบวนการของหยินกับหยางและโลกธาตุ 5 ความคิดเห็นนี้โดยเนื้อแท้ปรากฏเป็นภาคผนวกของตำรา I ching (Classic of Changes) ภาคผนวกนั้นแต่งในสมัยอันความคิดเห็นนี้เป็นป้อมเกิดสำคัญของความบังตลใจสำหรับความคิดเห็นเรื่องปรัชญาอย่างลึกซึ้งของลัทธิขี้อใหม่ แต่โจวตุนยี่ยืนหยัดว่า สูงสุดยิ่งใหญ่มิใช่ลักษณะเป็นความปราศจากสูงสุด (Non Ultimate) ด้วย สูงสุดยิ่งใหญ่นี้คือ ความปราศจากสูงสุดหรือความว่างตามหลักธรรมคดียุทธและคดียุทธเต๋า ปรากฏการณ์แห่งภาวะมีชีวิตและโลกที่เป็นอยู่ของสัตว์ (Existence) เป็นปรากฏการณ์ที่มีความแบ่งแยกแตกต่างกันเหลือคนหานับและมีรากเหง้ามาจากป้อมเกิดเดียวกันซึ่งมีความบริสุทธิ์หมดจดปราศจากความแบ่งแยกแตกต่างโดยสิ้นเชิง โจวตุนยี่ ได้โต้แย้งหักล้างความคิดเห็นคดียุทธและคดียุทธเต๋าที่ว่าความมีอยู่เป็นอยู่ทั้งหลาย (being) ตามที่แสดงปรากฏชัดเป็นพิเศษเพราะมีรากเหง้าอันส่วนเป็นมาหาโดยแท้ โจวตุนยี่ มีความเห็นที่ความมากมาย (The Many) คือหนึ่งเดียวสูงสุด (Ultimately one) หนึ่งเดียวย่อมมีการแบ่งแยกแตกต่างออกไปเป็นความมากมาย ทั้งหนึ่งเดียวและความมากมายต่างก็มีภาวะอันถูกต้องของการมีอยู่เป็นอยู่ ความคิดเห็นเช่นนี้ได้รับอิทธิพลมาจากคดียุทธเต๋า โดยเฉพาะการย้ำความสมถะ (Tranquility) ปราศจากความปรารถนาโดยสิ้นเชิงก็เป็นคดียุทธเต๋า แต่โจวตุนยี่ มีจุดประสงค์ของเขาซึ่งเป็นลักษณะของลัทธิขี้อคือ การแสวงหาทางที่จะยืนหยัดความเป็นจริงของโลกและความสามารถที่จะเข้าใจได้ด้วยปัญญาอย่างถ่องแท้ถึงประสบการณ์ทุกวันของมนุษย์ จุดประสงค์อีกประการหนึ่ง คือ การกำหนดพื้นฐานความคิดเห็นลึกซึ้งตามเหตุผลสำหรับคำสอนจริยศาสตร์ในสำนักวิชาการของเขาเอง เขาได้วางรากฐานความคิดเห็นอันลึกซึ้งที่จะอธิบายตามหลักเหตุผลมิได้ (Metaphysical speculation) สำหรับลัทธิขี้อใหม่

ข. สำนักของสาวหยุก (Shao Yung, ค.ศ. 1011-1077) ได้รับอิทธิพลความคิดเห็นจาก ตำราคลาสสิก I ching (Classic of Changes) เขามีความเห็นที่ ปัญหาสูงสุดคือ ปัญหาธาตุแท้ของมนุษย์และปัญหาสังคม เขาได้ริเริ่มทฤษฎีว่าด้วยตัวเลข (Mathematical theories) เป็นองค์ประกอบหลักของภาวะมีชีวิต โลกที่เป็นอยู่ของมนุษย์ (Existence) เขาได้ใช้ตัวเลขเป็นพื้นฐานของสรรพสิ่งและวิวัฒนาการกฎเกณฑ์ที่แน่นอนสำหรับการสร้างสรรค์และการวิวัฒนาการของสรรพสิ่ง แทนที่เขาจะใช้เลข 2, 5 เช่น หยิน หยาง โลกธาตุ 5 เขาใช้ตัวเลข 4 เพิ่มขึ้นไปจนถึงเลข 64 เป็นตัวเลขรูปทกลมหรือรูปเดลา ในตำรา I ching (Classic of Changes) เขาได้จัดแบ่งหมวดหมู่ภาวะมีชีวิต โลกที่เป็นอยู่เช่น สวรรค์ 4 ชั้น 4 ฤดูกาล สัตว์โลก (Creatures) 4 ประเภท อำนาจอันสวรรค์ประทาน 4 ประเภท ทุกหมวดหมู่ล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องและดำเนินไปตามวงจรแล้ววงจรเล่าไม่มีที่สิ้นสุด นี่คือ ความคิดเห็นของสาวหยุกว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงตามวัฏจักร (Cyclical

Change) การวิวัฒนาการของสรรพสิ่งเริ่มต้นด้วยสูงสุดยิ่งใหญ่ (Great Ultimate) ผ่านกระบวนการหยิน หยาง จิตวิญญาณ ตัวเลข รูปทรง (Form) และท้ายที่สุดสู่ความเป็นสสารหรือวัตถุ (Materiality) ส้าวหยงได้ใช้ทฤษฎีตัวเลขแบ่งเหตุการณ์เป็นหมวดหมู่ตามตัวเลข ส้าวหยงมีความคิดเห็นว่าเป็นปรัชญาเมธี (sage) คือบุคคลผู้สมบูรณ์พร้อม มีจิตใจที่มีสติที่จะยึดเอกภาพของภาวะมีชีวิต ความเป็นอยู่ ทั้งปวงได้จนสามารถเข้าใจและตอบสนองสรรพสิ่งได้อย่างเป็นอิสระจากจิต

ค. สำนักของจางใจ (Chang Tsai หรือ Chang Heng- Ch'u, ค.ศ.1021-1077) สำนักนี้ได้เจริญรอยตามความคิดเห็นของโจวตุนอี่ในการพัฒนาอภิปรัชญาของลัทธิขงจื้อ เขาได้กำหนดไว้แน่นอนว่า ภาวะความเป็นอยู่ของสาร (Substance) เดี่ยวแต่แรกเริ่มย่อมประกอบเป็นจักรวาลหรือพลังสสาร (Ch'i, material-force) จางใจได้ขยายผลของสารพื้นฐานเพื่อให้เป็นความเป็นจริงโดยแท้ของภาวะมีชีวิต โลกที่เป็นอยู่ (Existence) โลกและปรากฏการณ์ทั้งหลายมิได้เป็นมายาอันเกิดจากจิต หากแต่เป็นสิ่งที่ปรากฏของพลังสสารตั้งแต่แรกเริ่ม จางใจถือว่าพลังสสารนั้นคือสูงสุดยิ่งใหญ่อันเป็นปอดเกิดแห่งความมีอยู่ความเป็นอยู่ทั้งหลายทั้งปวง ไม่มีขีดค้นระหว่างความไม่มีอยู่ ความไม่เป็นอยู่ (Non being) กับความมีอยู่ ความเป็นอยู่ (Being) ระหว่างความว่างอันยิ่งใหญ่ของจิต (Great vacuity) กับสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นในภาวะมีชีวิต โลกเป็นอยู่ทางโลก (Worldly existence) จางใจถือว่า ความว่างอันยิ่งใหญ่ของจิตซึ่งปรากฏเป็นความไม่มีอยู่ความไม่เป็นอยู่นั้นโดยเนื้อแท้แล้วก็คือ พลังสสารแต่แรกเริ่มในภาวะดั้งเดิมที่ไม่มีความแบ่งแยกแตกต่างเลย พลังแต่แรกเริ่มมีลักษณะอยู่ในกระบวนการอันคงที่ของความเปลี่ยนแปลง รวมตัวกันก่อรูปก่อร่างขึ้นเป็นมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายของโลกที่สรรค์สร้างขึ้น แล้วแยกสลายรูปเพื่อก่อร่างขึ้นเป็นมนุษย์และสรรพสิ่งของโลก มนุษย์ในโลกมีภารกิจที่จะต้องคิดพิจารณาให้เข้าใจกระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้และประสานการกระทำของตนให้เข้ากับกระบวนการนั้น มิใช่พยายามที่จะบรรลู่ให้ถึงภาวะที่ลอยพ้นออกไปจากกระบวนการนั้นตามคติพุทธ หรือพยายามต่อสู้โดยใช้ยาหรือมายาศาสตร์เพื่อจัดความแยกสลายอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ของสารของมนุษย์ (Human substance) และหวังเหนี่ยวมีชีวิตต่อไปในภาวะเหนือขอบเขตจำกัดโดยธรรมชาติวิสัย

ง. สำนักของสองพี่น้องตระกูลเฉิง (Ch'eng) ลัทธิขงจื้อแนวใหม่มีโครงร่างปรากฏรูปลักษณะในท้ายสุดจากความคิดเห็นของสองพี่น้องตระกูลเฉิง (Ch'eng) คือ เฉิงอี้ (Ch'eng I, ค.ศ. 1033-1107) และเฉิงฮาว (Ch'eng Hao, ค.ศ. 1032-1085) ทั้งสองคนมีความคิดเห็นตรงกันว่า หลักการทั้งหลาย (li, principles) ย่อมดำรงอยู่ในสรรพสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้น หลักการนั้นไม่เปลี่ยนแปลงและมีความคงอยู่เป็นนิรันดร์ ทั้งสองคนยังเห็นตรงกันอีกว่า หลักการทั้งหลายย่อมแสดงให้เห็นปรากฏหนักแน่นในพลังสสาร (Ch'i, material-force)

เฉิงอี้ได้ดัดแปลงความคิดเห็นของจางใจในเรื่องพลังสสารซึ่งเป็นส่วนประกอบของสรรพสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่คือ สิ่งมีชีวิตและสรรพสิ่ง เฉิงอี้ได้เสริมความคิดเห็นของเขาว่าด้วยหลักการ (li,

principle) ว่าด้วยกฎเกณฑ์ที่เป็นนิรันดร์ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นกฎเกณฑ์ที่จะให้ข้อมูลถึงพลังสสาร กำหนดค่านิยมและให้เอกลักษณ์แก่วัตถุทั้งหลายของสรรพสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้น พลังสสารจึงเป็นเพียงสารตั้งเดิมวัตถุดิบ (Raw matter) ของการสร้างสรรค์ย่อมมีคุณค่าต่ำกว่าหลักการและต้องขึ้นอยู่กับหลักการเพื่อจะแสดงออกพลังสสารเอง อันที่จริง ทั้งพลังสสารและหลักการย่อมมีอยู่ในลักษณะผสมผสาน หลักการย่อมเป็นอันดับแรกตามเหตุผลและเป็นอิสระจากพลังสสาร แม้หลักการจะแสดงให้เห็นปรากฏในพลังสสารนั้น การขีดค้นหลักการออกจากพลังสสารได้เอื้ออำนวยพื้นฐานให้เชิงอธิบายธาตุแท้ของมนุษย์ซึ่งเม่งจื่อประกาศมาแล้วว่าโดยพื้นฐานย่อมเป็นธาตุแท้ที่ดั่งามหลักการแห่งธาตุแท้ของมนุษย์คือต้อย่างนิรันดร์ทีเดียวและมีความเป็นอยู่เลื้อยอย่างเสมอกันในมนุษย์ทั้งปวง คุณสมบัติทางด้านวัตถุ (Material endowment) ซึ่งกำหนดลักษณะทางกายภาพหรือขีดความสามารถของมนุษย์นั้น ย่อมแตกต่างกันเป็นรายบุคคล และย่อมยับยั้งมิให้ธาตุแท้ของเขาปรากฏชัดแจ้ง ดังนั้น ความชั่วร้ายและความไม่เสมอภาคได้บังเกิดขึ้นในมวลมนุษย์ ความชั่วร้ายและความไม่เสมอภาคเกิดจากความสามารถทางกายแตกต่างกัน แต่ไม่นับว่าเป็นข้อจำกัดของมนุษย์ เพราะเชิงอธิเชื่อว่ามีความเป็นไปได้และมีความจำเป็นที่มนุษย์ทุกคนจะเอาชนะข้อจำกัดได้ โดยมีจิตวิริยะที่จะเข้าใจหลักการแห่งธาตุแท้ของเขาเอง เข้าใจสรรพวัตถุของสิ่งแวดล้อมของเขา และปลูกฝังอบรมตนเองให้มีพรศนะเปี่ยมล้นด้วยศีลธรรมต่อความจริงจัง (Seriousness) หรือความเคารพนับถือ

เชิงอธิไม่เห็นด้วยกับการปฏิบัติสมาธิและค้นหาภายในตนเองเพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงตามคติพุทธ เขาได้ชี้ว่า มนุษย์ทั้งปวงอาจจะแสดงความดีโดยมีวินัยทางศีลธรรมจรรยาและมีการสืบสวนสืบรู้ (Inquiry) เขาได้เสริมให้ลัทธิขงจื้อมีความมั่นใจแข็งแกร่งในหลักเหตุผลแท้จริง และมั่นใจในความคงที่ ความเที่ยง (Stability) ของโลก หลักการคือกฎเกณฑ์ปกครองของสวรรค์และมนุษย์ เชิงอธิจึงกำหนดคติพจน์ขึ้นว่า “การฝึกอบรมตนเองต้องมีความเคารพนับถือ การขยายองค์ความรู้ย่อมประกอบขึ้นในการสืบเสาะแสวงหาสรรพสิ่ง”¹³

เชิงหวา (Ch'eng Hao) ได้ยืนยันว่า จิตมนุษย์ซึ่งห่อหุ้มหลักการของมนุษย์ ย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตแห่งจักรวาล ความคิดเรื่องเอกภาพระหว่างสวรรค์กับมนุษย์มีรากเหง้าฝังรากลึกในประเพณีนิยมของลัทธิขงจื้อและถือว่ามีความสำคัญสำหรับนักคิดขงจื้อใหม่เป็นส่วนใหญ่ ความตระหนักในเอกภาพนี้ปรากฏคือ มนุษยธรรม ซึ่งเป็นคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ของโลกและสวรรค์ เป็นคุณธรรมอันก่อเกิดชีวิต แต่มนุษย์ได้เพิกเฉยละเลยคุณธรรมนี้ในแง่ที่ตราบใดที่ตนยังเป็นหนึ่งร่วมกับมวลชีวิต ตราบนั้น ธาตุแท้ที่สวรรค์ประทานแก่มนุษย์แต่เดิมจะอยู่ในภาวะสมดุลมีความประสานกลมกลืนกับสิ่งทั้งปวง ธาตุแท้ก็คือ กรรมวิธีในภาวะเดิมที่เป็นจริงอันปรากฏห่อหุ้มพลังสสาร ทั้งความดีและความชั่วย่อมมีอยู่เช่นเดียวกันกับอารมณ์ความรู้สึกซึ่งเป็นปฏิกริยาเป็นไปเองโดยธรรมชาติต่อความดีและความชั่ว แต่ธาตุแท้อันเป็นกรรมวิธีนี้อาจจะหลุดลอยไป และ

เอกลักษณ์ของมนุษย์และสิ่งทั้งหลายถูกทำลายไป ถ้าความรู้สึกของมนุษย์ถูกรังเร้ากระตุ้นจนเหลือ
สิ้นและมีความปรารถนาอันเต็มไปดด้วยความเห็นแก่ตัวเข้าครอบงำ ดังนั้น ภารกิจหลักของการฝึก
อบรมจิตวิญญาณคือการทำให้ธาตุแท้ของมนุษย์มีเสถียรภาพและฟื้นฟูเอกภาพเดิมของจิตกับสรรพ
สิ่งด้วยการตระหนักในเอกลักษณ์แก่นแท้ของภาวะมีชีวิต โลกที่เป็นอยู่ทั้งภายในและภายนอก และ
ปฏิบัติด้วยความไม่มีอคติสูงสุดและไม่มีความเห็นแก่ตัว เป็นการฝึกตนอย่างจริงจัง เพื่อให้ชีวิต
ภายในและความประพฤติถูกต้องดีงามนั้นมีความแน่วแน่ตรง เพื่อให้ชีวิตภายนอกเที่ยงตรง

ความคิดของเฉิงหวามีเนื้อหาที่งานองข้องเกี่ยวกับธรรมจริยา เข้มแข็งในการยืนหยัด
ชีวิตและระเบียบแบบแผนตามธรรมชาติ เขาจึงถูกนับเนื่องเป็นผู้หนึ่งในแวดวงประเพณีนิยมของ
ลัทธิขงจื้ออย่างแท้จริง ความคิดเห็นของเขามุ่งอารมณ์ความรู้สึก (Subjectivism) และความสงบนิ่ง
ทางกายและใจเป็นความสมถะ (Mental composure) จนก่อเกิดสำนักวิชาการแห่งจิต (School of
mind) แตกต่างจากสำนักวิชาการแห่งหลักการ (School of principle) ของเฉิงอี เฉิงหวาทอ
ประกายฉายแสงให้เห็นจิต เมื่อมีการฝึกอบรมด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้จิต ส่วนเฉิงอึ้งมุ่งให้ความ
สำคัญแก่หลักการ เฉิงหวาย้ำเทียนหลี่ (T'ien li, Heavenly principle) หรือหลักการแห่งสวรรค์
ย่อมมีอยู่ในสรรพสิ่งเช่นเดียวกับที่มีอยู่ในธาตุแท้ของมนุษย์ หลักการแห่งสวรรค์ที่ปรากฏย่อม
ทำให้มนุษย์สามารถที่จะทำให้จิตของตนบริสุทธิ์หมดจดได้ด้วยตนเองเมื่อมีจิตวิญญาณเปี่ยมล้นไป
ด้วยความเคารพนับถือ ความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างสวรรค์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ทางสายโลหิต
ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และดุลประสานระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เหล่านี้คือองค์ประกอบของลัทธิ
ขงจื้อใหม่ ความคิดเห็นของลัทธิขงจื้อสมัยข่งลั่นมีวิธีการคิดตามเฉิงอีและเฉิงหวา แต่ความคิด
เห็นยังไม่มีจุดหมายเด่นชัดแน่นอน ยังมีความกำกวมมาก ไม่ว่าจะ เป็นความคิดเรื่อง สูงสุดยิ่งใหญ่
หลักการ พลังอันจำเป็นยิ่งยวดต่อชีวิต (Vital energy) ธรรมชาติ จิตและหลักมนุษยธรรม

เฉิงอึ้งมีบทบาทสำคัญมากต่อการศึกษาตำราคลาสสิก เขาเป็นผู้จัดแบ่งหมวด
หมู่ตำรา คลาสสิก 4 เล่ม (Four Books) ซึ่งมีความสั้น ๆ เป็นตำราหลักเสมือนคัมภีร์ของลัทธิขงจื้อ
นักคิดนักนิยมขงจื้อได้สร้างสรรค์ผลงานไว้มากมาย แต่ถ้าพิจารณาเฉพาะบทบาทในด้านความคิด
เห็นปรัชญาแล้ว จูสี (Chu Hsi หรือ Zhu Xi, ค.ศ. 1130-1200) คือปัญญาชนจีนขงจื้อใหม่ ผู้ยิ่งใหญ่
ใหญ่ที่สุดแห่งราชวงศ์ซ่ง ท่านเป็นทั้งนักปราชญ์ราชบัณฑิตและนักจัดตั้งมวลชน มีสำนักวิชาการ
เผยแพร่ความคิดปรัชญาเป็นของตนเองโดยเฉพาะ

จ. สำนักของจูสี จูสีมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะสร้างสังคมที่มีศีลธรรมจริยา
(A moral society) เพื่อประโยชน์แก่การปกครองที่ดี นี่คือนิยมการดี จูสีเป็นรัฐบุรุษนัก
ประวัติศาสตร์ผู้เรืองนาม และเป็นนักวิเคราะห์วิจารณ์ (Commentator) ตำราคลาสสิก ผู้ยิ่งใหญ่
ที่สุดแห่งยุค ท่านเป็นที่ยกย่องมากกว่าเป็นนักปรัชญาเมธีระดับปรมาจารย์ของแวดวงปัญญาชนจีน
นับแต่นั้นมา ความคิดเห็นของท่านมีอิทธิพลใหญ่หลวงต่อลัทธิขงจื้อใหม่ จนเรียกว่าลัทธิขงจื้อใหม่

นิกายจูซี (Chu Xi-ism) จูซีเองเป็นปรมาจารย์ต้นตำรับลัทธิขงจื้อแต่ผู้เดียวที่ปัญญาชนจีนน้อมรับนับถือความคิดเห็นของท่านเป็นยุดี ปราศจากการโต้แย้งแต่อย่างใด จูซีได้พัฒนาอุดมคติแห่งชีวิตอันก่อปรด้วยเหตุผลจนสามารถจะเทียบเคียงแข่งได้กับหลักพุทธธรรม ปรัชญาเต๋า และอภิปรัชญา ความยิ่งใหญ่ของจูซีอยู่ที่ความสามารถในการคิดสรรสิ่งที่ดี ความคิดปรัชญาที่ดีของหลักศาสนา และปรัชญาที่เป็นที่นิยมในสมัยของเขา แล้วประมวลเข้ากับลัทธิขงจื้อใหม่ หล่อหลอมออกมาเป็นลัทธิขงจื้อรูปแบบใหม่ ลัทธิขงจื้อใหม่นี้มุ่งจริยศาสตร์ตามโบราณประเพณีและปรัชญาการเมือง แต่มิได้ยอมรับนับถือสัจธรรมอันเป็นแก่นแท้หัวใจพระพุทธศาสนาและการแสวงหาอมตะชีวิตซึ่งเป็นหลักปรัชญาเต๋า

จูซีมีดวงจิตที่มีความละเอียดอ่อนมาก ทว่ากว้างขวางทรงพลังที่จะวิเคราะห์และสังเคราะห์ความคิดเห็นทั้งปวง และสามารถถ่ายทอดแต่ละความคิดออกมาได้อย่างกระจ่างชัดและมีความประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ดีกว่าผู้ริเริ่มความคิดเหล่านั้น จูซีได้สรรคสร้างประเพณีนิยมของลัทธิขงจื้อให้มีลักษณะใหม่และโครงสร้างใหม่ เนื้อหาใหม่และความหมายใหม่ มีคุณสมบัติและการตีความหมายอย่างเป็นระบบ จูซีคือผู้ก่อเกิดลัทธิขงจื้อใหม่ให้เป็นการศึกษาหลักการ (Li Hsüeh, Learning of the principle) การศึกษาใหม่นี้ได้ชื่อว่าเป็นลัทธิขงจื้อใหม่ (Neo-Confucianism) ในสายตาของชาวตะวันตก จูซีได้พัฒนาแบบอย่างของการตีความหมายและการถ่ายทอดวิถีทางแห่งขงจื้อ

ในการสร้างองค์ความรู้นั้น จูซีได้เจริญรอยตามสำนักวิชาการแห่งหลักการของเฉิงอี่ ปฏิเสธสำนักวิชาการแห่งจิตของเฉิงหวา จูซีได้กำหนดค่านิยมที่คมชัดขึ้นให้แก่ความคิดเห็นมีอาทิสูงสุดหนึ่งเดียว หลักการ พลังสสาร ธาตุแท้ของมนุษย์และจิต ลัทธินิยมของจูซีมีความหมายสำคัญหลักอยู่ที่การกำหนดว่า มีหลักการที่มีชีวิตหรือสสาร จับต้องมิได้ ไม่มีตัวตน (Immaterial) แต่ย่อมรู้ได้ว่ามีอยู่ ดำรงอยู่ (Being) เป็นหลักการที่เปลี่ยนแปลงรูปมิได้และมีอยู่ประจำในสรรพสิ่ง สรรพสิ่งนั้นได้ให้รูปลักษณะและสร้างองค์ประกอบหลักให้แก่หลักการจนดูมีรูปลักษณะขึ้นมา ลัทธินิยมเช่นนี้ก่อเกิดความนิยมคิดตามหลักเหตุผลและมีทรรศนะติดต่อโลกขึ้นในสำนักวิชาการของเฉิงอี่ และจูซีเอง จนเรียกว่าสำนักวิชาการเฉิง-จู (Ch'eng-Chu School)

ลัทธิขงจื้อใหม่ตามคติจูซีถือหลักการว่า สรรพสิ่งที่หลากหลายล้วนมีพื้นฐานหลักการแห่งรูปแบบรูปทรง (Li, Fundamental principles of forms) เมื่อรวมสรรพสิ่งเข้าด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยไม่มีขอบเขตจำกัดและกาลเวลา สรรพสิ่งย่อมกลายเป็นหนึ่งเดียวสูงสุด (Supreme ultimate) ถือเป็นหลักการใหญ่เสมือนรากฐานแห่งการดำรงคงอยู่ของปรากฏการณ์ธรรมชาติ (All phenomenal existence) ภาวะหนึ่งเดียวสูงสุดนี้ย่อมปรากฏอยู่ในทุกสิ่ง และทุกสิ่งล้วนมาจากหนึ่งเดียวสูงสุดนี้ ทุกสิ่งมีพื้นฐานหลักการแห่งรูปแบบรูปทรงและมีสภาวะเนื้อหา (Matter) เป็นองค์ประกอบ อาทิ บ้านย่อมมีหลักการพื้นฐานแห่งรูปแบบแผนที่กำหนดขึ้น สาระ

ของบ้านคือ วัสดุก่อสร้างที่ประกอบขึ้นจนเป็นรูปบ้านตามแบบแผนที่วางไว้ ลัทธิขงจื๊อใหม่แสดงอภิปรายว่าไว้เป็นทฤษฎีหนึ่งว่าด้วยการแสดงความสัมพันธ์ต่อกันของพื้นฐานหลักการแห่งรูปแบบหนึ่งเดียวสูงสุด สาระหยินและหยาง และโลกธาตุ 5 ลัทธิขงจื๊อใหม่ได้กำหนดวัฏจักรแห่งความเปลี่ยนแปลงจากการสร้างสรรค์ไปสู่ภาวะสับสน เหมือนสังสารวัฏของศาสนาพุทธ

หลักการตามนัยของจูสีเป็นหลักการอยู่ในมนุษย์คือเป็นธาตุแท้จริงของมนุษย์ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วเป็นธาตุแท้อันดีงาม จิตใจของมนุษย์โดยเนื้อแท้ก็เป็นจิตใจที่อยู่กับจิตของจักรวาล สามารถที่จะเข้าไปในสรรพสิ่งและสามารถที่จะเข้าใจหลักการของสรรพสิ่งด้วย เมื่อประยุกต์ลัทธิขงจื๊อใหม่ให้สอดคล้องกับธาตุแท้ของมนุษย์แล้ว ก็จะได้เห็นว่า โดยพื้นฐานหลักการแห่งรูปลักษณ์แล้ว ธาตุแท้ของมนุษย์มีคุณความดีและบริสุทธิ์ พื้นฐานหลักการแห่งรูปลักษณ์คือ กำเนิดของความประพฤติดีมีคุณธรรม (Virtues) 5 ประการอันได้แก่ ความรัก ความประพฤติปฏิบัติตรง มารยาทหรือความประพฤติตามระเบียบแบบแผนถูกต้อง (Propriety) องค์กรความรู้และความเชื่อถือไว้วางใจได้ (Reliability)

จูสีได้ชี้ว่า ความโง่เขลาเบาปัญญาและความชั่วร้ายมีอยู่ในมวลมนุษย์ แม้ว่าโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์จะเป็นคนดีก็ตาม จูสีได้แยกแยะให้เห็นลักษณะเด่นอันแตกต่างกันระหว่างธาตุแท้ดั้งเดิมของมนุษย์กับธาตุแท้ที่เป็นจริงอันปรากฏต่อหุ้มพลังสังสาร จูสีได้ดำรงลักษณะเดิมนั้นไว้ด้วยการแสดงให้เห็นความแบ่งแยกแตกต่างระหว่างธาตุแท้ของมนุษย์กับจิต ระหว่างหลักการของสวรรค์กับความปรารถนาของมนุษย์ และระหว่าง “จิตที่ทรงพลังศีลธรรม” (“moral mind”) กับ “จิตมนุษย์” (“human mind”) ธาตุแท้ของมนุษย์คือเครื่องแสดงออกของพื้นฐานหลักการแห่งรูปลักษณ์ โดยแสดงออกทางกาย จูสีเชื่อมั่นว่ามนุษย์มีความสมบูรณ์แบบได้ (Perfectibility) สามารถเอาชนะข้อจำกัดต่าง ๆ หรือความอ่อนแอที่เกิดจากความไม่สมดุลของคุณสมบัติของเขาได้เอง วิธีการของจูสีคือ การสอบสวน (Investigation) สิ่งต่าง ๆ ดังที่ตำรามหาวิทยาลัย (Great Learning) ได้สอนไว้ กล่าวคือ การศึกษาหลักการของสิ่งต่าง ๆ และการฝึกอบรมตนเอง (Self cultivation) เพื่อให้มีความประพฤติเจริญตามหลักการอันเป็นเครื่องปกครองความประพฤติ ทำยสุดด้วยความวิริยะอุตสาหะตามแนวทางนี้ ผลย่อมบังเกิดขึ้นคือ ทุกสิ่งจะกลับกลายเป็นสิ่งที่เด่นชัดสำหรับปรัชญาเมธีจนก่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงขึ้นได้ ดังนั้น แม้มนุษย์จะสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นผู้เจริญได้ แต่ต้องได้รับการศึกษาอบรมป้อนนัยด้วยเพื่อให้มีความประพฤติปฏิบัติดีงาม

ลัทธินิยมมนุษย์ธรรม (Humanism) ของจูสีได้แสดงให้เห็นปรากฏตัวตนของลัทธิในการแสดงความห่วงใยคุณค่านิยมของมนุษย์และจุดมุ่งหมายของมนุษย์ การสอบสวนที่มีจุดมุ่งหมายโดยปราศจากความอคติได้ละเลยค่านิยมและจุดมุ่งหมายของมนุษย์หรือหลีกเลี่ยงปัญหาสูงสุดของชีวิตมนุษย์นั้น ย่อมถือเป็นรองและถือว่าเป็นอันตรายใหญ่หลวง ตามความคิดเห็นเช่นนั้น ย่อมเป็นการยากที่จะเห็นจุดเริ่มต้นของกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์จากฝ่ายจูสี แม้ว่าจูสีจะเห็นความ

สำคัญว่า ระเบียบแบบแผนของสรรพสิ่งและความสามารถของมนุษย์ที่จะเข้าใจสรรพสิ่งได้ด้วย ปัญญา ย่อมมีแนวโน้มนำไปสู่ความเจริญเติบโตใหญ่ของวิทยาศาสตร์ก็ตาม

ความคิดเห็นปรัชญาของจูสีเองก็ได้รับทั้งความนิยมชมชื่น การวิจารณ์และการวิเคราะห์ด้วย

ฉ. สำนักของหลูเซียงซาน (Lu Hsiang-shan, หรือ Lu Chiu-yuan, ค.ศ. 1139-1192) เขาได้วิจารณ์จูสีที่กำหนดแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างธาตุแท้แต่กำเนิดของมนุษย์กับธาตุแท้ของมนุษย์ในภาคปฏิบัติที่ห่อหุ้มพลังสสารไว้นั้นว่า เป็นการกำหนดแบ่งแยกที่จะทำให้เห็นเอกภาพพื้นฐานหรือการรวมกันของจักรวาลกับมนุษย์ไม่ชัดเจน เขาได้แสดงความเห็นว่าความรู้สึกและธาตุแท้ของมนุษย์และจิตล้วนเป็นสิ่งเดียวกันเพียงแต่ใช้คำแตกต่างกันเพื่อแสดงออกเท่านั้น จิตเหมือนกับหลักการ เหมือนกับธาตุแท้และเหมือนกับจักรวาล จิตมนุษย์มีความเพียงพอในตนเองครอบคลุมได้ทั่วถึงหมด และโดยกำเนิดแล้วจิตนั้นมีคุณความดี มนุษย์มีความรู้ถึงคุณความดีอยู่แล้วและมีความสามารถภายในตนเองที่จะทำดีโดยไม่จำเป็นต้องสอบสวนหลักการแห่งสรรพสิ่ง เพราะการสอบสวนจะทำให้จิตไขว้เขวและแบ่งแยก ตัดจิตนั้นให้ขาดจากสิ่งที่เป็นพื้นฐานและปล่อยให้จิตเตลิดลอยไปในท่ามกลางภาวะที่ไม่มีแก่นสาร (Nonessential) หลูเซียงซานเสนอให้ศึกษาภายในตนเอง ให้ค้นพบสิ่งที่เป็นพื้นฐานและสามารถตั้งมั่นในความรู้สึกผิดชอบชั่วดี (Moral sense) ความรู้สึกเช่นนี้คือส่วนที่ประเสริฐกว่าของธาตุแท้ของมนุษย์ หลูเซียงซานยืนยันหยัดในการยกย่องธาตุแท้ที่มีศีลธรรมจรรรยา (Moral nature) หรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ซึ่งเป็นองค์ประกอบอันประเสริฐยิ่งของธาตุแท้ของมนุษย์

เมื่อพิจารณาความคิดเห็นปรัชญาของบรรดานักคิดนักนิยมขงจื้อดังกล่าวมาแล้วให้ถ่องแท้ ก็จะได้เห็นว่า ลัทธิขงจื้อใหม่ได้พัฒนาลัทธิขงจื้อขึ้นสู่ระดับอภิปรัชญา (Metaphysics) จนเป็นภูมิปัญญาสูงสุดยอดของจีน ลัทธิขงจื้อใหม่มีหลักการกว้าง ๆ ว่าด้วยจักรวาลและฐานะของมนุษย์ในระบบจักรวาลนั้น ทุกกระแสหลักของปรัชญาที่นำมาหล่อหลอมล้วนผ่านการคิดพิจารณาไตร่ตรองรอบคอบแล้วว่ามีความเหมาะสมกับสภาพสังคมจีน กระแสหลักปรัชญาหนึ่งที่ได้ถูกหล่อหลอมคือ โลกุตตรธรรม (Transcendentalism) ของศาสนาพุทธที่ถือว่าเป็นธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก เป็นสภาวะพ้นโลกอันได้แก่ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 นับเป็นความรู้ที่ช่วยให้พ้นโลก¹⁴ ลัทธิขงจื้อใหม่เป็นปรัชญาทางโลก มิได้นิยมคติทิพยภาวะ บูชาเทพเจ้าและความเป็นอมตะ ลัทธิขงจื้อใหม่อาจจะเต็มไปด้วยศัพท์แสงของกระแสหลักปรัชญาหลากหลาย แต่ลัทธิขงจื้อใหม่มีทฤษฎีของตนเองที่แม้จะหลากหลายก็ตาม หัวใจของลัทธิขงจื้อใหม่คือ การประยุกต์ความคิดเห็น โดยใช้สถาบันสังคมการเมืองและสถาบันผู้สอนศีลธรรมเป็นสื่อถ่ายทอด จูสีเองมิได้สนับสนุนการพัฒนาปรัชญาจีนให้กว้างไกลไปกว่าที่เขาเองได้คิดค้น วิธีการคิดพินิจพิจารณาปรัชญาทุกแง่มุม และวิธีการคิดอย่างมีหลักการของจูสีเป็นวิธีการที่ปัญญาชนยกย่องมาก เพราะจีนมีประเพณีนิยมนับถืออดีตและนับถือตัวหนังสือ หัวใจแห่งลัทธิขงจื้อใหม่ได้พัฒนาถึงระดับสมบูรณ์ในสมัยขงจื้อนั้นเอง

1.5 ลัทธิขงจื๊อใหม่ : ปรัชญาการเมืองและสังคม

ลัทธิขงจื๊อใหม่เป็นปรัชญาการเมืองและสังคม

ก. ในด้านสังคม ลัทธิได้ยึดมั่นในสัมพันธภาพของมนุษย์ที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกัน 5 ระดับ เพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งระเบียบแบบแผนของสังคม หลีกเลี่ยงความแตกแยกแบ่งฝ่ายระหว่างสังคมกับบุคคล โดยนัยนี้ ลัทธิขงจื๊อใหม่เน้นความนิยมในความสำเร็จของตัวบุคคล (Personalism) โดยส่วนตนมิได้ยิ่งหย่อนไปกว่าสังคมโดยส่วนรวม เมื่อใดบุคคลประพฤติปฏิบัติชอบโดยธรรมย่อมสามารถรวมตัวเข้ากับผู้อื่นได้ เป็นการบรรลุเป้าหมายของลัทธิแล้วที่ตรงการให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมโดยยึดมั่นในการประพฤติปฏิบัติชอบ ยึดมั่นในธรรม มีศีลธรรมจรรยา (Moral righteousness)

แก่นแท้แห่งลัทธิขงจื๊อใหม่ในสมัยซ่งแสดงหลักการจริยศาสตร์ที่มีศูนย์กลางอยู่ในระบบครอบครัว มนุษย์สัมพันธ์ 5 ระดับแสดงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจหน้าที่กับความเชื่อฟังของสมาชิกในสังคม

ข. ในด้านการเมือง ลัทธิขงจื๊อได้แสดงหลักการ อุปมาอุปไมยรัฐเสมือนครอบครัวใหญ่ ผู้ปกครองใช้อำนาจหน้าที่ปกครองประชาชนเสมือนบิดาปกครองบุตร อำนาจหน้าที่ของรัฐเสมือนอำนาจของบิดา ดังนั้น ผู้ปกครองที่ดีมีจริยธรรมคือมีความประพฤติปฏิบัติดีโดยชอบและยึดมั่นในพิธีกรรม (Li) ย่อมเป็นตัวอย่างแก่สังคม นักปฏิรูปลัทธิขงจื๊อต้องการการปกครองแบบใช้อำนาจเด็ดขาดด้วยความเมตตาธรรม (Benevolent despotism) การปกครองนี้จะสามารถรักษาระบบแบบแผนของสังคมและเป็นคุณประโยชน์แก่ประชาชน ชนชั้นอื่น ๆ ที่เห็นว่าควรควบคุมให้อยู่ในขอบเขตคือ ทหารและพ่อค้า เพราะเป็นผู้ที่เสพติดกิเลสตัณหา มีความละโมภโลกมากและนิยมความรุนแรง เป็นภัยต่อรัฐและสังคม ความคิดเห็นของนักปฏิรูปลัทธิขงจื๊อดังกล่าวมาแล้วแสดงความหวังที่จะให้รัฐสนับสนุนการปฏิรูป เพราะรัฐมีอำนาจอำญาสิทธิ์ เป็นบ่อเกิดแห่งอำนาจทางการเมือง นักปฏิรูปได้เสริมสร้างพระราชอำนาจให้ทรงพลังและใช้พระราชอำนาจนั้นแต่นักปฏิรูปมิได้คิดที่จะอยู่เบื้องหลังและแสวงหารูปแบบอื่นของอำนาจหน้าที่ในรัฐและสังคม

แม้แต่ผู้ปกครองที่มีความประพฤติปฏิบัติชอบก็ยังคงจำเป็นต้องมีคณะผู้ปกครองได้บังคับบัญชาเป็นคณะบุคคลผู้เลิศด้วยวิชาความรู้และมีศีลธรรมจรรยาเพื่อร่วมกันบริหารราชการแผ่นดิน คณะบุคคลผู้ร่วมการปกครองจึงต้องได้รับการคัดเลือกด้วยวิธีการสอบเท่านั้น ตำราวิเคราะห์วิจารณ์ของจูสีเป็นตำราใช้ประเมินความรู้ในการสอบ ถือเป็นตำราประกอบตำราคลาสสิก ลัทธิขงจื๊อใหม่จึงกลายเป็นลัทธิของราชการ ข้าราชการจีนผู้มีคุณสมบัติเป็นบัณฑิต (Scholar-officials) ต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่ และเป็นທີ່ปรึกษาส่วนพระองค์ในจักรพรรดิผู้ทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ ข้าราชการประเภทนี้เป็นทั้งบัณฑิต นักวิชาการ จินตกรและรัฐบุรุษด้วย ถ้ามีคุณความรู้ความสามารถสูง ผู้นั้นก็เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิตและจิตรกรเอก ข้าราชการมีบุคลิกภาพหลายด้านดังกล่าวเป็นธรรมดา

1.6 ลัทธิขงจื๊อใหม่กับประเพณีการศึกษา

การที่จะประพฤติปฏิบัติตนให้มีศีลธรรมจรรยาต้องอาศัยการศึกษาอบรมบ่มนิสัย จูสีได้ชี้แนะว่า การพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์พร้อมต้องมีการสอบสวนสืบทักการแห่งสรรพสิ่งที่มีลักษณะภายนอกของจิต หรือศึกษาข้อควรปฏิบัติข้อควรละเว้นจากปรัชญาเมธีแห่งยุคสมัยคลาสสิก เป็นการศึกษาโลกภายนอกหรือองค์ความรู้ของตำราคลาสสิก และตีความหมายขององค์ความรู้ใหม่ เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับความจำเป็นในปัจจุบันกาล กระบวนการสืบทักสอบสวนเป็นการฝึกอบรมจิตให้มีระเบียบวินัยในการสืบค้นตรวจสอบหลักการในสรรพสิ่ง จูสีได้เสนอแนะวิธีการศึกษา 2 วิธีการคือ วิธีการปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้มีความเคารพนับถือ และวิธีการแสวงหาความรู้ เป็นการผสมผสานศีลธรรมจรรยาเข้ากับปัญญาเข้าด้วยกัน ถือว่าเป็นศิลปการสอนเป็นพิเศษสำหรับการศึกษาอบรมมนุษย์อันได้แก่ การอ่าน การนั่งสงบนิ่ง การตั้งพิธีกรรม การออกกำลังกาย การใช้พุทฺกัณเขียนอักษรจีนอันวิจิตร การเรียนรู้คณิตศาสตร์ การสังเกตและการสร้างสมประสบการณ์ จูสียืนยันว่าการปฏิบัติตามวิถีทางของการศึกษาและสืบทัก (Inquiry) เป็นการฝึกอบรมตนเอง เรียนรู้ อย่างกว้างขวางพร้อมทั้งมีระเบียบวินัยทางศีลธรรมจรรยา การสอบสวนสรรพสิ่งได้แก่ กิจกรรมประเภทความประพฤติ มนุษย์สัมพันธ์ ปัญหาการเมือง เป็นต้น เพื่อให้มีความเข้าใจอันดี จำเป็น ต้องมีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ ที่จะแสดงออกถึงหลักการ ได้แก่ ตำราคลาสสิก ประวัติศาสตร์และมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับความมีศีลธรรมจรรยา การศึกษาอบรมจะทำให้บุคคลนั้นพัฒนาตนเองจนบรรลุถึงคุณธรรมว่าด้วยมนุษย์ธรรม หมดความเห็นแก่ตัวและปราศจากความอคติจนสามารถเข้าถึงสรรพสิ่ง กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสรรพสิ่งและรวมตัวกันเข้ากับจิตของจักรวาลซึ่งได้แก่ ความรัก และความสามารถในการสร้างสรรค์ มนุษย์ธรรมคือแก่นแท้ของมนุษย์ เป็นมนุษย์ธรรมของมนุษย์ และเป็นหลักการของจักรวาลด้วย จักรวาลคือผู้สร้างและครอบครองสรรพสิ่ง

วิธีการศึกษาแบบจูสีเป็นวิธีการที่ถือว่า องค์ความรู้มีพื้นฐานอยู่ที่การสังเกต ประสาทสัมผัสโดยประสบการณ์ ข้อเท็จจริงจากประสาทสัมผัสและมีความสัมพันธ์ต่อกัน (Positivism) เป็นการยืนยันความเป็นจริงของสรรพสิ่งและสภาวะของการศึกษาที่ปราศจากอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดส่วนตัว (Objective study) วิธีการศึกษาของจูสีเป็นวิธีการของปัญญาชนเต็มไปด้วยหลักเหตุผล สามารถเสริมความแข็งแกร่งให้แก่ประเพณีนิยมเดิมของลัทธิขงจื๊อที่ย้ำหนักแน่นเรื่องหลักวิชาการ (Scholarship) เรื่องราวที่จูสีศึกษากว้างขวางหลากหลาย แต่เขาไม่สนใจสังคมศาสตร์ (Social science) เลย จูสีได้สร้างโครงสร้างใหม่ให้แก่ประเพณีนิยมของลัทธิขงจื๊อในเรื่องตำราคลาสสิก โดยได้จัดแบ่งหมวดหมู่ตามลำดับ สังเคราะห์บทวิจารณ์และตีความหมายใหม่ให้ปรากฏออกมาในลักษณะที่เกี่ยวกับธาตุแท้ของมนุษย์และกิจกรรมของมนุษย์ ตำราคลาสสิกที่จัดโครงสร้างใหม่นี้เรียกว่า ตำรา 4 เล่ม (Four Books) ได้แก่ หลักทฤษฎีว่าด้วยกรรมวิธี (“Doctrine of the Mean”) 1 บท หลักทฤษฎีว่าด้วยมหาวิทยาลัย (“Great Learning”) 1 บท ทั้งสองบทมา

จากตำรา **Li chi** (Classic of Rituals) ถือเป็นตำราแยกต่างหาก 2 เล่ม ตำรา **Analects** (ตำรา บทสนทนา) ของขงจื้อ และตำราบทสนทนาของเม่งจื้อ **ตำรา 4 เล่ม** เป็นตำราหลักสำคัญกว่า **ตำรา 5 เล่ม** (Five Books) ถือเป็นตำราสำหรับการศึกษาเบื้องต้น และใช้ประเมินความรู้ผู้สมัคร เข้าสอบเป็นข้าราชการ **ตำรา 4 เล่ม**นี้ทรงพลานุภาพมีอิทธิพลใหญ่หลวงต่อวิถีชีวิตและวิถีความคิดของคนจีน ถึง 600 ปีต่อมา¹⁵

สำนักวิชาการของจูสีมีชื่อว่า เทวาลัยกวางขาว (White Deer Grotto) อยู่ในมณฑลเกียงสี (Kiangsi) เป็นศูนย์กลางแห่งปัญญาชนแห่งยุคและเอื้ออำนวยแบบอย่างวิธีการสอนสำหรับสำนักวิชาการทั้งหลายในภูมิภาคเอเชียตะวันออก จูสีเองมีอิทธิพลต่อภูมิปัญญาของภูมิภาคนั้นโดยปรากฏในรูปของบทวิจารณ์**ตำราคลาสสิก 4 เล่ม** (Commentaries on the Four Books) การศึกษาและการสอบตาม**ตำราคลาสสิก 4 เล่ม** ได้ทำให้ลัทธิขงจื้อใหม่กลายเป็นลัทธิตั้งมั่นยึดถือปฏิบัติกัน (Orthodoxy) ในจักรวรรดิตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 จนถึงศตวรรษที่ 20 งานนิพนธ์ของจูสีเป็นที่ยอมรับนับถือว่าสมบูรณ์ที่สุด ถือเป็นต้นตำรับของการศึกษาลัทธิขงจื้อใหม่และมีอิทธิพลใหญ่หลวงต่อพัฒนาการของภูมิปัญญาในเอเชียตะวันออกจนถึงสมัยใหม่ ในจักรวรรดิจีนเอง นับตั้งแต่ลัทธิขงจื้อรุ่งเรืองขึ้นมาใหม่แล้ว บรรดาปัญญาชนได้ศึกษาลัทธิอย่างจริงจังด้วยความมุ่งหวังที่จะปฏิรูปสังคมจีน การปฏิรูปลัทธิที่จริงจังในสมัยซ่งได้ดำเนินอย่างสืบเนื่องถึงสมัยต่อมา

นักปฏิรูปลัทธิขงจื้อถือหลักการว่า บุคคลย่อมสามารถเข้าใจเองแท้ในวิถีทางหรือเต๋า (The Way) ซึ่งหมายถึงความเข้าใจในความประพฤติปฏิบัติชอบโดยธรรมและมีระเบียบแบบแผนอันดีงามได้ ถ้าบุคคลนั้นรู้จักพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ผู้เจริญ สามารถข่มตนและควบคุมตนเองให้ยึดมั่นในระเบียบแบบแผน เมื่อใดตระหนักได้ในวิถีทาง ผู้นั้นย่อมจะสามารถสร้างอุปนิสัยอันดีงามขึ้นได้ ลัทธิขงจื้อและลัทธิเม่งจื้อได้กำหนดวิถีทางเพื่อให้นักปราชญ์สามารถปรับปรุงศีลธรรมจรรยาสำหรับตนเองและเป็นศีลธรรมจรรยาสำหรับโลกด้วย แต่วิถีทางดังกล่าวนี้มิได้มีการศึกษาอบรมถ่ายทอดอย่างสืบต่อเนื่อง นักปฏิรูปลัทธิขงจื้อจึงต้องการสืบทอดเจตนารมณ์ของขงจื้อและมุ่งหมายให้ชนชั้นปกครองมากกว่ามวลชนเป็นผู้สืบต่อลัทธิขงจื้อ ชนชั้นปกครองเองส่วนใหญ่ย่อมมีการศึกษาอบรมตามคตินิยมขงจื้อ ทว่าเป็นปัญญาชนที่มีความเป็นอิสระในการใช้สติรู้ผิดชอบชั่วดี (Conscience) ไตร่ตรองและมีความคิดเห็นรู้แจ้งเมื่อศึกษา**ตำราคลาสสิก** เมื่อบุคคลได้ศึกษาด้วยตนเองย่อมสามารถจะฝึกฝนอบรมบ่มนิสัยและสร้างบุคลิกภาพอันพึงประสงค์ได้ คือการประพฤติปฏิบัติชอบโดยธรรม ซึ่งเป็นวิถีทางหรือเต๋าของลัทธิขงจื้อ การศึกษาอบรมบ่มนิสัยตนเอง โดยเรียนรู้ควบคุมตนเองได้ย่อมเป็นคุณประโยชน์แก่สังคม เพราะผู้รู้เช่นนั้นคือบุคคลผู้มีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำปกครองประชาชน

การที่จะประพฤติดนให้มีศีลธรรมจรรยาต้องอาศัยการศึกษาอบรมบ่มนิสัย ปัญญาชนจึงนิยมรวบรวม**ตำราคลาสสิก** ศึกษา อธิบาย วิเคราะห์และวิจารณ์ตำราอย่างละเอียดทุกแห่งทุกมุม

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้จนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง วิธีการศึกษาเช่นนี้ย่อมไม่ส่งเสริมให้มีการแต่งตำราเป็นอื่น มีแต่การสาธยายท่องจำทุกบททุกตอนของตำราคลาสสิก ส่งเสริมการสาธยายท่องจำทุกบททุกตอนทุกคำของตำราคลาสสิก และส่งเสริมการอนุรักษ์ตำราด้วยวิธีการคัดลอกพิมพ์เผยแพร่ประกอบบทวิจารณ์ตีความอธิบายความทุกบททุกตอนทุกคำ ทั้ง ๆ ที่การศึกษาตำราคลาสสิกก็ได้เป็นการง่ายเลย เพราะมีภาษาศิลป์โบราณและโครงสร้างไวยากรณ์แตกต่างจากภาษาปัจจุบันมาก ลำพังภาษาก็เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการศึกษา ตีความ วิเคราะห์วิจารณ์หรือตั้งข้อสมมติฐานแล้วสำหรับนักศึกษา การเผยแพร่ลัทธิขงจื๊อใหม่ จึงต้องใช้ภาษาพูดเป็นสื่อและอาศัยการจัดชุมนุมปัญญาชนตามบ้านของปัญญาชนในท้องถิ่น (Community Compact) ในการประชุมย่อมมีการประกาศเกียรติคุณผู้ประกอบคุณงามความดี ประชุมแก้ไขสิ่งผิด เชิดชูความถูกต้องดีงาม การประชุมมีประเพณีนิยมและพิธีกรรมประจำด้วย การประชุมเป็นการหล่อหลอมประโยชน์สุขส่วนตนเข้ากับประโยชน์สุขส่วนรวม และเป็นเครื่องเกื้อกูลประสานรัฐให้เข้ากับครอบครัว

1.7 คุณและโทษของลัทธิขงจื๊อใหม่

ลัทธิขงจื๊อใหม่ได้หล่อหลอมสังคมจีนให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระราชวงศ์ผู้ปกครอง เมื่อราชวงศ์ซ่งต้องย้ายเมืองหลวงไปภาคใต้ ลัทธิขงจื๊อใหม่มีอิทธิพลต่อการที่ไม่ปรากฏกบฏชาวนาขนาดใหญ่ต่อต้านราชวงศ์ซ่ง อีกทั้งชาวยังเป็นฐานมวลชนอันแข็งแกร่งที่ทำให้ราชวงศ์ซ่งสามารถยืนหยัดต่อต้านการบุกรุกรานของอนารยชนมองโกลได้ยาวนานถึง 400 ปี อย่างไรก็ตาม แม้ลัทธิขงจื๊อใหม่จะก่อปรด้วยเหตุผลและมนุษยธรรม ลัทธินี้เป็นปรัชญาใหม่ที่ดีจะมีลักษณะอันตรายเป็นต้นแรก เพราะลัทธินี้ทำลายพระราชสำนักและปัญญาชนที่มีความประพฤติปฏิบัติดีโดยชอบ แต่เมื่อลัทธินี้เป็นที่ยอมรับในท้ายสุดแล้วในสมัยราชวงศ์ซ่งภาคใต้ นับแต่นั้นมา ลัทธิขงจื๊อใหม่ได้กลายเป็นศรัทธาสำคัญที่ยึดถือปฏิบัติกันในแวดวงชนชั้นปกครองจนถึง ศตวรรษที่ 20 จึงอาจจะถือได้ว่า ลัทธิขงจื๊อใหม่เป็นระบบจริยศาสตร์ (System of ethics) ที่ทรงอิทธิพลแพร่หลายที่สุดลัทธิหนึ่งของโลก¹⁶ และเป็นลัทธิหนึ่งที่มีการศึกษาวิเคราะห์และตีความอย่างแพร่หลายทุกแง่มุมมากที่สุดลัทธิหนึ่งของโลก เพราะลัทธิขงจื๊อใหม่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษาอย่างมีเหตุผลและเพื่อให้มีศีลธรรมจรรยาประจำ ลัทธิขงจื๊อใหม่มีความสำคัญยิ่งกว่าศิลปะและวรรณกรรม

ในสมัยซ่งภาคใต้ จีนได้เปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนกลายเป็นสังคมที่ยึดมั่นในอุดมการณ์ (An ideological society) และมีความรู้สึกผูกพันเหนียวแน่นต่อลัทธิอุดมการณ์มาก (Orthodoxy) ลัทธิขงจื๊อใหม่กลายเป็นระบบศีลธรรมที่จะนำไปสู่สภาวะความหลุดพ้นจากโลก ลัทธินี้ได้แผ่ซ่านอิทธิพลเข้าไปในอารยธรรมอย่างสมบูรณ์เต็มที่ จนทำให้อารยธรรมชาติพลังที่จะแปรรูป (Transform) เป็นอื่นได้อีก¹⁷ แม้ปรมาจารย์จูซีได้เสนอให้มีการสืบค้นเพื่อเป็นเครื่องแสวง

หาความรู้ แต่ความคิดจิตใจปัญญาชนจีนมิได้มีความก้าวหน้าศึกษาศิลปวิทยาการใหม่ กลับตีความเข้าใจกันว่า การสืบค้นหมายถึงการชำระตรวจสอบตำราคลาสสิกและประวัติศาสตร์ วิทยาการจีนจึงไม่ปรากฏการค้นพบวิทยาการใหม่ วงการวิชาการจีนเข้มงวดตายตัว ลัทธิขงจื้อใหม่กลายเป็นปรากฏการณ์ปัญญาของสังคมและส่งเสริมให้สังคมจีนที่เข้มงวดตายตัวอยู่แล้วยิ่งมีพลังแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ลัทธิขงจื้อใหม่กลายเป็นลัทธิที่แทบจะปราศจากการท้าทายต่อต้าน หรือแก้ไขปรับปรุง สังคมจีนยังมีความมั่นคงและยึดมั่นในจารีตประเพณี ยากที่จะยอมริเริ่มคิดนอกกรอบนอกกรอบเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมและหรือยอมรับความเปลี่ยนแปลงยาก สังคมจีนตกอยู่ในสถานะคงที่ยากที่จะเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา¹⁸

ลัทธิใหม่นี้ยังทำให้เกิดความเฉื่อยชาในการพัฒนาประเทศชาติ ดังเช่น คตินิยมรังเกียจอาชีพค้าขาย ทำให้จีนไม่ส่งเสริมการค้าซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ คตินิยมสันตติ์ก็ทำให้งเกียจอาชีพทหาร ทำให้จีนไม่ส่งเสริมการพัฒนาการทหาร เป็นต้น ลัทธิขงจื้อใหม่จึงเป็นอุปสรรคขวางกั้นต่อการเปลี่ยนแปลงไปโดยปริยาย เมื่อจีนต้องเผชิญกับโลกภายนอกที่เจริญมากกว่าและทรงอำนาจมากกว่าจีนในกลางศตวรรษที่ 19

อารยธรรมจีนได้พัฒนาถึงขั้นสูงสุดในสมัยซ่งไม่ว่าจะเป็นความเจริญทางวรรณกรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปการใช้พุทฺ์กัน วิจิตรศิลป์แขนงต่าง ๆ และความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

2. อักษรศาสตร์

อาจจะนับเนื่องได้ว่า การพิมพ์ที่ทันสมัยได้จรรโลงความเติบโตใหญ่ทางวิทยาการและวรรณกรรมในปลายสมัยถึงจนถึงสมัยซ่ง การพิมพ์ได้ทำให้บทละครและนวนิยายแพร่หลายมาก อีกทั้งเผยแพร่ความคิดแนวปรัชญาสืบทอดภูมิปัญญาต่อไปในสังคม โดยขยายแวดวงผู้ที่นิยมอักษรศาสตร์และวิทยาการทั่วไป หนังสือที่พิมพ์ขึ้นมากกระตุ้นให้มีการศึกษาในครอบครัวและพุทธจักร รัฐเองก็ส่งเสริมการจัดตั้งสถานศึกษาโดยอนุเคราะห์ให้ที่ดินและหนังสือตำรับตำรา สถานศึกษาของรัฐเองมีมากมายรวมเนื้อที่พื้นที่ได้ 1.5 ล้านเอเคิล มีนักเรียนประมาณ 200,000 คนในทศวรรษที่ 1100 ความเจริญทางวิทยาการล้วนได้รับการเผยแพร่โดยการพิมพ์ ที่สำคัญยิ่งคือ สารานุกรม พระพุทธคัมภีร์ ตำราคลาสสิกและประวัติศาสตร์ฉบับหลวง

2.1 ประวัติศาสตร์

ความก้าวหน้าทางวิชาการประวัติศาสตร์นับว่าสูงโดดเด่นมาก มีการรวบรวมพิมพ์เผยแพร่ประวัติศาสตร์ฉบับหลวงพร้อมผลงานวิชาการประวัติศาสตร์ นายชื่อมากวง (Ssu-ma Kuang, ค.ศ. 1018-1086) ได้แต่งประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการนิพนธ์แนวใหม่คือ รวบรวมรายละเอียดทุกแง่มุมประมวลเข้าด้วยกันเป็นประวัติศาสตร์ตามลำดับศักราช (A Single comprehensive

history) ระหว่าง 403 ปี ป.ศ.ศ. ถึง ค.ศ. 959 หนังสือแนวใหม่ชื่อ **Tzu-chih t'ung-chien** (The Comprehensive Mirror For Aid in Government, คั่นฉ่องเพื่อเกื้อหนุนการปกครอง) มีทั้งหมด 294 บท ในศตวรรษที่ 12 จูสี (Chu Hsi) ได้แต่งประวัติศาสตร์ย่อ (An Abridged history) ชื่อ **T'ung-chien kang-mu** (The Outline and Details of the Comprehensive Mirror,เค้าโครงและรายละเอียดของคั่นฉ่อง) ประวัติศาสตร์เล่มนี้แสดงความสำคัญของคำวินิจฉัยทางธรรม (Moral Judgment) ที่มีต่อความประพฤติปฏิบัติดีชอบชั่วดีของบุคคลในประวัติศาสตร์ และแสดงคตินิยมอำนาจอันสวรรค์มอบหมายให้เป็นเครื่องกำหนดความชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรมของแต่ละรัชกาล ในยุคสมัยอันใกล้เคียงกับจูสีเอง ก็มีนักประวัติศาสตร์ชื่อ หยวนชู (Yuan Shu, ค.ศ. 1131-1205) ผู้แต่ง **T'ung-chien chih-shih pen-mo** (Narratives from Beginning to End from the Comprehensive Mirror, คำบรรยายเรื่องตั้งแต่เริ่มต้นถึงสิ้นสุดจากคั่นฉ่อง) ดำรงนี้ใช้วิธีการประพันธ์ใกล้เคียงกับแบบของชาวตะวันตกคือ แต่งเป็นบทเป็นตอนตามเหตุการณ์สำคัญ ทั้งชื่อมากวน จูสีและหยวนชู เป็นผู้ริเริ่มแต่งประวัติศาสตร์แบบใหม่ อันกลายเป็นแบบฉบับนิพนธ์สำหรับแวดวงวิชาการประวัติศาสตร์ต่อมา

2.2 การละครและเรื่องเรีงรมย์

วรรณกรรมจีนในสมัยซ่งยังมีความพร้อมพร้อมสมบูรณ์ยิ่งเมื่อมีความนิยมการละครและการแต่งเรื่องเรีงรมย์ (Fiction) ภาษาที่แต่งนิยมใช้ภาษาพูดประจำวัน แสดงทรรศนะต่อวิถีชีวิตในเมือง วรรณกรรมสองประเภทยังคงได้รับอิทธิพลของปัญญาชนนิยมขงจื้อครอบงำ ซึ่งได้กำหนดขอบเขตการแสดงออกความคิดความรู้สึกที่สมควรในบทละครและเรื่องเรีงรมย์ ศีลธรรมจรรยาแบบขงจื้อเป็นเกณฑ์มาตรฐานสำหรับวรรณกรรมสองประเภทนั้น

2.3 กวีนิพนธ์

กวีนิพนธ์ยังคงนิยมฉันทลักษณ์โคลงลำนำชื่อ (Shih form) ที่ออกเสียง 5 พยางค์ 5 จังหวะ แต่ขาดพลังแข็งแกร่งและกลายเป็นกวีนิพนธ์ที่แต่งขึ้นตามแบบอย่างโดยปราศจากความคิดริเริ่มอันใด กวีนิพนธ์ที่ขึ้นชื่อดีที่สุดในของจีนตกวูโหมชานาม ซูซือ (Su Shih หรือ Su Tung-p'o, ค.ศ. 1036-1101) ซูซือยังได้ชื่อว่าเป็นนักปรัชญา นักประพันธ์ร้อยแก้ว และศิลปินผู้ชำนาญศิลปะการใช้พู่กันอีกด้วย ฉันทลักษณ์จื่อ (T'zu) พัฒนามากขึ้นโดยใช้ภาษาศิลปะและนับถือกันว่าเป็นฉันทลักษณ์เก่าแก่ ฉันทลักษณ์ที่เรียบง่ายไม่เคร่งครัดนักจึงเกิดขึ้นใหม่เป็นบทเพลงลำนำเรียกว่า บทเพลงพื้นบ้าน (San-ch'u, Popular song) ซึ่งจะนิยมมากในสมัยต่อมา

3. ศิลปกรรม

คนจีนมีทรรศนะต่อศิลปะเปลี่ยนแปลงไปมากในสมัยซ่ง โดยเห็นว่าศิลปะต้องถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อศิลปะในตัวของมันเอง โดยไม่จำเป็นต้องสนองตอบจุดประสงค์ใดโดยเฉพาะเหมือน

อดีตอีกแล้ว ดังเช่น สอนงตอบศาสนาความเชื่อถือ สอนงตอบเพื่อประโยชน์เฉพาะดังเช่นเป็นเครื่องประดับ เครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น ศิลปย่อมมีความหมายมากกว่านั้นและถูกสร้างสรรค์โดยแรงบันดาลใจมากกว่าจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์อันใดโดยเฉพาะ ศิลปกรรมมิได้มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับอัสตรี ชาวนาและชาวเมืองอีกต่อไปแล้ว ศิลปกรรมทรงความงดงามตามจินตนาการและอัจฉริยภาพของผู้สร้างขึ้นมา ผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรมมีฐานะเป็นศิลปินแล้ว มิได้เป็นเพียงช่างฝีมือเหมือนอดีต ศิลปินผู้เรื่อรนามทรงเกียรติคุณสูงส่งเป็นที่ยกย่องยิ่งในสังคม

3.1 จิตรกรรม

ศิลปการใช้พู่กันเขียนตัวอักษร (Calligraphy) ที่แสดงพลังและความสวยงามของเส้นสายตัวตของพู่กันได้ส่งเสริมให้จิตรกรรมพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์ยิ่งในสมัยชอง จิตรกรหลงไหลไปกับศิลปคลาสสิกมากกว่าแบบอย่าง (Style) และรูปทรงเรขาคณิตดั้งเดิมของจิตรกรรม สมัยชองนิยมภาพทิวทัศน์มาก จิตรกรรมทิวทัศน์ของราชวงศ์ชองถือเป็นวิจิตรศิลป์เลิศไม่มียุคสมัยใดทั้งก่อนหรือหลังสมัยชองจะทัดเทียมได้ จิตรกรรมคติพุทธนิยมรูปและภาพเคารพเกี่ยวชองกับพระพุทเจ้า พระโพธิสัตว์ บรรดาพระอริยสาวก แต่เมื่อสิ้นสมัยชอง ศิลปแสดงรูปและภาพเคารพ เช่นนั้นก็ได้เป็นที่นิยมอีกต่อไปพร้อม ๆ กับศาสนาพุทธที่เลื่อมล้นความนิยมในแวดวงประชาชน จิตรกรรมกลายเป็นวิจิตรศิลป์ชองทางโลก ไม่เน้นรูป และไม่นิยมเน้นเหตุการณ์ชองมนุษย์ หากแต่เป็นจิตรกรรมทิวทัศน์ที่มนุษย์เป็นเพียงตัวประกอบ จิตรกรรมอีกประเภทที่นิยมมากคือ ภาพลวดลายเล็ก ๆ พิมพ์แทรกในหนังสือเพื่อความสวยงาม ส่วนใหญ่เป็นภาพวาดทิวทัศน์และธรรมชาติ จิตรกรรมทิวทัศน์ย่อมหมายมุ่งให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกอันประทับใจ จึงเป็นจิตรกรรมที่มีได้คำนึงถึงความเป็นจริงสมบูรณ์ ภาพวาดเติมไปด้วยรายละเอียด สีกิไม่ถือว่าสำคัญ จิตรกรรมนิยมใช้สีเดียวเป็นหลักที่เรียกว่าเอกรงค์ (Monochrome) แนวโน้มทางศิลปกรรมเช่นนี้เป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น

ภาพวาดทิวทัศน์สะท้อนธรรมชาติได้อย่างแยบยลยิ่ง และแสดงความหมายอันลึกซึ้ง เพียงลำไม้ไผ่ตามเส้นตัวตปลายพู่กัน หรือภาพธรรมชาติเล็กน้อยก็เพียงพอที่จะแสดงความหมายถึงจุลจักรวาล (Microcosm) ชะลอมมาจากจักรวาล ชะลอธรรมชาติลงสู่ภาพวาดได้อย่างงดงาม ให้ความหมายดลบันดาลให้เกิดความรู้สึกและก่อเกิดความคิดลึกซึ้ง จิตรกรรมทิวทัศน์จึงมีความหมายปรัชญา และแสดงอิทธิพลความดลบันดาลใจมาจากลัทธิเต๋าซึ่งเชื่อมั่นในความอัศจรรย์ชองธรรมชาติและเล็งเห็นสุนทรียภาพแห่งธรรมชาติอันมีความหมายสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ จิตรกรรมสมัยชองทันสมัยและดูแล้วเข้าใจได้ลึกซึ้งกว่าจิตรกรรมยุโรปสมัยเดียวกัน จิตรกรรมสมัยชองแสดง อัจฉริยภาพชองจิตรกรจีนอย่างสูง

3.2 ปฏิมากรรม

ปฏิมากรรมสมัยชองเป็นศิลปกรรมอันสร้างสรรค์จากความศรัทธาในศาสนา นิยมความเป็นจริงมาก เมื่อศาสนาพุทธไม่เป็นที่นิยม ปฏิมากรรมก็พลอยไม่เป็นที่นิยมด้วย

ปฏิมากรรมล้วนเป็นศิลปวัตถุประยุกต์เพื่อประโยชน์ เช่น เป็นเครื่องประดับสถานที่ประเภทบ้าน วัด ทำเนียบ คฤหาสน์ ไปจนถึงสุสาน ปฏิมากรรมขาดความคิดริเริ่ม และศิลปวัตถุขนาดใหญ่ไม่เป็นที่นิยมสร้างสรรค์ ตามสุสานก็ไม่มีใครมีปฏิมากรรมอันงดงามแล้ว

3.3 เครื่องถ้วยเปลือกไข่

ในบรรดาศิลปกรรมสมัยซ่ง นอกจากจิตรกรรมแล้ว เครื่องถ้วยเปลือกไข่ (Porcelain) นับเป็นศิลปวัตถุที่มีการพัฒนาสมบูรณ์ที่สุด มีทั้งประเภทเป็นเครื่องสังคโลกเคลือบเขียว (Green Celadon) เครื่องถ้วยเปลือกไข่นี้อาจจะคล้ายกับแก้วใส และเครื่องถ้วยเปลือกไข่เคลือบน้ำตาลมีรูปร่างคร่าวๆ เครื่องถ้วยเปลือกไข่ของสมัยซ่งเป็นงานศิลปะประเภทหัตถศิลป์ (Creative arts) ที่ดีที่สุดเท่าที่โลกเคยมีมา ถือเป็นศิลปกรรมชั้นครูทีเดียว

เมื่อถึงศตวรรษที่ 13 จีนมีความภาคภูมิใจในความเจริญก้าวหน้าของตนมาก และเชื่อมั่นว่าได้สร้างสังคมที่สมบูรณ์แบบตามอุดมคติและตามเทคโนโลยีล้ำยุค จีนจึงเชื่อเหลือเกินว่าสังคมของตนมีความเจริญและมั่นคง ไม่มีสังคมแห่งใดในโลกจะทัดเทียมได้ เป็นสมัยที่อารยธรรมที่มีความมั่นคงยาวนานเกิดขึ้นโดยเหตุที่มีการพัฒนาจนถึงขั้นสมบูรณ์แบบและมีความสมดุลดีพร้อมล้ำหน้าโลกตะวันตก ความเชื่อมั่นก่อเกิดคตินิยมปรัมปราจนถึงศตวรรษที่ 20 ว่า สังคมจีนเป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าและมั่นคงไม่มีความจำเป็นอันใดที่จะต้องคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้ดีขึ้นไปกว่านั้นอีกแล้ว สังคมจีนกลายเป็นสังคมที่หยุดอยู่กับที่แทบจะไม่เปลี่ยนแปลงเลย

อารยธรรมจีนประสบความสำเร็จในการแสวงหาจุดมุ่งหมายที่จะให้มีการสืบต่อเนื่องและป้องกันการเปลี่ยนแปลงอันใดในขั้นพื้นฐาน ราชการและระบบสังคมไม่นิยมการนวัตกรรม มีแต่ความหยิ่งในอารยธรรม ความมั่งคั่งและความทรงพลานุภาพ จนขาดความคิดเห็นจำเป็นที่จะต้องรู้จักโลกภายนอก โลกของจีนคือโลกสมบูรณ์ตามอุดมคติแล้ว ลักษณะที่ตั้งโดดเดี่ยวก็มีส่วนทำให้จีนไม่มีความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวัฒนธรรมกับโลกภายนอก ทั้ง ๆ เมื่อสิ้นสมัยซ่งแล้ว จีนจะเป็นฝ่ายเจริญช้ากว่าโลกตะวันตกที่ก้าวสู่ยุคใหม่พร้อม ๆ กับจีน จีนเห็นสังคมดีพร้อมจนไม่คิดจำเป็นต้องริเริ่มเปลี่ยนแปลงให้ดีกว่านั้น อีกทั้งการมองอนารยชนและชนต่างชาติว่ามีความเจริญต่ำต้อยกว่าจีน ก็ทำให้จีนมิได้คิดเรียนรู้จากโลกภายนอก อารยธรรมจีนมิได้มีการพัฒนามากนักตั้งแต่สิ้นสมัยซ่ง จนจีนอ่อนแอพลังแทบจะปกป้องตนเองมิได้ ความเฉื่อยช้าปราศจากความคิดริเริ่มนั้นทรงพลังเพียงพอที่จะเป็นโศกนาฏกรรมในประวัติศาสตร์จีน¹⁹ คนจีนมิได้ตระหนักความจริงนี้เพราะพึงพอใจกับการที่จะมีความมั่นคงในบ้านเมือง มากกว่าจะเห็นบ้านเมืองพลิกคว่ำพลิกหงายไปตามความปั่นป่วนเป็นกลียุคของชีวิตและความคิดแบบตะวันตก จีนเลือกที่จะมีสันติสุขและความมั่นคงมากกว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงจนปั่นป่วนทั้งชีวิตและความคิดเห็นแบบตะวันตก

อารยธรรมอันยิ่งใหญ่ของจีนย่อมครอบงำอารยชนเพื่อนบ้านผู้มีความเหนือกว่าจีนในด้านพลังอำนาจทางทหาร เมื่ออารยชนมองโกลและแมนจู (Manchu) ครอบครองจีน ก็นับถือเลื่อมใสอารยธรรมจีน มิได้คิดเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมจีน และยังถือตนกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของระเบียบแบบแผนจีน (Chinese Order) อารยชนได้เข้าร่วมในการปกครองจีน โดยที่ระเบียบแบบแผนทางการเมืองของจีนมีเสถียรภาพมากพอที่จะสามารถยินยอมให้อารยชนปกครองโดยปราศจากการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานของระเบียบแบบแผนทางการเมืองจีน วิวัฒนาการแห่งอารยธรรมจีนดำเนินไปอย่างราบรื่นส่ง่างไปตามครรลองจุดมุ่งหมายของตน วิวัฒนาการเช่นนี้ดำเนินไปโดยโลกภายนอกมิได้รู้เห็น เสมือนอารยธรรมจีนพัฒนาไปอย่างที่โลกลืมเลือนทีเดียว

ราชวงศ์ซ้องภาคใต้ได้เป็นผู้นำในการพัฒนาเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของจักรวรรดิจีน ถือเป็นยุคสมัยหนึ่งที่รุ่งโรจน์ยิ่งในประวัติศาสตร์จีน แต่ท่ามกลางอารยธรรมอันสูงส่งนั้น ราชวงศ์ซ้องภาคใต้ได้ถูกอารยชนรุกรานและพิชิตใน ค.ศ.1279

ความอ่อนแอจนสูญสิ้นเอกราชแก่อารยชนนั้นสืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการที่สำคัญคือ การเมืองการปกครองและการทหารที่อ่อนแอและแบ่งแยกแบ่งฝ่ายกันเอง โดยไม่สามารถจะตัดสินใจฉันทมตินโยบายอันใดให้ยุติสำเร็จเด็ดขาดได้ทันสถานการณ์ ดังเช่น ความขัดแย้งจนวินิจฉัยมิได้ว่าควรรวมจีนด้วยกำลังทหารพิชิตทั้งแผ่นดิน หรือควรประนีประนอมประสานผลประโยชน์กับราชวงศ์อานารยชนในภาคเหนือ ระบบราชการมีภาระอันใหญ่หลวงในการอุปถัมภ์ค้ำจุนระบบป้องกันจักรวรรดิ รัฐกลายเป็นกาฝากไปในที่สุด การบริหารราชการพลเรือนและการบริหารราชการทหารได้ดำเนินราชการไปในลักษณะที่เรียงกันจากหน้าไปหลัง (Rule in tandem) ถึงกระนั้น ราชวงศ์ซ้องก็ยังสามารถยืนหยัดต่อต้านอารยชนได้นานพอควร อารยชนมองโกลได้รุกรานภาคเหนือในระหว่าง ค.ศ. 1211-1215 ราชวงศ์จินของพวกหยูเงินต้องปราชัยใน ค.ศ. 1215 และราชวงศ์ซีเซี่ยของพวกตันกุตปราชัยใน ค.ศ. 1227 ในระหว่าง ค.ศ. 1250-1276 อารยชนมองโกลได้รุกรานราชวงศ์ซ้องภาคใต้และสามารถพิชิตราชวงศ์ซ้องภาคใต้ได้ใน ค.ศ. 1279